ივერია

1881

№ III, მარტი.

თბილისი
ექვთიმე ხელაძის სტამბა
1881

შინაარსი:

I რომანი დიდ-ხევაში, ეკ. გაბაშვილისა. . . . 3

II ბრძოლა (ლექსი), იოსებ ბაქრაძისა 51

III ნუ ჰკარგავ იმედს (ლექსი), მისივე. 52

IV ვეკფილდის მოძღვარი, რომანი ოლივერ გოლდსმიტისა (შემდეგი) 54

V აჩრდილი, პოემა ილია ჭავჭავაძისა (დასასრული). 99

VI ირლანდია ინგლისის უფლების ქვეშ, ნ-ისა . 104

VII შინაური მიმოხილვა 127

VIII ორიოდე სიტყვა გ.— თ—მ—ის სტატიის „შარშანდელ რუსეთის" თაობაზედ, ა. ნა—ლი—სა 137

IX ახალი წიგნები 145

X კარგი ნიშნები (ყდაზედ).

ივერია

საპოლიტიკო და სალიტერატურო ჟურნალი.

წელიწადი მეხუთე.

№ III

3089

თბილისი.
ექვთიმე ხელაძის სტამბა, ასტამანის ქუჩაზე.
1881

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 3 Февраля 1881 г.

რომანი დიდ-ხევაში.

შუა ზამთარია. სოფელს დიდ-ხევაში თოვლი ადლზე სდევს. სახლები წასილულია თოვლისგან და ერდოებიდამ რომ ბოლი და ნაპერწკლები არ ამოდიოდეს, კაცს გაშლილი მინდორი ეგონება. საშინელი სიჩუმეა. ძაღლებიც კი არა ჰყეფენ. მარტო აქა-იქა დიდროვან მუხებს დიდი, თოვლით დატვირთული ტოტები დაუშვიათ და დასცქერიან გაჩუმებულს სოფელს. სოფლის ბოლოს, გზის პირას, სდგას მიწური სახლი. ამ სახლის ერდოდამაც ძლიერი ცეცხლის ბოლი ამოდის. კარებ-წინ, დიდ თოვლზე, მრავალი ფეხის კვალია.

ეს სახლი არის ოსტატ—ტასიასი. ტასია კარგა ხნიერი დედა-კაცია. თავით ფეხამდე შავებშია ჩაცმული. ეს კერას ახლოს ჭილობზე ზის და წინ ჭურჭლის ჩარხი უდგია: ქოთანს აკეთებს. გარშემო ხუთი თუ ექვსი შეგირდი უზის და სწავლობს.

— ოსტატო, აბა ნახე, როგორი მოკითხვის წიგნი დავწერე.

— კარგია, შვილო, შენ მაინც კარგი ხელი გაქვს. ისე სწერ, როგორც თავადიშვილის ქალი.

— ოსტატო, უთხრა მეორემ, აბა ჩემი უკალოცა ნახე.

— ოსტატო, მე როდისღა დამაწყებინებ ქაღალდზე წერას? გულ-დაჩაგვრით ჰკითხა ყველაზედ უფროსმა ქალმა, რომელიც ბეჭზე სწერდა წათლილი ინდაურის ფთითა.

— ღმერთი მოწყალეა, შვილო, გაზაფხულამდის შენც გალამს აიღებ. აქამდინაც აგაღებინებდი, მაგრამ დედა-შენი მარინე არა შვრება, სადა მაქვს ერთი მანათი, რომ კალმის ასაღებში მოგცეო.

— ოჰ, ღმერთო, რა.რამ არის ის დედა-ჩემი, ამოდენა გოგო ვარ და პატარა ბალღივით ისევ ბეჭზე ვწერ.

— დილა-მშვიდობისა, ოსტატო! წამოსთქვა მაღალმა და ლამაზმა, მოსხვეპილმა გოგომ, რომელიც გაქანებული შემოვიდა დარბაზში და უცბად შედგა, თავისი ამხანაგები და ოსტატი საქმეში რომ დაინახა.

— სად იყავ მარო აქამდის? ჩვენ წავიკითხეთ კიდეცა ჩვენი დასები, დავწერეთ და ახლა ქისის ქსოვას უნდა მოვყვეთ.

— მარომ თუ არ დაიგვიანა, არ იქნება, ცოტა ყვედრებითა სთქვა ტასიამ.

— რა ვქნა რომ დავიგვიანე, გაიცინა მარომ. ერთ წამში გავაკეთებ იმას, რასაც თქვენ მთელი დილა მოუნდით და ეხლავე დაგეწევით.

მარომ საჩქაროდ აიღო ჭუჭყიანი რვეული, მიუჯდა ტასიას და მაღალის ხმით წაიკითხა:

«აწ საყვარელსა მივუწერ გულ-ამოსკვნილი მტირალი;
მისმანვე ცრემლმან დაუვსის, ვის ედებოდა ვის ალი.
დასწერა წიგნი მსმენელთა გულისა გასაგმირალი;
ძე ვარდი გააპის, გამოჩნდის მუნ ბროლი გამომჭვირვალი.»

ამის კითხვას ყველამ ყური დაუგდო; ისე წარმოსთქვა ეს ვეფხვის-ტყაოსნის სიტყვები, თითქო განთიადზე ტოროლამ დაიგუგუნაო. მერე აიღო ხელის ოდენა ნახევი ქაღალდი და საწერ-კალამი თაროდგან და მუხლზე დასწერა.

ტასიამ დაწერილიც მოუწონა.

მარო, როგორც ზემოდა ვსთქვი, მაღალი და წამოსადეგი გოგო იყო. მის ხორბლის ფერს, გარდამლილ პირის სახეს ამშვენებდენ ორი მაყვლის ფერი თვალები, რომელნიც არასოდეს არ შეჩერდებოდენ. ფონთო ცხვირი და მსხვილი ალისფერი ტუჩები ლამაზთ აძლევდენ, თუმცა მშვენიერს კი არა, მაგრამ ძლიერ სასიამოვნო და ცოცხალ სახეს. ყოველივე მისვრა-მოსვრა მაროსი იყო მარჯვე. ყოველი იმის სიტყვა იყო ტკბილი და ცოცხალი. თავის ამხანაგ გოგოებში მარო, როგორც მარგალიტი, ისე ირჩეოდა. თამაში, ლხინი, არაკები ზამთარში და არიფანები ზაფხულში უმაროოთ არ შეიძლებოდა. ამ შემთხვევაში მარო ყოველივეს მოთავე იყო. მაროს დაირას, «ბუზიკას» და სიმღერას ვისი შეედრებოდა! ამ დარდიმანდობასთან მარო კაი მუშაც იყო. ვის შეეძლო ამაზე ადრე ადგომა და სახლის მოვლა, ძნის მიწოდება, კალოს გაშლა და თუ ნებას მისცემდენ, არც სიმინდის მოჭრაში ჩამოუვარდებოდა ვაჟ-კაცებს. მარო მთელი დიდხევას საყვარელი იყო. თუმცა ბევრს დედასა შურდა ამის სილამაზე, მაგრამ მაროს ისეთი რაღაც თვისება ჰქონდა რომ, რამ წამს დაინახამდა მას, მტერიც კი მოყვარედ გადექცეოდა.

მარო ჩვიდმეტი წლის საპატარძლო ქალია და ყველას უკვირს, რომ სოსიკა მგელაძე, ამის მამა, აქამდის არ ათხოვებს. საქმროები მაროს მრავალი ჰყავს. მთელ ამ მხარეზე ბიჭი არ არის შეღერებული რომ არ ეთხოვნოს. იმისთანა საქმროებიც ჰყავანდა მაროს, რომ ოცი თუმნის მოტანასაც არ დაიზარებდენ, მაგრამ სოსიკა არა ჩქარობს. ეს თითქო გრძნობს, რომ ამისთანა ცოცხალ და მხიარულ გოგოს გათხოვება ფრთებს შეაკვეცს და არ ემურება თავის ტოროლას ხმა გამოსწყვიტოს ოჯახში.

წერის შემდეგ გოგოები გაჯიბრდენ ქსოვაში. ყველამ თანასწორედ ძაფები გადაისვიეს და მოჰყვნენ გაჩქარებულ ქსოვას. ვინც ქსოვაში ჩამორჩებოდა, უნდა ჯარიმად ასი ფითილა მატყლი დაერთა ტასიასი.

რამდენიმე ხანი სიჩუმეა. ტასიას ჩარხის გაუდის გრიალი და შუა ცეცხლს გუგუნი.

უცებ გაიღო კარი და შემოვიდა პავლე.

— დედას გაუმარჯოს. ეგრე როგორ გართულხართ საქმეში, რომ ცხენით მოველ კარებზე და ვერა გაიგეთ-რა?

— შენ კი გენაცვალოს დედის თვალები, ჩემო მშვენიერო, დაიკივლა ტასიამ, ყმაწვილი ქალივით სწრაფლად წამოხტა და მოეხვია თავის შვილს.

— შვილო, პავლე, შვილო! ვაი შენ დედას ამ საშინელ თოვლში სად გივლია? ხომ გაიყინე გენაცვალოს დედა. გოგოებო, ახლა შინ წადით, თქვენთვის აღარა მცალიან. სამი წელიწადია ჩემი პავლე არ მინახავს და მინდა ამაზე გავიხარო. ხვალ, შვილო, ხომ კვირაა, და ორშაბათამდის მშვიდობით.

გოგოებმა ხელ-საქმე და წიგნები შეინახეს, დარბაზი დაალაგეს, ცეცხლს შეშა დაუმატეს, შეჭამანდს წყალი დაასხეს და გასწიეს შინისკენ.

— შვილო, მარო, გენაცვალოს შენი ძალუა, შენ ნუ წახვალ, დღეს დამეხმარე. წადი ბოსელში, მეგრულა ვარია დაიჭირე და დააკვლევინე ვისმე. ამ სიშორეთ მოსულა ჩემი პავლია და ცარიელ ლობიოს ხომ ვერ ვაჭმევ.

— აბა შვილო, პავლე, რას აკეთებდი, გენაცვალოს დედის თვალები, ამ სამ წელიწადს? მიამბე შენი ალიან-ჩალიანი. როგორ გალამაზებულხარ, შვილო, რამოდენა წვერ-ულვაში ამოგ-

სვლის, ჩემო ვაჟ-კაცო. ეხლა შენ რა კი შინ დამიბრუნდი, ხელ-ახლად გაუმაწვილდება დედა-შენი ტასია. ჲა, შვილო, ხომ აღარ გამექცევი? მეორედ შენს განშორებას ვეღარ აიტანს ჩემი ბებერი ძვლები! არა, შენ მაგას არ მიზამ? აკანკალებულ ხმით ზედი-ზედ აყრიდა სიტყვებს ტასია თავის პავლეს და სიყვარულით შესცქეროდა თვალებში.

— არა, დედა, თავს აღარ დაგანებებ, თუ ღმერთი არ გამიწყრა და ლაქიობამ არ წამძლია. მაშინაც რომ მოვედი, ვამბობდი აღარ წავალ-მეთქი, მაგრამ განა არ გახსოვს ჯავრით კინაღამ მოვკვდი და შენ თითონ ხელი მომიმართე წასასვლელად. მე ეხლა ძალიან გულ-მოწყვეტილი და დაღონებული დავრჩი ქალაქში, თორემ იქნება ეხლაც არ წამოსულიყავ. დასწყევლოს ღმერთმა! დიდ-ქალაქს რაღაც მიმზიდველი ძალა აქვს, და შეჩვევაც, ხომ იცი დედა, დიდი რამ არის. ეხლა, როდესაც ჩემი ბატონი გიორგი რუსეთს წავიდა და მარტო დავრჩი, ისევ შენთან წამოსვლა ვარჩიე: გიორგის შემდეგ შენზე უკეთესი ვიღა მყავს!

— ვაი ჩემი ბრალი, შვილო, გიორგი გირჩევნია დედი-შენის თავსა? ჩემი ყმაწვილ-ქალობა და ჯანი შენ შემოგალიე შვილო და გიორგის შემდეგ შენაო. ოჲ, მადლობა შენთვის ღმერთო.

— დედა, რად გეწყინა, გიორგი ისე მიყვარს, როგორც კარგი და პატიოსანი ჩვენი ბატონი და ამხანაგი, და შენ ისე, როგორც დედა. უნდა იცოდე რა ყმაწვილია გიორგი და შენ თითონვე შეგიყვარდება. ვენაცვალე იმის ვაჟ-კაცობას! ვითომ ის ბატონია, თავადიშვილი და მე უბრალო გლეხი. ისე მექცეოდა, როგორც თავის ნამდვილ ძმასა. გიმნაზიიდამ რომ მოვიდოდა და სადილს შემდეგ უროკებს მოამზადებდა მეორე დღისთვის, დამიძახებდა თავის ოთახში და მასწავლიდა ყველა-

ფერს, რაც კი თითონ იცოდა. წერა-კითხვა, არითმეტიკა, გეოგრაფია, რა გითხრა, რომ მე არ მასწავლა. ყოველთვის ქართულ წიგნებს მიკითხავდა; როცა კი შინ არ იყო, მე თითონ ვკითხულობდი და მოვიდოდა თუ არა, წანაკითხს ვუამბობდი ხოლმე. რუსული მასწავლე—მეთქი, ვეხვეწებოდი, მაგრამ არ მასწავლა. მანამ რუსულს ისე კარგად ისწავლი, რომ ამ ენაზე წიგნები წაიკითხო, შენს ენაზე, ვინ იცის რამდენის წაკითხვას მოასწრობო. თავის გულის პასუხს სულ მე მიამბობდა. დედა და ის ცოტა კარგად ვერ არიან და მე ვიყავ იმისი დედაცა და ამხანაგიც. წასვლის დროს ბევრი იტირა, ჩემმა კარგმა; ერთი ვიღაცა გიმნაზიის ქალი უყვარდა, მაგრამ რას უშველიდა! უთოოდ უნდა წასულიყო უნივერსიტეტში და ან იმ ქალისთვის თავი უნდა დაენებებინა, ან სწავლისთვის. რასაკვირველია, სწავლამ და დედის სურვილმა დასძლია. წავიდა პეტერბურღს. ბევრს ვეხვეწე, მეც თან წამიყვანე—მეთქი, მაგრამ არ შეიძლებოდა, ჩემ საყოფ ფულსაც ძლივს გამომიგზავნის დედა და შენ რითი გარჩინოო. მე გიორგიმ მირჩია შინ დაბრუნება, დედა. იმან მითხრა რომ სოფლის მუშაობა უფრო სასპატიოსნო და კაცის შესაფერი საქმეა, მანამ სხვის ბძანების შესრულება და ხელებში ცქერაო. მეც გავუგონე. და ან კი შესაძლებელი იქნებოდა, რომ ჩემი გიორგის შემდეგ მემსახურნა ვისთვისმე? მე მოსამსახურე კი არა, ამხანაგი ვიყავ და სხვა ვინ მიზამდა ამ საქმეს. დიდი ქალ-ბატონი კი ზიზღობდა ჩვენს ამხანაგობას მაგრამ ვინ დასდევდა.—ახლა, დედა, მე ოც-და-ათი თუმანი მოვიტანე, ჩემს ჯამაგირს გადავარჩინე. როგორ გინდა მოვიხმაროთ, რა გავაკეთოთ?

მარომ ამათ ლაპარაკში საჩქაროდ ქათამი გააკეთა, ერ-

ბოში მოხრავა, ჭილობზე ფარდაგი გადაშალა და სუფრა დააგო.

ტასიამ თავის მუთაქაზე თავის შვილი დასვა, შუაში თითონ დაჯდა და ბოლოს მარო მოისვა.

— შვილო, პავლე, ვინ იცის ვეღარც კი იცან ჩვენებიანთ მარო.

— ვეღარა, დედა, რამოდენა გაზრდილა, გალამაზებულა. რისგან არის აქამდის სოსიკას არ გაუთხოვებია?

— შვილო, ხომ იცი, რომ სოსიკა ერთი ქეიფის კაცია. იმან თუ მთელი დღე არ იმღერა და არ იმასხარავა, ხომ ვერ გასძლებს. ეს ერთი გოგოღა დარჩა სახლში და ეშინიან, რომ გაათხოვოს არ გამოყრუვდეს. ცოლი სულ ავად არის და აბა თუ მარომ სახლს არ უპატრონა და არ იღიღინა, რა გაამლებინებს სოსიკასა.

— ეგ სოსიკასთვის კი კარგია, მაგრა მაროს კი არა ჰკითხავს! ჰა, მარო, შენ რას იტყვი?

მაროს ცოცხალი ბუნებისთვის ამდენი ხნის სიჩუმე საშინელება იყო და გაეხარდა რომ ძლივს შეხვდა ხმის ამოღება. დასძლია სირცხვილს ლაპარაკის სურვილმა.

— სხვა კარგი რამა სთქვით, თორემ გათხოვება ხომ ჩვენს იქით სად წავა! სთქვა მარომ. თონეში ჩაკიდებას კი მოვესწრები და გოგოობას კი ვეღარა. ამ სიტყვაზე მარო გაწითლდა და გაჩუმდა, თითქო მოაგონდა რომ უცხოსთან ესეები არ უნდა ეთქვა.

— სხვა, დედა, ახლა შენი ამბავი მიამბე; ჩვენი სოფლისა. როგორა ხართ, როგორი მოსავალი მოგდით?

— აბა, შვილო, ჩემი სიცოცხლე უშენოდ რა იქნება. ვაკეთებ ძველებურად ქოთნებს, ვბებიაობ, ორ-სამ სოფელში, ვექიმობ, შეგირდებსა ვზდი და ამითი ვცხოვრობ. ჩემი ოჯახი

არა მაქვს შვილო და სხვის ოჯახის ჭირითა ჲ ლხინით ვხა-რობ. შემოდგომაზე გოგოები დამითხოვდებიან, იმათ საოს-ტატოს ავიღებ. აი ამ ჩემი მაროს წამყვანს ორ თუმანს არ დავჯერდები. უნდა იცოდე, შვილო, როგორ კითხულობს, როგორა სწერს და რა ქისებსა ქსოვს. ნეტა იმას ვინც ამას წაიყვანს. დალოცვილმა ტასიამ არ იცოდა რომ მოწავის პირში ქება პედაგოგიაში მიღებული არ არის, და არც იმას ამჩნევ-და, თუ რა ცხელ-წყალს ასხამდა თავის ოც-და-ხუთის წლის შვილის გულს ლამაზი მაროს ქებით. მარო და პავლე ტა-სიას ლაპარაკში ერთმანერთს ჩუმად გასცქეროდენ, და როცა ამათი თვალები ერთმანერთს შეხვდებოდენ, რაღაც გამოუთქმე-ლის სიამოვნებით ჩაღუნავდენ ხოლმე თავებს.

თითქო ბუნებამაც თანაგრძნობა გაუწია ტასიას გულს და მეორე დღეს, კვირას, მზემაც თავი გამოჰყო. დღეს სო-ფელი დიდ-ხევა სულ სხვა სურათს წარმოადგენდა. მთელ სო-ფელში რაღაც მოძრაობა იყო. კაცები სოსიკა მგელაძის ბო-სელში გროვდებოდენ საბაასოდ, დედა-კაცები ტასიასთან და ყმაწვილი-ქალები ბატონიანთ „სასახლეში“ სალხინოდ.

ქათამი, ინდაური ჲ საქონელი თავისუფლად დაიარებოდა სოფელში. მზემ და კვირა დღემ განსათავისუფლა თოვლისაგან დატყვევებული ყოველი სულდგმული.

სოსიკას ბოსლის ოდაში დიდი ცეცხლი ენთო და გარ-შემო სოფლის დარბაისელი კაცები უსხდენ ჩიბუხებით ხელ-ში. ცოტა მოშორებით ახალ-გაზდები ისხდენ და ერთმან-ერთში ლაზღანდარობდენ. უფრო პავლეს დაბრუნებაზედ ლა-პარაკობდენ: რად მოვიდა, რა ამბავი მოიტანა ბატონებისგან? ყველასთვის ეს ძლიერ საგრძნობელი კითხვა იყო. სამი წე-

ლიწადია რაც დიდ-ხევას მებატონის ქვრივი კნეინა ქეთევან არ მოსულა თავის მამულში. მთელი სოფლის მცხოვრებნი ყული გლეხები არიან, დიდი ხნიდგან გადმოსახლებულნი, ზოგი იმერეთიდგან, ზოგი ქართლიდგან. რამდენიმე წლის განმავლობაში, ვიდრე ქეთევანის ქმარი სტატსკის სოვეტნიკი თ. ლუარსაბ გულ-მართლიძე მფლობელობდა დიდ-ხევას, გლეხები ბედნიერნი იყვნენ; მხოლოდ მოსავლის მეექვსედი იყო ამათი გადასახადი. ზაფხულში ორის სამის თვით მოვიდოდა გულმართლიძის ოჯახი ამ სოფელში, მოაგროვებდა ღალას, ბოსტნეულობას, საბალახეს, მუშა-გუთნის ფულს და დანარჩენს დროს დიდ-ხეველები თავისუფლად იყვნენ. შობა-აღდგომას თუ მოიხსენებდენ ბატონებს თითო ქათმით და ერთი თუნგი ღვინით, თორემ სხვაფრივ ამათი შემწუხებელი არავინ იყო. ამ სამ წელიწადში კი სულ სხვა რიგად დატრიალდა ამათი ბედის-ჩარხი: ლუარსაბ მოკვდა და იმის სახლობას ჯამაგირი დააკლდა. შვილები დასაზდელები გაუხდა კნ. ქეთევანს და, როგორც მოგეხსენებათ, ამისთვის ბევრი და ბევრი ფულების საჭირო. აი ამ მიზეზით შეუდგათ ჭირი დიდ-ხეველებს მოურავ ივანიკას სახით. ქეთევან ზაფხულობით აღარ მოდიოდა დიდ-ხევაში და ივანიკას ძალას ატანდა, ფულები და ფულებიო. ივანიკაც, როგორც ერთგული მოურავი, ყოველ ღონისძიებასა ხმარობს, რომ დიდ-ხეველებს უფრო და უფრო ბლომად გამოსწუროს ფულები. ამასთანავე, რასაკვირველია, თავის ჯიბესაც არ ივიწყებს და დიდ-ხეველებს ტყავს აძრობს.

მეექვსედის ღალის მაგივრად ივანიკამ დღიურზე ორი კოდი გასადა, მუშა-გუთნის მაგივრად კომლზე თუმანი გასწერა. როცა კი დასჭირდებოდა ურმები, ცხენები და კაცი ყოველთვის გამზადებული უნდა ყოფილიყო, თორემ, ვაი დიდ-ხევე-

ლების ბრალი! მათრახი და საუკეთესო მიწის წართმევა იყო მათი სასჯელი. ყველა ამ უბედურებასთან ივანიკამ გააღო დუქანი, და დაუწყო გლეხებს ცარცვა. ღვინო-არაყს, მარილს, ცუდ დამპალ თევზს მამასისხლად ჰყიდდა და თუ ვინმე ასცდებოდა იმის დუქანს და სხვა სოფელში წავიდოდა სავაჭროდ, ცუდ დღეს დააყენებდა. ერთი სიტყვით ივანიკა სრული ბატონია დიდ-ხეველებისა და ამ ბატონობასაც ისე ხმარობს, როგორც სისხლის მწოველს ფოცხვერს შეჰფერის.

ამ ორის თვის წინად დიდ-ხეველებმა ამოირჩიეს მთელ სოფელში სამი უკეთესი კაცი და ქუთაისს დეპუტაცია გაუგზავნეს. დაწვრილებით შეატყობინეს თავიანთი მწუხარება და სთხოვდენ ქალ-ბატონს, მობძანებულიყო და თავისი თვალით ენახა ამათი საშინელი მდგომარეობა. კნეინა დაჰპირდა ამოსვლას და ხალხსაც პავლესაგან იმედი ჰქონდა შეეტყო როდის მობძანდება ქუთაისს და ან რას უპირებს თავის გლეხებს. პავლემ დიდ-ხანს არ ალოდინა: საუკეთესო ტანისამოსი ჩაიცვა, ვერცხლის მასრები ჩაიწყო, ვერცხლის ჯაჭვი დაიკიდა, მაღალი ქუდი დაიხურა, გავაქსული წაღები ჩაიცვა და ისე წამოვიდა სოსიკას ბოსლისაკენ. შევიდა თუ არა, ყველანი უნებურად ფეხზე წამოუდგნენ. ტყუილად კი არ იტყვიან, კაცს ტანისამოსით დაუხვდებიანო. დიდს და პატარას პავლემ ხელი ჩამოართვა და სთხოვა, დაბძანდით, რად ირჯებითო. რამდენსამე წამს ბოსელში სიჩუმე იყო. მორთულმა პავლიამ პირი შეუკრა აქამომდე გაცხარებით მობაასე ხალხსა. ის ამათ როგორღაც უცხოდ ეჩვენათ და არ იცოდენ, რითი დაეწყოთ ბაასი.

— კაცო, ჩემი მოსვლა გეწყინათ, რატო ეგრე ჩაჩუმდით? სამი წელიწადია, შვილო, არ მინახავხართ და ერთი სიტყვის

თქმა როგორ ვერ მოახერხეთ? რასა იქთ, როგორა ხართ? სად არის თქვენი ბატონი ივანიკა?

— ისეთშიაც, წასულა ის ოჯახ-დაქცეული, საიდგანაც აღარავინ მოსულა! უპასუხა პავლიას სოფლის მამასახლისმა, გიორგა კვესაძემ, დიდ-ხევის მდივანმა და წინამძღოლმა. მართლა პავლე, რას გვიპირებს ქალ-ბატონი? ამაზე მეტი მოთმინება აღარ შეგვიძლიან.

ქალ-ბატონი ისეა, შვილო, ვალებში გახლართული, რომ ლამის თავი დაიხრჩოს. მე მგონი, წამოსვლა რომ მოინდომოს, მოვალეებმა აღარც კი გამოუშვან. ეხლა გიორგის გასასტუმრებლად რუსეთში სამოცი თუმანი კიდევ სადღაც ივალა. თქვენ ბედს მაშინ თუ ეშველება, გიორგი რომ დაბრუნდება, თორემ მანამდინ არა მგონია, კნეინამ გაგირიგოთ რამე. იმას ბევრი ფულები უნდა, და ივანიკასთანა მარჯვედ ფულებს ვერავინ უშოვნის. ფული ჰქონდეს იმას, თორემ რას დასდევს საიდგან მოდის.

— ის დალოცვილი, იმას კი არა ფიქრობს, რომ მოთმინებასაც თავის საზღვარი აქვს. მეტი ღონე აღარა გვაქვს, ან ჩვენ უნდა ვიყოთ და ან ივანიკა! სთქვა ერთმა გლეხმა.

— ჩვენ კი ავიყრებით, შვილოსა და მაშინ დეე თავის ივანიკას გამოსწუროს ფულები. დაუმატა მეორემ.

— გუშინ რომ იმან ჩემი სისხლით აშენებული დარბაზი დამიქცია, განა შევარჩენ! ერთი იმის სისხლს კი დავლევ და მერე თუნდ ციმბირს გამგზავნონ. სთქვა მესამემ.

— როგორ თუ დარბაზი? იკითხა პავლიამ.

— ისე რომ დარბაზი ვიყიდე, ხის ჭედეული, ათი თუმანი ფული მივეც ალაგობრივ ყიფიაანთ ტყეში. ჩამოვიტანე, დავდგი ჩემი ძველი სახლის გვერდით. ძმის ქორწილს ვაპირებ-

დი. მანამ არ გავათავე, არა მითხრა-რა და როცა გავათავე, მიბძანა, ან ორი თუმანი უნდა მომცე ალაგის ფასი, ან უნდა დაანგრიოო. მე არ მივე ორი თუმანი და როცა ნახა, რომ კაცები შინ არ ვიყავით, მიეჭრა დედა-კაცებს და სახლი ძირს დასცა.

— რას ამბობ, კაცო, ეგ როგორ იქნება. უბატონოდ რა ნება ჰქონდა?

— სად არის ბატონი, ვინ არის ბატონი? ივანიკაა დღეს ჩვენი ბატონიც და ღმერთიც. უნდა აგვაშენებს, უნდა დაგვაქცევს.

— ცოტა კიდევ მოითმინეთ, ჩემო ძმაო, უთხრა პავლიამ გლეხებს, ღმერთი მოწყალეა, ისეთი ღვთის-ნიერია ჩვენი გიორგი, რომ სულ სხვა ნაირად წაიყვანს თქვენს ბედსა. მთელი დღე-და-ღამე იმას მელაპარაკებოდა, თუ როგორ მოუვლის ის თავის მამულს და როგორც ძმებს ისე მოექცევა თავის გლეხებსა. გადმოვიდეს, მერე იმან იცის საცა ამოუყოფს ივანიკას თავსა.

— როდის უნდა გადმოვიდეს გიორგი? იკითხა გიორგამ.

— ოთხი წელიწადი უნდა ისწავლოს და მერე მეცნიერი გადმოვა, უპასუხა პავლემ.

— ეჰ, შე დალოცვილო, „სანამ პეტრე მოვიდაო, პავლეს ტყავი გააძრესო“, ისე მოგვივა ჩვენ საქმე. მანამ გიორგი გადმოვა, ჩვენ ივანიკა სულს ამოგვაძრობს და მერე, ბევრიც რომ ეცადოს, დაშენებულებს რიღათი აგვაშენებს?

— გამარჯვება თქვენი!

ხალხში სიჩუმე ჩამოვარდა. ამ სალამს პასუხი არავინ მისცა. ეს სალამი წარმოსთქვა ივანიკამ, დიდ-სოფლების ბედის მჭერელმა. ეს გახლავთ მაღალი, ცოტა კისერში წახრილი, ოც-

და-ათის წლის ვაჟ-კაცი. ამის განიერს მხარ-ბეჭს და მრისხანე სახეს ადვილად ვერავინ შეებრძოლება. მაგრამ უსამართლობა კაცს მთასაც შეაბრძოლებს. სოფელმა და ივანიკამ ერთმანერთს ბრძოლა განუცხადეს და ვინ ვის აჯობებს, ის შემთხვევამ იცის.

— რა ღმერთი გაგიწყრათ, თქვე მამა-ოხრებო, დაიღრიალა ივანიკამ, თქვენში სალამი არ იცით?

— რას ყვირი, შე კაი კაცო! გამარჯვება, უპასუხა პავლემ.

— ოჰ, ვაჟ-ბატონო, მობძანებულხარ, დიდება თქვენ მობძანებასა ბატონის ვეზირო! დაცინვით უთხრა ივანემ პავლეს და მოწიწებით ხელი ჩამოართვა, თითქო ეშინოდა რომ პავლეს შავი მაუდის ჩოხა არ გაეჩირქიანებინა.

— არა გრცხვენია, ბიჭო, რომ სოფელი ასე აგიყავყავებია. შენ ისე მოგდის რომ იტყვიან: „სოფელი ვნახე უძაღლო და შიგ გავიარე უჯოხოო."

— მერე შენ რაო? ან იქნება დღეის უკან შენ აპირებ ამ სოფლის ძაღლობასა?

— მეხი კი დავაყარე იმ სოფელს, რომელიც ეგრე გაექელვინება შენისთანა წუწკ იმერელსა! მისამარ, ივანიკა, სვინიდისი მოიგრიოვე, თორემ შენი საქმე ცუდად წავა: «ცხვარი ცხვარიაო და რომ გაცხარდება ცხარეზე ცხარეაო.»

— ჰეი, ჰეი, ვირის ტლინკებივით კი მოგვაყარა ანდაზები და! ეგეები ისწავლე, შვილო, ლაქიობაში? მაგაებისთვის, შე დალოცვილო, თბილისში რომ არ წასულიყავ, შენი «ოსტატი» დედა კი ვერ გასწავლიდა?

— შენ აქეთ-იქით ნუ გადაუხვიე, გრცხვენიან განა? აბა რა იყო სოფელი ამ სამის წლის წინად და რას დაგიგვანებია ახლა? ზამთარში ცეცხლს რომ შემოუსხდებოდით ხოლმე, ჩვე-

ნი ბაასი და ღიღინი ღმერთსაც იამებოდა და კაცსაც, და აბა ახლა შეხედე ამ დარბაისელ ბერი-კაცებს რა ნაირად დაუღმეჭიათ პირები!

— პავლე, შენ არავინა გთხოვს მედიატორობას. ეხლავე გამომიცხადებია შენთვის, ან თავი უნდა დაანებო გლეხების გახელებას, და ან ხვალვე ნაჩალნიკს გამოვუცხადებ, რომ გლეხებს აბუნტებ და ისევ შენ საყვარელ თბილისში ამოგაყოფინებ თავსა, მაგრამ სასახლეში კი არა, იქ საიდგანაც ბევრი მიდის სამარეში.

— გიცხონდება მამა-შენი ზესტაფონე; ყურებზე ხახვი არ დამაჭრა. გინდა მეც დიდ-ხეველების ჯოგში ჩამირიო და გამხედნო განა?!

— სუ, თორე მოგკალ! დაიღრიალა ივანემ და პავლიაზე მიიწია.

გლეხები წამოხტნენ და მისცვივდენ ივანეს. ივანემ ამოიღო რევოლვერი გადგა განზე და დაუმიზნა ჯგუფას. ერთი ექვსს კი მიგაწვენთ თქვე წუწკებო, თქვენა. მარტო ჩამიგდეთ განა? რა ვაყ-კაცები ხართ. დამაცალეთ, დამაცალეთ. მაშ ბიჭი არა ყოფილვარ თუ ივანიკას სახელი არ გაფიცებინოთ.

რევოლვერმა უიარაღო ხალხი უკან დააყენა. ივანიკამაც უკან-უკან დაიწია და ბოლოს კარებში გავარდა.

— აი თქვე ლაჩრებო, ერთმა კაცმა როგორ გაჯობათ. მე ხვალვე მივწერ გიორგის. მამულის პატრონი ის არის, გიპატრონოთ რამე. სირცხვილია რომ ორმოცი კომლი თავისუფალი გლეხი, ყმად გახდენიხართ ამ მხეც გადამთიელ იმერელსა.

— გვიპატრონოს, გვიპატრონოს! შეღრიალა ერთად ხალხმა. მართალია მამული იმათია, მაგრამ შრომა ჩვენია. გვიპატ-

რონოს, თორემ მეტს ვეღარ მოვითმენთ. მართალია თავს გავიუბედურებთ, მაგრამ იმათაც არ დავაყრით კეთილსა.

მშვენიერმა მზის ბრწყინვამ ვეღარ გაალღიმა დიდ-ჴეველების გული. ამ ლაპარაკის შემდეგ ესენი დაღონებულნი და გულზე თავ-ჩამოკიდულნი დაბრუნდენ თავ-თავიანთ სახლებში. „სასახლეშიაც“ ლხინი შესწყვიტეს. მარომ მართალია თავი მოიგიჟიანა, გამხიარულდა, ითამაშა, იმღერა, მაგრამ, რამ წამს შეიტყეს გოგოებმა რომ ივანეს და პავლეს ჩხუბი მოუვიდათო, მაშინვე ჩაჩუმდენ, ამათაც კარგად იცოდენ რა მოჰყვებოდა ივანეს ჩხუბსა. აკლებისა და დაფორიაქების წარმოდგენამ მოსწამლა ამათი ლხინიც.

—

ამ გვარმა ვაჟ-კაცურმა გულადობამ გმირად გახადა პავლია დიდ-ხეველ გოგოების გულში. მეტადრე მარომ ოსტატთან სიარულს ძალიან დაუბეჯითა. მთელ დილას შუა-დღემდე ტასიასთან ატარებდა. ის იყო ტასიას ქალის მაზლის-წული და თავისუფლად მიდიოდა იმ სახლში, თუმცა უმაწვილი ვაჟ-კაცი ეგულებოდა; ჭორებისა არ ეშინოდა. გაზაფხულამდე პავლე და მარო თითქმის სულ ერთად იყვნენ, მაგრამ ერთმანერთს სრულებითაც არ დაახლოვებიან. გულითა გრძნობდენ, რომ ურთმანერთოდ ყოფნა უძნელდებოდათ, და ცდილობდენ ერთად ყოფნის მიზეზი ეპოვნათ. სოსიკაც, მაროს მამა, ძლიერ დაუმეგობრდა პავლეს. იმას უყვარდა ბაასი, ძველისა და ახლის მოგონება, და პავლიაც, მაროს ცქერით წახალისებული, გაუთავებლივ უამბობდა სოსიკას ქალაქის ცხოვრებისა და თეატრის ამბავს და ბევრ წაკითხულ მოთხრობებსაც. მარო ამ ბაასის დროს ყოველთვის კერასთან იჯდა და ორთავ-ხელებზე თავ-დაბჯენილი პავლიას ლაპარაკს ყურს უგდებდა. ზამ-

თარი იყო, საქმე არა ღალავდა პავლიასა და სოსიკას და დილიდამ შუაღამემდის შეეძლოთ ბაასის გაგრძელება. წამოსვლის დროს პავლე ქალაქურად სოსიკას და მაროს ხელს ჩამოართმევდა ხოლმე და მარტო ამ ხელის ჩამორთმევით აცხადებდენ მარო და პავლე ერთმანერთისადმი თანაგრძნობას.

გაზაფხულამდის, ამათ შუა, მომეტებულად დამაახლოვებელი შემთხვევა არა ყოფილა-რა. ყოველ-დღე ერთმანერთს ხედავდენ და ამით სრულიად კმაყოფილნი იყვნენ.

გაზაფხულმა კი სრულებით ბოლო მოუღო ამათ მშვიდობიანს ცხოვრებას. მუშაობის დრო მოადგათ გლეხებს კარებზედ. ყველას სახლში მოძრაობა შეიქნა. გუთნები შეიბა, თესვა გაჩაღდა. დედა-კაცები როცა კი ჯერს წაუღებდენ მუშებს, გამოეშურებოდენ შინ ბოსტნების სამარგლავად. რადგანაც კაცებს არ ეცალათ შეშა-ფიჩხის მოსატანად, თითონ დედა-კაცები ზიდავდენ თონისთვის ახლო ტყიდამ

მაროს დედა გაზაფხულზე ლოგინად ჩავარდა და მაროს დააწვა მთელი ოჯახის საქმე: სარეცხი, საკერავი, მუშა-გუთნის ჯერი, საქონლის მოვლა,—ერთ წამსაც აღარა სტოვებდა მაროს თავისუფლად. ეს ცეცხლივით მოედებოდა საქმეს, მაგრამ თუ მთელი დღე პავლე არ დაენახა, საღამოზედ მთლად დაუძლურდებოდა ხოლმე. ერთი წამის დანახვა კი გაუათიათასებდა ღონეს.

პავლე კი მინდორში მუშაობას გადაჩვეული იყო, სულ კერას წინ იჯდა და თავის გულს ჩასცქეროდა. ამას აშფოთებდა თავის უსაქმობა, დიდ-ხევლების ბედი და მომეტებულად მაროს სიყვარული, რომელიც გულიდგან ვერას გზით ვერ ამოერეცხა. არცერთ თავის ვაების შემსუბუქება იმას არ შეეძლო. მუშაობას გადაჩვია ათის წლის მოსამსახურეობამ და

ქალს ნახევარ საათით სიმინდის თოხნა მთელი დღით წელსა სწყვეტდა. დიდ-ხეველების ბედი გიორგიზე იყო დამოკიდე-ბული და იმისაგან არავითარი პასუხი არ მოსდიოდა. ბევრ-ჯერ დააპირა გაქცევა ჩუმად პავლიამ ქალაქს, მაგრამ თავის გულს ვერ დასძლია. მაროს მოშორება რომ მოაგონდებოდა, ამის გულს ისეთი მუხრუჭი მოუჭერდა, თითქო ეს არის, გა-ისრისებაო. პავლემ კარგად იცოდა, რომ მარო ამის მამასახლის ქალი იყო და შეიძლებოდა ჯვარის-წერის ნება არ მიეცათ. ამის შეტყობას ვერცა ბედავდა, ისე ეშინოდა ცუდის ამბის გა-გებისა.

ამ ვაი-ვაგლახში იყო პავლე ერთს ლამაზს აპრილის სა-ღამოს. ბუნება მშვენიერებას წარმოადგენდა ამ შებინდება-ზე. ჩამავალის მზის სხივებით მთლად მოფენილი იყო სო-ფელი. ჰაერში ასკილის სუნი იდგა და ახლოს ტყიდამ ბულ-ბულის სტვენა ისმოდა. მთელი სოფლის მცხოვრებნი თავიანთ დერეფნებში წამოწოლილიყვნენ და დაღალულობისაგან მძიმე-და სუნთქავდენ. ამათთვის ბუნებას მშვენიერი ფერი არა ჰქონდა.

პავლეას კი, დასვენებულს და სიყვარულით გულ-სავსეს, ეს სიმშვენიერე უფრო ცხოვლად ეჩვენებოდა. ამის გული სავსე იყო იმ სურვილით, რომ ახლა მარო ენახა და თავის გასუ-რებულ მკერდზე მიეკრა. ეს სურვილი თან-და-თან ისე გაუძ-ლიერდა, რომ როცა მართლა მაროს ხმა გაიგონა, მოჩვენება ეგონა, არა სჯეროდა და, როგორც გიჟი, მაროს ისე შესცქე-როდა.

— პავლე, ოსტატი სად არის? დედა-ჩემი ძლიერ ავად არის, გვიშველოს რამე. ხმის-კანკალით წარმოსთქვა მარომ.

პავლე დარწმუნდა, რომ ეს მარო ნამდვილი მაროა, მოჩვენება არ არის და აირია.

— მარო, გოგო, აქ შემოდი, ხომ არ შეგცივა, უთხრა ისეთის ხმით, რომ მარო ამ სიტყვებმა ანდამატის ქვასავით მიიზიდა. ის ნელა და საშინელის გულის მგერით მიუახლოვდა პავლეს.

— პავლე, შინ რას უზიხარ.....

პავლე და მარო დიდ - ხანს იყვნენ მხურვალედ გადახვეულნი და იქნება გასთენებოდათ კიდეც ამ ყოფაში, რომ ტასიას მოსვლას არ დაერღვია ამათი ტკბილი და სიცოცხლის აღმაგზნებელი წამები. პავლე და მარო! ბედნიერნი იყვნენ ამ ერთის წუთის წინად, მაგრამ ტასიას მოსვლამ ჩაუშხამა ეს ბედნიერება!

მარო გაიქცა.

ტასია და პავლე დიდ-ხანს იდგნენ გაჩუმებულნი ერთმანერთის პირ-და-პირ. უეცრად პავლემ ქვითქვითი დაიწყო და მოეხვია დედას.

— დედავ, ნუ დამძრახავ, ღმერთმა ხომ იცის, მე ცუდი არა მიქნია-რა. მარო მიყვარს და უიმისოდ სიცოცხლე არ შემიძლიან. ჩემს ბიჭობას და ჩემი გიორგის სახელს გეფიცები, დედა-ჩემო, რომ თუ მარო არ შევირთე, თავს მოვიკლავ. დამეხმარე დედა-ჯან, ეცადე როგორმე, და მერე მე ვიცი რა შვილობასაც გაგიწევ.

— შვილო, პავლე, გონზე მოდი, რაებს ამბობ? განა არ იცი რომ მარო ჩვენი მოყვრის ქალია და კანონით არ გერგება? და თუნდა კანონმაც რომ მოგცეს, სოსიკა არ მოგცემს. იმას ისეთი ოჯახიშვილები სთხოვენ მაროს, რომ შენ, ბი-

ჭობაში გაზდილს, კარზედაც არ გაგიტარებს. იმან კარგად იცის რომ არავისზე ნაკლები არა ხარ, ჭკუა, გონება და შეხედულობა თავადიშვილისას მიგიგავს, მაგრამ შვილო, შენ თავადიშვილის სახლში ნამსახური ხარ და ოჯახის-შვილი ქალს არ მოგცემს.

— დედა, ნუ ამბობ მაგას! გულს ნუ მისეთქავ. ერთი სიტყვით, ძალით იქნება, თუ ნებით, მარო ჩემი უნდა გახდეს, და ვინც წინ დამიდგება, მე იმას ვუჩვენებ სეირსა. მაროს გულისთვის სოსიკას კი არა, მთას შევეჭიდები. ჩემი სულის ამოცლა კი შეიძლება და მაროს თავის დანებება კი არა.

— ვაი შენ დედას, შვილო, ვაი შენ დედას! დაბადებიდგანვე დაგყვა, შე უბედურო, ეგ ბედი. სიყვარულის შვილი ხარ, შვილო და სიყვარულმა კი არ გადაგიტანოს. შენი ბედი მაგონებს შვილო, ჩემ შავ წასულ ბედსა. მეც შენსავით მოსამსახურე ვიყავ. მეც შენსავით კეთილი მებატონე მყავდა!... მეც შემაცდინა გიორგის მამის სიყვარულმა... დღემდის არ მითქვამს, შვილო, შენთვის ეს ამბავი.... აი, რა არის მიზეზი რომ შენ გიორგი ძმასავით გიყვარს და სიყვარულიც დიდკაცური გაქვს. ვეცდები, შვილო, ქვეყანას შევყრი, იქნება გიშველო რამე და თუ ვერას გავაწყობ, დიდ-კაცურადვე უნდა მოერიო შენს გულის-წუხილს.

— დედავ, დედავ, ეგ რა მითხარი, რა რიგად ააღელვე ეს ჩემი ისეც უბედური გული! მე გიორგის ძმა ვარ? გიორგის სისხლი სდგას ჩემს ძარღვებში? აქამდის რად მიმალავდი? კანონით თუ არა, გულით ხომ ძმები ვიქნებოდით. არა, გიორგი ისეთი კეთილია, რომ უკანონოდ შობას თვალში არ გაივლებს და თავის ძმა პავლეს გულში მიიკრავს!

— შვილო, ახლა ხომ გაიგე ვინცა ხარ, იქნება მარო აღარც კი იკადრო.

— ოჰ, დედა, რა ცუდად გიცნივარ. ჩემს გულში მაროს სიყვარულს მეფობაც ვერ აშორებს. მარო ისეთი გოგოა, თუ პატრონი ეყოლება, რომ თავადიშვილსაც უმეუღლებს. ოღონდ ღმერთმა მაღირსოს იმისი ცოლობა და გიორგი ცოცხალი მყავანდეს, თორემ სხვაფრივ რა მიჭირს! დიდ-ხევას მოურავად მე გავხდები და მაშინ ნახავ თუ რა რიგად შევცვლი იმათ ბედ-იღბალს. ივანიკასგან დამწარებულ ცხოვრებას ძმობით და მეგობრობით დავუტკბობ. მოყვრობით იმათაც ვარგებ და ჩემ ბატონსა და ძმასაც ვასარგებლებ. გიორგი სწავლით შემეწევა და მე იმას შრომით შევეწევი. შრომა და სწავლა ხელი-ხელ ჩაკიდებული მტრისგან დაუძლეველია, და თუ ბედმა არ მიღალატა, ვეცდები შენი სიყმაწვილის შეცდომაც გავასწორო და თავანკრებს უკან არ ჩამოვრჩე.

შაბათი საღამოა. დიდ-ხევას დანგრეულ წმიდა გიორგის ეკლესიაში საღამო ლოცვის ზარი დარეკეს. ხვალ დიდი დღესასწაულია. ეკლესია მშვენიერ ადგილზე მდებარეობს. მაღალ გორაზედ სდგას და ტრიალ მინდორს გადაჰყურებს. გარშემო კარგა მაღალი ტყე არტყია... კედლებს ბუჩქ-ბუჩქად მწვანე ხავსი გადაკვრია. ეკლესიის კარ-მიდამო სუფთად არის დაგვილი; ნელა-ნელა გროვდება სოფლის ხალხი. დიდის სასოებით იყრიან მუხლს ქალი თუ კაცი შესავალ კარებში, მიწას ემთხვევიან და შინ შედიან. სხვათა შორის ეკლესიაში შემოვიდნენ ტასია და პავლეც. მარო კი არსად არის.

აგერ ორი კვირაა მას აქეთ, რაც ტასიამ მოასწრო პავლეს და მაროს პირველ აღერსს და ამ ხანში, მარო თვალით

არავის უნახავს. ეს შემთხვევა პავლეს დიდად აწუხებს და გუ-ლის განკალით ათვალიერებს უმაწვილი გოგოების ჯგუფას, იქ-ნება მაროც იქ ერიოსო; მაგრამ სად არის! ავად ხომ არ არისო, გაუელვა პავლეს ფიქრმა და სწრაფად გამოვიდა ეკლე-სიიდგან.

—

მარო ცეცხლის-პირასა ზის ჵ ცხარედ მოსთქვამს. სახლში არავინ არის. ავად-მყოფი მარინეც კი საყდარში წაიყვანეს. პავ-ლე დიდ-ხანს იდგა კარებში და სტკბებოდა მაროს ცქერით. თავის დღეში ისე მშვენიერი არა სჩვენებია ამას მარო, რო-გორც ეხლა თმა-გაწეწილი და ცრემლებით სავსე თვალებით ეჩვენა.

— მარო, რად სტირი? გენაცვალოს შენი პავლეს თვალები. მანამ პავლე ქვეყანაზე დადის, ვის შეუძლიან შენი ატირება?

— პავლე, პავლე! იქით, არ მომეკარო! უცებ წამოხტა მა-რო და შუა ბოძს მოეფარა.—არ მომეკარო. ახლო ნუ მოხ-ვალ, თორემ თავს მოვიკლავ. იმ-დღევანდელმა შენმა ალერსმა ლამის გამაგიჟოს. რა გინდა ჩემგან, რად მოსულხარ? წეღან აკი საყდარში მიდიოდი?

— მარო, რას მერჩი, გოგო, რა დამიშავებია? მთელი ორი კვირა რადა მტანჯავ, ღმერთი არა გაქვს? ეგ არის შენი სიყ-ვარული, მაგას მეუბნებოდი?....

— სუ, სუ, ნუ მომაგონებ იმას, რასაც გეუბნებოდი. გი-ჟი ვიყავ მაშინ... მე სიზმარი ვნახე, რომ ღვთის-მშობელი ჯოჯოხეთში მიმათრევდა. ნათესავები ვართ მე და შენა და.... თავით-ფეხამდე აკანკალებდა მაროს და ფეხზე ძლივსღა იდგა.

— მარო, ნუ ჰკანკალებ, შენი ჭირიმე, ნუ გეშინიან, ხელს არ გახლებ. დაჯექ ცეცხლთან, გათბი. ტკბილად მოვილაპარა-

— შვილო, ახლა ხომ გაიგე ვინცა ხარ, იქნება მარო აღარც კი იკადრო.

— ოჰ, დედა, რა ცუდად გიცნივარ. ჩემს გულში მაროს სიყვარულს მეფობაც ვერ ამორეცხს. მარო ისეთი გოგოა, თუ პატრონი ეყოლება, რომ თავადიშვილსაც უმეუღლებს. ოღონდ ღმერთმა მაღირსოს იმისი ცოლობა და გიორგი ცოცხალი მყავნდეს, თორემ სხვაფრივ რა მიჭირს! დიდ-ხევას მოურავად მე გავხდები და მაშინ ნახავ თუ რა რიგად შევცვლი იმათ ბედ-იღბალს. ივანიკასგან დამწარებულ ცხოვრებას ძმობით და მეგობრობით დავუტკბობ. მოყვრობით იმათაც ვარგებ და ჩემ ბატონსა და ძმასაც ვასარგებლებ. გიორგი სწავლით შემეწევა და მე იმას შრომით შევეწევი. შრომა და სწავლა ხელი-ხელ ჩაკიდებული მტრისგან დაუძლეველია, და თუ ბედმა არ მიღალატა, ვეცდები შენი სიყმაწვილის შეცდომაც გავასწორო და თაიანკრებს უკან არ ჩამოვრჩე.

შაბათი საღამოა. დიდ-ხევას დანგრეულ წმიდა გიორგის ეკლესიაში საღამო ლოცვის ზარი დარეკეს. ხვალ დიდი დღესასწაულია. ეკლესია მშვენიერ ალაგზე მდებარეობს. მაღლა გორაზედ სდგას და ტრიალ მინდორს გადაჰყურებს. გარშემო კარგა მაღალი ტყე არტყია... კედლებს ბუჩქ-ბუჩქად მწვანე ხავსი გადაკვრია. ეკლესიის კარ-მიდამო სუფთად არის დაგვილი; ნელა-ნელა გროვდება სოფლის ხალხი. დიდის სასოებით იყრიან მუხლს ქალი თუ კაცი შესავალ კარებში, მიწას ემთხვევიან და შინ შედიან. სხვათა შორის ეკლესიაში შემოვიდნენ ტასია და პავლეც. მარო კი არსად არის.

აგერ ორი კვირაა მას აქეთ, რაც ტასიამ მოასწრო პავლეს და მაროს პირველ ალერსს და ამ ხანში, მარო თვალით

არავის უნახავს. ეს შემთხვევა პავლეს დიდად აწუხებს და გულის კანკალით ათვალიერებს ყმაწვილი გოგოების ჯგუფებს, იქნება მაროც იქ ერიოსო; მაგრამ სად არის! ავად ხომ არ არისო, გაუელვა პავლეს ფიქრმა და სწრაფად გამოვიდა ეკლესიიდგან.

მარო ცეცხლის-პირასა ზის და ცხარედ მოსთქვამს. სახლში არავინ არის. ავად-მყოფი მარინეც კი საყდარში წაიყვანეს. პავლე დიდ-ხანს იდგა კარებში და სტკბებოდა მაროს ცქერით. თავის დღეში ისე მშვენიერი არა სჩვენებია ამას მარო, როგორც ეხლა თმა-გაწეწილი და ცრემლებით სავსე თვალებით ეჩვენა.

— მარო, რად სტირი? გენაცვალოს შენი პავლეს თვალები. მანამ პავლე ქვეყანაზე დადის, ვის შეუძლიან შენი ატირება?

— პავლე, პავლე! იქით, არ მომეკარო! უცებ წამოხტა მარო და შუა ბოძს მოეფარა.—არ მომეკარო. ახლო ნუ მოხვალ, თორემ თავს მოვიკლავ. იმ-დღევანდელმა შენმა ალერსმა ლამის გამაგიჟოს. რა გინდა ჩემგან, რად მოსულხარ? წეღან აკი საყდარში მიდიოდი?

— მარო, რას მერჩი, გოგო, რა დამიშავებია? მთელი ორი კვირა რადა მტანჯავ, ღმერთი არა გაქვს? ეგ არის შენი სიყვარული, მაგას მეუბნებოდი?....

— სუ, სუ, ნუ მომაგონებ იმას, რასაც გეუბნებოდი. გიჟი ვიყავ მაშინ... მე სიზმარი ვნახე, რომ ღვთის-მშობელი ჯოჯოხეთში მიმათრევდა. ნათესავები ვართ მე და შენა და.... თავით-ფეხამდე აკანკალებდა მაროს და ფეხზე ძლივსღა იდგა.

— მარო, ნუ ჰკანკალებ, შენი ჭირიმე, ნუ გეშინიან, ხელს არ გახლებ. დაჯექ ცეცხლთან, გათბი. ტკბილად მოვილაპარა-

გოთ, იქნება შეიძლებოდეს ჩვენი შერთვა. მე ისეთი მაგალითები ვიცი ნათესავების შერთვისა თავადებში, რომ ჩვენი ნათესაობა იმასთან რა არის! მე თითონ ვიცნობ იმათ, პაპიდაშვილებმა ერთმანერთი შეირთეს. ორმა ძმამ დედა და შვილი შეირთეს, გესმის: დედა და შვილი მაზლის ცოლები გახდნენ, და აბა ჩვენი ნათესაობა რა არის? ნათესავები კი არა, მძახლები ვართ. აბა ჩემი და რომ ბიძა-შენს ჰყავდეს, მე და შენ რა? თუ კი ჩემი და ბიძა-შენს ერგება, შენ მე რატომ არ უნდა მერგო?

— პავლე, თუ აგრეა, რა გენაღვლება, ჯერ შეიტყო. ოღონდ მღვდელმა კი ნება მოგვცეს, და მე სად წაგივალ.

— ოჰ, მარო, ოღონდ შენი კი იმედი მქონდეს რომ არ მიღალატებ, და ხელმწიფემდის ვივლი, შენ თავს კი არავის დავანებებ. მაგრამ შენ....

— მე რა? ჩემში ეჭვი გაქვს? აბა ქვეყანაზე გასათხოვარ ქალს უქნია ვისმე ჩემოდენა უნამუსობა? ყმაწვილ-ბიჭს კისერზე მოგექენი და აქ ცოლ-ქმრობაზე გელაპარაკები. ეს სიტყვები მარომ თავ-ჩაღუნულმა და გაწითლებულმა წარმოსთქვა. პავლე, რომ იცოდე, რა მემართება ღამეობით: ვგიჟდები. ბევრჯერ მინდა წამოვხტე ლოგინიდამ და შენთან გამოვიქცე.... მაგრამ ღვთის-მშობლისა მეშინიან. ან ქვეყანა რას იტყვის? ნესტარ-დარეჯანი ხელმწიფის ქალი იყო და იმანაც კი ვერ შეიძლო თავის საყვარლის შერთვა.

— მაშინ სხვა დრო იყო, ჩემო მარო, ეხლა სიყვარული თავისუფალია; ეხლა სიყვარული სირცხვილი როდიღაა! ეხლა სირცხვილი ის არის, თუ უსიყვარულოდ ცოლს შეირთავს ვინმე. მე და შენ რომ ერთმანერთი გვიყვარს, ვის რა აკლდება? და ჩვენ კი თუ არ გაგვყრიან, მაროს მზემ.... და სიტყვის.

მაგივრად პავლე მხურვალებით გადაეხვია მაროს, თითქო საქმით უფრო ნათლად უნდა დაემტკიცებინა, რა სიტკბოება მოელოდა იმათ.

ლოცვა გამოვიდა. ხალხი და მღვდელი კარებზე გამოვიდნენ და გაიმართა ბაასი.

— მამაო, შენდობა, შენი ჭირიმე, წადგა გიორგი ხუნდაძე.

— ღმერთმა შეგინდოს, შვილო! მღვდელმა პირ-ჯვარი გადასწერა და მისცა ხელი საკოცნელად.

— ხვალ წირვაც გვექნება, რა კი ამაღამ გვილოცეთ მამაო?

— ხვალა? თუ კაი დარია, იქნება გადმოვიდე. ჩემიცხენი შინ არ არის და ფეხით სიარული აღარ შემიძლიან, ჩემო გიორგა.

— ბატონო, ოღონც კი გვიწირეთ ხვალა, და გაუთენებლივ ცხენს გაახლებთ. ან არა და, შე დალოცვილო, ამაღამ აქა ბძანდებოდეთ. ისე დაგიხვდებით, შენი ჭირიმე, როგორც შეგვეფერება. დილაზე ცისკარიც გვილოცეთ, და წირვაც თან მოაყოლეთ. თქვე დალოცვილო, წელიწადში ორჯერ წირვა, აბა რას გვეყოფა, ქრისტიანები ვართ, შენი ჭირიმე.

— ჰო, მე დამავიწყდა, რომ ხვალ შაშვეთელებს დავპირდი წირვას. ვისაც გინდათ იქ ამოდით და მოისმინეთ წირვა, შორს ხომ არ არის.

დიდ-ხეველებს თავიანთ მღვდელი არა ჰყავთ; ექვს-შვიდ სოფელში მღვდლობს მამა შიო. ეს არის სამოცი წლის მოხუცებული; თავის ხნის შესაფერად უფრო მოტეხილია: ბევრის არაყისა და ღვინის სმის გამო ძალზე წახრილია წელში, თმა და წვერი მთლად გათეთრებული აქვს და ცხვირი წითლად დასიებია. თუ სად უსწავლია სამღვთო წერი-

ლი მამა შიოს, ეს არავინ იცის. ეხლა კი ძლიერ ცუდად კითხულობს სახარებას; ნახევარ სიტყვებს ხველაში ჰყლაპავს. ძლიერ გულით რომ გინდოდეთ, მთელ წირვაში „ქრისტე“ და „ღვთის-მშობლის“ მეტს ვერას გაიგონებთ. ეს ორი სიტყვა სრულიად საკმაოა გლეხების სასოების გამაღვიძებლად. ტანსაცმელი შიოს ძლიერ ჭუჭყიანი აცვია: თავზე რაღაც აღა-მამად-ხნის დროინდელი დანგრეული შლიაპა ხურავს და ფეხებზე წაღების ნაფხრეწი. აბა წარმოიდგინეთ, რა პატივისცემა უნდა ჰქონდეთ გლეხებს ამ ზნეობითაც და გარეგან შეხედულობითაც დანგრეულის კაცისა.

იქნება გგონიათ, რომ შიო მღვდელი ღარიბია და ამისთვის დაიარება ასე დაგლეჯილ-დაფლეთილი. სრულებითაც არა. აგერ ოცი წელიწადია, რაც ეს ამ მაზრაში მღვდლად არის, და ამ ხნის განმავლობაში, აიშენა თავის საუკეთესო სამრევლო სოფელში ორ-ეტაჟიანი ხის სახლი; შეიძინა ორი კარგი დიდი ვენახი, რამდენიმე ნაფუზვარი და სამი ქალი გაათხოვა; თითოს ორას-ორასი თუმანი მისცა მზითვად. ვაჟს პეტერბურღში თვეში ოთხს თუმანს უგზავნის და ამის ცოლი «ფოფოდია» ხავერდის ქათიბით დაბძანდება.

— მამაო, შიო, შენდობა მიბოძეთ!

მოწიწებით წამოდგა ოსტატი ტასია და ხელზე ემთხვია მღვდელსა.

— თუ შეიძლება, ბატონო, ერთს საათს ჩემთან შემობძანდით, გააგძელა სიტყვა ტასიამ. ძლიერ საჭირო საქმე მაქვს და რჩევა უნდა გკითხოთ.

— არაყი გაქვს, ჩემო ტასიავ?

— ღმერთი მოწყალეა, გიშოვნით, წამობძანდით.

ტასიამ შეიყვანა მღვდელი თავის სახლში და სამ–ოთხა

სჯამი მიართვა ცეცხლის-პირას. ყუთზე სუფთა ტილო გადაა-ფარა და წინ დაუდგა. სუფრაზედ დააწყო ჯამით ჯონჯოლი, ბოლოკი და არაყის შავი ბოთლიც გვერდზედ მოუდგა.

— მიირთვით, მამაო, და მანამდისინ მე გიამბობთ ჩემს ამბავს.

ტასია მოუყვა პავლესა და მაროს ამბავს და ჰკითხა მღვდელსა, შეიძლება იმათი ჯვარის-დაწერა თუ არაო, და თუ შეიძლება, სიკეთე მიყავით და სოსიკასთან შუამავლად მიმეგ-ზავნეთო.

— ძლიერ კარგი, ჩემო ტასიავ, ძლიერ კარგი! ამბობდა შიო მღვდელი. ჯვარის-წერა როგორ არ შეიძლება, იქვენში არაფერი ნათესაობა არ არის. სოსიკაც უარს არ გეტყვით, რი-თი დაგიწუნებთ? პავლე კარგი წამოსადეგი ბიჭია და ფულე-ბიც ექნება, ჰა?... და ტასიას ეშმაკურის ღიმილით თვალი უყო. შენც კი გექნება დარდუბალის კიდობანი, ჩემო ტასიავ!

— რას მიბძანებ, ბატონო, ვინ რა მომაქვავა. მაგრამ ოღონც კი სოსიკამ ქალი მისცეს და ჩემი პავლეს გულს ნუ მომიკ-ლავს, საიდანაც იქნება ვიშოვნით და კარგ საქორწილოს მი-ვუტანთ.

ამ ლაპარაკში შიო მღვდელმა გამოსწურა ბოთლი და მთელი ჯამი ჯონჯოლი შეჭყლაპა. წამოდგა ფეხზე, პირ-ჯვა-რი გადიწერა და ტასიას სიცილით უთხრა: კარგი, კარგი! ჩე-მო ბებერო. იმიტომ ასწავლიდი ისე გულიანად მაროს რომ შენთვის გინდოდა, განა, მე ოინბაზო. ვეტყვი, ვეტყვი სო-სიკას და თუ საქმე გაგირიგე, სააღდგომოდ კარგი ინდაური და ნაზუქები არ დაგავიწყდეს.

— ჰო, შენი ჭირიმე! ოღონდ ეს საქმე მომიხერხეთ, და

თქვენი მადლი არ გამიწყრეს, რომ მე თქვენი ძღვენი არ დამავიწყდეს.

— ხვალ შაშვეთში წირვაა. უეჭველია, სოსიკაც იქ ამოვა და ვეტყვი. მშვიდობით! კურთხევა იყოს შენს სახლზე, ჩემო ტასიავ! სად იშოვნე ამისთანა მშვენიერი არაყი? თქვენი ივანიკა ხომ არ მოქრისტიანებულა, რომ ამისთანა კაი არაყი გამოუხდია?

— ვაი, ვაი, მოვკვდი კრუსუნებდა მარინე, სოსიკას ცოლი.

— მოკვდი და მორჩი, შე ოხერო, ექვსი თვეა კრუსუნებ და ბოლო კი არ მოეღო შენ ჭირსა. აგერ გოგო უნდა გავათხოვო და აბა მაშინ ოჯახს რაღა ეშველება? ან მოკვდი და ან მორჩი, რომ სახლს პატრონი გაუჩნდეს და!

— სოსიკა, სოსიკა, არა გრცხვენიან რომ ორი დღე დამრჩენია და იმასაც მაშხამებ! ღმერთი არა მკლავს და რა ვქნა. განა მე თითონ არ ვიცი რომ კისერზე გაწევართ, მაგრამ.... და ქვითქვითი ამოუშვა უბედურმა, დაუძლურებულმა დედაკაცმა

— სუ, კარგი, ნუ ტირი, დედა-კაცო. ღმერთი მოწყალეა, კარგად გახდები, დატკბობით უთხრა მარინეს სოსიკამ, ცრემლებით დარცხვენილმა, და გულით შეინახა თავისი წინ-დაუხედავი სიტყვები.

— დედა-კაცო, იცი ვინა გვთხოვს მაროსა? რომ იცოდე არ დაიჯერებ. არ ვიცი ღმერთმანი, რა ვუთხრა. ისეთ ოჯახისშვილებს ვუთხარ უარი რომ მთელს სოფელს გაუკვირდა და ახლა „ნამსახურს“ როგორ მივცე. ვინ რას მეტყვის? სულმა რომ წასძლიოს და ისევ ბიჭად წავიდეს, მერე სოფელში თავი როგორ გამოვყო.

— კაცო, რას ამბობ, ჯერ მითხარი, ვინა გთხოვს?

— ვინა და პავლე, ტასიას ბიჭი!

— უი, დამიდგეს თვალები! იმ ოჯახ-გამოფიტულს უნდა მისცე ჩემი მარო:! არა ქნა მაგისთანა საქმე და უიმისოდაც მკვდარს, ცოცხლად თავი არ დამამარხვინო.

— ოჯახი გამოფიტული აქვს, ჩემო მარინე, მაგრამ თითონ კაი ბიჭია, ის დალოცვილი. მე ისე შემიყვარდა რომ უიმისოდ ვერ გამიძლია და აბა მარო, ვინ იცის, გაგიჟებულია. არ ატყობ, ადამიანო? აგერ ორი კვირაა, სულ ცხვირ-ჩამოშვებულია და წამ-და-უწუმ სტირის?

— რა ვქნათ, რომ კარგი ბიჭია. კარგი ბიჭობა ხომ არ გაამძღობთ და ტანთ არ ჩაასცმევთ. მუშაობა სრულებით არ იცის პავლემ და რითი უნდა არჩინოს თავისი ცოლ-შვილი. შენ რომ გიყვარს, იმიტომ უნდა გააუბედურო შენი შვილი და გლახას მისცე?

მაროს ბედმა ისე აალელვა მარინე, რომ სულ დაავიწყდა თავის უძლურება და ზეზე წამოჯდა.

— გლახას, გლახას! შენმა მზემ ორიოდე იქნება სოფელ-ში იმისთანა ბიჭი.

— ეგ არის და! მაუდის ჩოხამ აგიხვიათ თვალი. ეგენიც შემოაცვდება და მერე რითი შეიკერავს? იქნება ტასიას საბებიაოთი ჩაიცვას ჭრაჭა-ჭრუჭიანი წაღები?

— ოოოჰ! დედა-კაცებს სულ ტანისამოსზე გიჭყეტიათ თვალები. არ ჩაიცვამს და შალის ჩოხაშიაც კარგა ივლის. მე რომ შალის ჩოხა მაცვია, მამა უცხონდა რა, არ ვარგივარ თუ? გახსოვს მარინე, შენზე რო დავინიშნე, რა ბიჭი ვიყავი? ერთი ჩემოდენა ბიჭი ვერ გაბედავდა ჩემ დაჭიდებას. მთელი ჩვენი მხრის ფალავანი მე ვიყავი.

— ნეტა იმ დროს, ამოიოხრა მარინემ, მე კი არ ვიყავი ქალი! მამა-ჩემმა რომ შენ მოგათხოვა ჩემი თავი ქვეყანას უკვირდა.

— არა, რა იყო საკვირველი, შე ოჯახ-ქორო! ბიჭი არ ვვარგოდი თუ!

— ბიჭი, ბიჭი! რა არის ცალიერი ბიჭობა? ერთი ხარი არა გყავდა, რომ ურემში შეგება და ოჯახში შეგეყვანე. მერე შენს ოჯახს მე დავადე ნიშან-წყალი.

— დიაღ, დიაღ, შენ არ მომიკვდი, უშენოდ მშიერი მოვკვდებოდი. მე ისეთი ბიჭი ვიყავ რომ ქვაზედაც საზრდოს ვიშოვიდი.

— შენ მარტო ჯვარობები გიყვარდა და ახალი ტანისამოსი, საზდოზე თავის-დღეშიაც არ გიფიქრია, სულ ყოველთვის მუშა მე ვიყავ შენს ოჯახში და შენ კი ბატონი. და აი ამისთვისაც დავუძლურდი ახალგაზდა დედა-კაცი ასე უდროოდ.

— მაშ რა გნებავდა, ბატონი შენ უნდა ყოფილიყავ? მამა გიცხონდა, შენ დედ-მამას კი მზეთ-უნახავად უჯექი. პირველად მე რომ გნახე, ისეთი კოკა გეკიდა ზურგზე, მეგონა წელები ჩააწყდება მეთქი. რომ მოგიყვანე, ფეხებზე კამბეჩის ტყავივით დახეთქილი ქერქი გეკრა. მასუკან ფეხ-შიშველა არც კი გამიტარებიხარ.

— ჰო, კოსტა პრუწა კი ხარ. ფეხ-შიშველა კი არ გიტარებივარ, მაგრამ მჭადით კი მუცელი ბევრჯერ შემომბერვია.

— რა არის, რა ამბავია, რაზედა ჩხუბობთ, მამა? დედას რაღა ჩხუბი უნდა, წუხელის შენ რომ შინ არ იყავ, ორჯერ გულს შემოეყარა; უთხრა მარომ სოსიკას და მხრიდამ დიდი კოკა ჩამოიღო. მარინე მისუსტებული მიეშვა ლოგინზე. სო-

სიკა ჩუმად ჩიბუხს ეწეოდა და მარო გაშტერებული იდგა ბოძთან და თითქო რაღასაც მოელოდა.

— მარო, გოგო, იმაზე ვჩხუბობთ, სთქვა სოსიკამ წუნარად და ტკბილის ხმით, რომ მინდა გაგათხოვო და მარინე შენს საქმროს იწუნებს.

თუმცა ერთი კვირაა მარო ამ ამბავს მოელოდა, მაგრამ მაინც გულმა ძგერა დაუწყო და მუხლებმა კანკალი. შიშმა და იმედმა სული შეუხუთა, უნებურად ჩაჯდა და თვალებ-გაშტეტილმა დაუწყო მამას ცქერა.

— შენ რაღას იტყვი, შვილო? პავლე კარგი ბიჭია, მაგრამ ღარიბია. ოჯახში არც ქვაბი აქვს და არც ქოთანი.

— ქოთნები კი ბლომადა აქვს, დაცინვით წაიტუტუნა მარინემ, იმის მეტს რას აკეთებს იმისი დედა ტასია.

— იმ დღეს შიო მღვდელი მოეგზავნა, განაგრძო სოსიკამ. მე ჯერ პასუხი არ მითქვამს. ისე შემაყვარა თავი იმ ბიჭმა რომ მეძნელება უარის თქმა.

— უარი რად უნდა უთხრა, მამა?... კანკალით სთქვა მარომ.

— როგორ თუ რადა, შე აშარო შენა, დაუკივლა მარინემ. მოგაჯადოა იმ მოახლის შვილმა? იცი ვინ არის ის თქვენი პავლეა, იცი? ნაბუშრად მოჰყვა იმ პატიოსან შენს ოსტატსა. ამბობენ ზაალის შვილიაო და კიდეც ჰგავს. ეხლა წვერულვაში რომ გამოსვლია სწორედ პირ-წავარდნილიის არის.

— დედა, ექვსი თვეა, ტასია მუქთადა გწამლობს და შენ მადლობის მაგივრად იმაზე რაებს ამბობ!

— რა ვქნა რომ მწამლობს; იმიტომ იმის გლახა შვილს უნდა მივცე? არა, მინამ მე ცოცხალი ვარ არ შეიძლება, მე კარგა ვიცი, რა არის გლახის ცოლობა. წელი მომწყვიტა მამა-შენის სიღარიბემ და შენც ისე უნდა მოგივიდეს?

— დედა, დედა.... იცი.... თუ პავლეს ვერგები და მღვდელი ჯვარს დამწერს, მე იმის მეტს არავის შევირთავ. რა ვქნა, რომ ღარიბია, ერთ ლუკმა პურს როგორ ვერ ვიშოვნით?

— გოგო, აგრე ენა სად ამოიდგი, იქნება პავლემ გასწავლა?! სიცილით უთხრა სოსიკამ მაროს. ვნახოთ; შევიტყობ, იქნება ფულები აქვს რამე მოჯამაგირობისა შენახული, და თუ არა, ზედ-სიძეთ შემოვიყვან. აი დედა-შენი მაინც სულ ავად რის და შენც რომ იმან წაგიყვანოს შიმშილით გავწყდებით მე და შენი ძმები.

— ჰო, მამავ, შენი ჭირიმე, ნუ დამღუპავ. მე პავლე დიდიხანია მიყვარს. განა შენ კი არ იცი, რა კარგი ბიჭია. თავის-დღეში ცუდი სიტყვა არავისთვის უთქვამს. უშენიჭირიმოდ «ოსტატისთვის» ხმა არ გაუცია. აბა ჭინჭარაძის ბიჭი რომ მდიდარია, იმიტომ ვერა სცემს თავის ცოლსა! საწყალი მათაი, წუხელი წყაროზე სულ თვალებს ითხრიდა ტირილით. მჭადი ჰქონდეს და გული მხიარული, ის არ ურჩევნიან.

— კარგი, შვილო, მე პავლეს ვნახავ. ღმერთი მოწყალეა, კალმის კაცი შიმშილით არ მოკვდება. მაშინ დამიჯექით ხოლმე ზამთარში და სულ ისტორიები მიამბეთ, და სიხარულით მაროს ხელი წამოჰკრა სოსიკამ.

— შენ კი გენაცვალოს, შენი მაროს თვალები, შენა, ჩემო კარგო მამილო! ყელზე მოეხვია მარო მამას და სიხარულის ცრემლებით დაუსველა ლოყები. სოსიკასაც გული ამოუჯდა და საჩქაროდ გარედ გავიდა.

— ვაი, ვაი, მოვკვდი... დაიკრუსუნა მარინემ. მე ყურსაც აღარ მიგდებენ. ცოცხლებშიაც აღარა მთვლიან. ვაი ჩემს მოსწრებასა! გასათხოვარი გოგო მამას ყელზე ეკიდება, გამათხოვეო. რატომ ჭერი თავზე არ დაგვენგრევა. რა დღეს მო-

გესწარით? წარღვნის ნიშანია სწორედ! მე თვალითაც არ მენახა სოსიკა, ისე დამნიშნა იმისმა მამამ.

სოსიკა პირ-და-პირ ტასიასთან წავიდა. ტასია და პავლე დერეფანში ისხდნენ. ტასია ჩვეულებისა-მებრ საქმეს აკეთებდა და პავლე წამოწოლილი ოცნებობდა.

— ბარაქა ამ ოჯახსსა, უთხრა სოსიკამ. ბიჭო, რა არის სულ მხარ-თეძოზე ხარ წამოწოლილი, შენ უთოოდ ოქროს მადანი გაქვს რომ არაფერს აკეთებ? ან იქნება თვალი ისევ ქალაქისკენ გიჭირავს?

— მობძანდი ძმახალო, მობძანდი. აი აქედ, მუთაქაზედ დაბძანდი. პავლე უქეიფოდა მყავს, მთელი ღამეობით არა სძინავს; ღამის ჯავრით გავგიჟდე.

— რო არას აკეთებს, ჩემო ტასია, იმიტომ არა სძინავს. აბა მთელი დღე წაკუზული სთოხნიდეს და წყაროსავით ოფლი სდიოდეს, ისე დაეძინება, მე შენ გეტყვი რომ ლეკი შემოესიოს, ვერას გაიგებს. იმ დღეს დაღალულს მეძინა, სათონის ბანი ჩამოიქცა, იქვე, თითქმის ჩემ გვერდით და ვერა გავიგე-რა. მეორე დღეს რომ ვნახე, გამიკვირდა.

— სოსიკა, რაღა შორს უვლით, ძმაო, ერთმანერთს; ბარემ გადაწყვეტილი სთქვი და გაათავე. პავლეც განა თითონ არა სწუხს, რომ უსაქმურად ზის, მაგრამ განა არ იცი, თუ კაცს გულში ჯავრი აქვს რამე, საქმე აღარ აგონდება. ჯერ იმის ჯავრი ჰკლავდა, რომ ვაი თუ მარო არ მერგოსო, ძმახლის ქალიაო, და ახლა, როცა მღვდელმა სთქვა, გერგებაო, იმისი ეშინიან, სოსიკა არ მომცემსო.

— გადაწყვეტილი რა, მე დალოცვილო, ყანწის გადაკვრა ხომ არ არის! ქალის გათხოვება აგრე ადვილი როდია. მე მოშუალები არ მინდა, ჩემო ტასია, ყველას პირში გეტყვით.

3

პავლე მარომზე ნაკლებ არ მიყვარს, კარგი ბიჭია, მაგრამ კარგ
ბიჭსა და გოგოს კარგი ოჯახიც მოუხდება. აბა პავლეს რა
აქვს, რითი უნდა არჩინოს თავის ცოლ-შვილი? მე წინ და
წინვე მითქვამს რომ მოსამსახურედ დადგომა აღარ შეიძლე-
ბა. მე პავლეს უარს არ ვეტყვი, როგორც ეტყობა გოგოსაც
უნდა, მაგრამ პავლემ ჯერ სახლი უნდა ააშენოს, ერთი-ორი
უღელი ხარ-კამბეჩი გაიჩინოს. სხვა არა იყოს-რა, სოფელი
რას მეტყვის, მძახალს გოგო მისცა და იმასაც გლახასაო.

— სოსიკა! აღტაცებით წამოხტა პავლე ფეხზე და საჩქა-
როდ უთხრა: ოღონდ შენ კი მომეც მარო და მაშ ბიჭი არ
ვიქნები, თუ ამ ექვს თვეზე ყველაფერი არა მქონდეს: ახალი
სახლიც, საქონელიც და ფულებიც. დღეიდგან ჩემი სიზარმა-
ცე სიმამაცეზე შეიცვლება, და რა კი მაროს იმედი მექნება,
ჩემი ღონე ერთი-ათასად გადმექცევა. გაძლევ სიტყვას პატიო-
სანის კაცისას, რომ ოღონდ მაროზე დამნიშნე და მანამ ჯვარს
არ დავიწერ, მანამ მაროს სახელობაზე ოც-და-ათ თუმანს არ
გავცემ.

— მე დალოცვილო, ოც-და-ათი თუმანი იქნება ოც-და-ათ
წლამდინ ვერ გასცე და მანამ გოგო შენ უნდა გიყურებდეს?

— ფიქრი არ არის, ექვს თვეზე მზად ვიქნები, ჩემო სო-
სიავ, ჩემო სიმამრო და ჩემო მამავ და მხურვალედ გადაეხ-
ვია პავლე სოსიას.

— კარგი, კარგი! მე ყოველთვის ვიცოდი შენი კარგი ბი-
ჭობა. მოდი, შვილო, ყველაფერს თავი დავანებოთ, ჩემთან
ზედ-სიძეთ შემოდი და ჩემს ოჯახს უგდე ყური, აღარც სა-
ქონლის ყიდვა მოგინდება და აღარც სახლის აშენება.

— მერე მე სადღა უნდა ვიყვე? სოსიავ, მაგას რას ამბობ;
დედა-კაცი ძლივას ველირსე რომ შვილი შინ დამიბრუნდა და

ახლა შენ უნდა წამართვა? არა დედავ და თვალო, ჩვენ ისე დატაკები არა ვართ რომ ზედ-სიძეთ შემოვიდეს. ღმერთი მოწყალეა, ყველაფერს ვიშოვნით. სამადლო არა გვიჭირს-რა.

— დედა, დედა, რას ჯავრობ? ამ კაცს სიკეთე უნდა, რომ ჯვარი უფრო ადრე დავიწეროთ და შენ იწყინე? რასაკვირველია, ზედ-სიძეთ შესვლა არ შეიძლება, ან შენ რას გიზამ და ან რა იქნება ჩემი სოსიკასთან შესვლა; ამის ბიჭები ხვალ-ზეგ ცოლებს მოიყვანენ და მაშინ მე და ჩემს ცოლს რა გვერქმევა. არა, ექვსი-შვიდი თვე საცა უნდა იყოს. მაროს გულისთვის ექვს წელიწადსაც ექვს დიდად არ შევიმჩნევ. მოვიმართოთ ოჯახი და ჯვარი მაშინ გადავიწეროთ.

— კარგი, თქვენი ნებაა, მაშ კვირას საღამოზე ნიშანი მოუტანე და ჯვარის დაწერა შემოდგომამდის იყოს. მშვიდობით ძველო და ახალო მძახალო!

— მოითმინე, შენი ჭირიმე, ეგრე პირ-ცალიერი როგორ იქნება შენი წასვლა? უნდა დაგვილოცო ოჯახი და ახალი დამოყვრება.

— მზადა ვარ, მზადა, ჩემო ტასიავ, მოიტა შენი შავი ბოთლა არაყი და სირის კუდიც მოატანე.

— დიდ-ხანს ისხდენ ახალი მოყვრები საუზმეზე და რამდენსაც სტაქანს არაყს გადაჰკრავდენ, იმდენი უფრო აგრძელებდენ თავიანთ ბაასს ახალ-გაზდების მომავალს ბედზე.

კვირამდის სოფელში არავის გაუგია პავლეს და მაროს ამბავი. კვირა-საღამოს სოსიკას ბიჭმა დაიარა მთელი სოფელი და კომლზე კაცი დაჰპატიჟა მაროს ნიშნობაში. როდესაც გაიგეს რომ სოსია თავიანთ მძახალ პავლეს ქალს აძლევსო, ხალხმა ძლიერ გაიკვირა. ეს პირველი მაგალითი იყო «ნათესაო-

ბისა შერყევისა. ყველას ძლიერ უკვირდა ამ გვარი უღვთოო-ბა და ჩვეულობის დარღვევა, მაგრამ კარგის ვახშმის ჭამამ დასძლია ყველანი და საღამოზე ადრიან მოიყარეს თავი სო-სიკას ფართო დარბაზში.

შუა დარბაზში, ორ დედა-ბოძს შუა, ხალიჩაზე, გამო-ჭიმულია მარო. ლეჩაქ-ყურ-გადაგდებული, ოქრომკედის თა-საკრავით, ჭარბად ფერ-უმარილ-წასმული მარო არა შვენის; მაგრამ სახეზე ისეთი ბედნიერება აწერია რომ შესაშურიც არის და შესანატრიც. სოსიკა გულ-უხვი კაცია: ჩინებული მას-პინძლობა გაუწია დიდ-ხევლებს, და წითელმა ღვინომ დაავიწ-ყა სტუმრებს ნათესაობის დარღვევის ცუდი შთაბეჭდილებაც.

ტასია და პავლეც მოვიდნენ თავის ახლო ნათესავებით. ტასიას ატლასის ქათიბი აცვია და პავლეს წითელი პლისის ახალუხი. ნიშანი პავლიამ ქალაქურად მოუტანა: ორი თავი შა-ქარი, დიდი ლანგრით ხმელი-ხილი და ზედ ალმასის ბეჭედი, ტასიას ერთად-ერთი ძვირ-ფასი განძი, რომელიც გამოჰყვა გულ-მართლიძის ოჯახიდგან. პავლე და მარო ერთად დასხეს. მღვდელმა ნიშანი აკურთხა.

— ღმერთმა ისე გაგაბედნიეროთ, შვილო, როგორც ისაკ და რებეკა! უთხრა შიო მღვდელმა დანიშნულებს და დაუმატა: პავლე, ეხლავე იცოდე, რომ ოც-და-ხუთ მანეთზე ნაკლებ არ დაგჯერდები ჯვარის-საწერს.

— შე დალოცვილო, ოც-და-ხუთი მანათი რომ შენ მოგ-ცეს, ქორწილი რიღათი გადიხადოს, უთხრა ერთმა სტუმართა-განმა, რომელიც შვილის დასახლებას ეპირებოდა.

— ეგ ჩემი საქმე არ არის. გეყოთ რომ აქამდის თორმეტ მანათად გწერდით ჯვარსა. ახლა ცხოვრება გაძვირდა, ყველა-ფერს ფასი მოემატა და მე ხომ თქვენი ყმა არა ვარ. აი იორ-

დანე მღვდელი, რაც უნდა ღარიბი მეფე იყოს, თხუთმეტ მა-ნათს ართმევს. ქვრივებსაც კი აღარა სჯერდება წითელ ქა-ღალდსა.

— შე დალოცვილო, ქორწილზე, ნიშანზე, დამარხვაზე სულ ფულსა გვთხოვ, და იმ ოხერ ორ კოდ პურს წელიწადში რა-ღაში გამლევთ. სააღდგომოდ, საშობაოდ ქათამი კიდევ სხვა არის.

— იმაში გართმევთ რომ მთელი წელიწადი, სულ თქვენთვის და თქვენის განსვენებულებისთვისა ვარ მწირველი.

— მწირველი, ვინ იცის, კვირას არ აგვაცდენ წირვასსა. წე-ლიწადში ორჯერ რომ გვიწირო, ისიც დიდი მოწყალებაა თქვე-ნგან.

— ბევრს ნუ როტავ. მამა გიცხონდა და. თავის-დღეში ასე ყოფილა და ახლა დიდ-ხეველები ხომ არ გამოსცვლით წესსა და კანონსა. შენ ისიც გეყოფა რომ დედი-შენის დამარ-ხვაზე რვა მანათის მეტი არ მომეცი.

— რა დროს ვაჭრობაა, მამაო, შენი ჭირიმე, სთქვა მხია-რულად სოსიკამ. დაბძანდით, სუფრა აკურთხეთ და ვიქეიფოთ.

კარგა შუა-ღამემდის გასწია ნიშნობის ვახშამმა. დარბაი-სელმა კაცებმა მღვდლის თანაშემწეობით აუჩქარებლივ და დარ-ბაისლურად გადაჰყლაპეს სოსიკას მომზადებული ღვინო, და ზედ ხუთი-ექვსი არაყიც დაატანეს. ბარბაცით და ბებრულის ღიმილით გამოდიოდენ კარგა შუაღამის უკან მოწვეული სტუმ-რები. პავლეს ძლიერ ეძნელებოდა მაროს გვერდიდგან ად-გომა, მაგრამ ბოლოს მაინც უნდა დამორჩილებოდა თავის ხვედრს, და პირველად გადაეხვია ხალხში თავის საყვარელს ძვირ-ფასს საცოლოს. კარებში ერთი კიდევ შესდგა და დიდ-ხანს დაკვირვებით და აღტაცებით უყურა თავის მაროს. მერე

ესეც ბარბაცით წავიდა სახლში. ეს ბარბაცი კი ღვინის მიზე-ზი არ იყო: პავლე დამთვრალი იყო ეშხით, უძლიერესის და-მათრობელ ნექტარით.

პავლემ თავის ოც-და-ათ თუმანს ტასიას თითო შაუ-რობით მოგროვილი ათი თუმანიც დაუმატა; წავიდა ქალაქს სა-ქონლის საყიდლად. მშვენიერი ხარი და კამბეჩი ამორჩია სო-ფელში. იყიდა ორი ურემი, დაიჭირა ერთი მოჯამაგირე და გაუმგზავრა სამუშაოდ. დიდ-ხევს დაახლოებით მაშინ რკინის გზას აკეთებდენ და პავლემ დაიწყო ტრავერსების ზიდვა. რკი-ნის გზის გათავების ვადა მოახლოვებული იყო და ამისათვის მოთავეები ძალიან აჩქარებდენ საქმეს და კარგს ქირას აძლევ-დენ მუშებს. პავლემ ათიოდ ურემი სხვისიც იქირავა და იჯა-რით აიღო რამდენიმე ათი ათასი ტრავერსის ჩამოტანა მთიდ-გან. დღეში თოთხმეტ საათს დაუსვენებლივ მუშაობდა პავლე. სად იყო იმის სიზარმაცე, ან იმის უძილობა. ნაბადში გახ-ვეული მიეგდებოდა დაქანცული ურმის ხმელ ლართხებზე და რიჟრაჟამდის ისე ეგდო, როგორც უსულო. ირიჟრაჟებდა თუ არა, წამოხტებოდა მამაცად პავლე, დაიბანდა რუზე ხელ-პირს და დააღვიძებდა თავის მუშებს. კვირის-კვირაობამდის ცალიერ პურზე და წყალზე იყო. თბილს საჭმელს ვინ დაანახვებდა თვალით! მაგრამ კვირა-დღის სრული სიამოვნება უქარწყლებდა ექვსი დღის განუწყვეტელს ჯაფას. გაუთენებლივ გასწევდა დიდ-ხევისაკენ და ჩაეკონებოდა თავის საპატარძლოს. ეს კვირა-დღეები უძვირფასესი დღეები იყვნენ პავლისათვის, და ამ დღეე-ბისათვის ის მზა იყო ოფლი კი არა, თითო-თითო წვეთად სისხლი ეღვარნა თავის ბედნიერებით გაღონიერებულ გვამიდ-განა.

მაროს ნიშნობის ერთი თვის უკან მარინე გარდაიცვალა. მაროს გათხოვებამ მოუახლოვა საწყალ დედა-კაცს სიკვდილი. ის ჩუმად და უჩივლელად დაემორჩილა თავის ქმარ-შვილის სურვილს და ჩუმადვე გამოეთხოვა წუთი-სოფელს.

პავლე კვირაობით რომ მოვიდოდა საცოლოსთან, სოსიკა რამდენსამე წამს შემდეგ აიღებდა ჩიბუხს ძ გავიდოდა გარედ. კვირაობით, ზამთარშიაც, არამც თუ ზაფხულში, იშვიათად დარჩება შინ გლეხ-კაცი. დუქნის წინ კაცები მოიყრიან თავსა, ვისმე ბანზე ქალები ძ ყაყანობენ თავიანთ ბედ-იღბალზე. პავლე და მარო სრულიად კმაყოფილნი იყვნენ ამ შემთხვევისა და უმოწმოდ სტკბებოდენ თავიანთ სიყვარულით.

პავლე ისე არ მოვიდოდა რომ მაროსთვის არა მოეტანა-რა: დაირა, მუზიკა, დიპლიპიტოები, ვერცხლის ქამარი, პალტო ძ ხელის-თათმანები აამაყებდა მაროს ამხანაგ გოგოებში.

ამასობაში ზაფხულიც გავიდა და დაიწყო შემოდგომა. დღე-დღეობით სთვლიდა პავლე თავის განსაცდელის დღეებს. ერთი თვე უნდა ვიშრომო კიდევ, ამბობდა დაწოლის დროს პავლე და მერე, მერე.... მარო ჩემი იქნება.

მაგრამ ბედმა სულ სხვა რიგად დაატრიალა მაროს და პავლეს ჩარხი. ბუნება თითქო არ ყაბულობს რომ კაცი დიდის ხნით სრული ბედნიერი იყოს. მაროს და პავლეს ბედნიერებას ბოლო მოეღო და შავი ნისლი გადაეფარა.

ერთს ვიღაცა მთის მღვდელს სიმთვრალეში ჯვარი დაეწერნა რძალ-მაზლისთვის. ეს შემთხვევა შეეტყო ეგზარხოსს ვიღაც პატიოსანის მღვდლის ენით და გაეცა სასტიკი ბძანება მთელ თავის ეპარხიაში: დიდად და დიდად გაფთხილებულნი იყავით ჯვარის დაწერის დროს ნათესაობის გამოკითხვაშიო.

ბლაღოჩინებმა დაიბარეს თავიანთ ხელ-ქვეითი მღვდლები

და უფრო სასტიკად და მკვახედ გადასცეს ეს ბძანება: «თუ ვინიცობაა ნათესაობა დაგირღვევიათ ვისმე, ან შეცდომით, ან ქრთამის აღებით, იცოდეთ რომ ყოველ წელიწადს დავივლი თქვენს სამრევლოებს და შეცდომისათვის გაიკრიჭებითო.

სხვათა შორის შიო მღვდელსაც გადაეცა ეს ბძანება. ეს გაკრეჭამ ისე შეაშინა, რომ ყველა გოგო-ბიჭზე იჭვნეულობდა, ნათესავები ხომ არ არიანო. ამის იჭვნეულობამ იქამდის მიაღწია, რომ ნოზაძეს აღარ აძლევდა ნებას, ნოზაძის ქალი შეერთო, თუნდა რომ ვაჟისა და ქალის შუა ადამ და ევის ჩამომავლობის მეტი ნათესაობა არა ყოფილიყო-რა. რასაკვირველია პავლესა და მაროს მძახლობაც მოაგონდა და ერთს მშვენიერს დღეს სოსიკას გამოუცხადა:

— შვილო, შენი გოგო და პავლე ერთმანეთს უნდა მოაშორო. ნათესავები არიან და არ ეგებიანო.

— რას ამბობ, მღვდელო, სადაური ხუმრობაა! ხვალ არა, ზეგ ქორწილს ვემზადები და ახლა უნდა მოვაშორო. მაშინ სადა გქონდა, შე კურთხეულო, თვალები, როცა შუამავლად მოდიოდი, მაშინ სადა გქონდა ენა, როდესაც ნიშანი უკურთხე. საქმე შენ დაიწყე და ახლა შენი დანიშნული ჩვენ უნდა გადაგვასხდევინო.

— ბევრიც რომ ილაპარაკო, არა გამოვა-რა, შვილოსა. მე ჯვარს არ დავწერ და თუ გინდა ხასად დაუსვი შენი ქალი ქალაქში ნათრევ პავლიასა.

— მღვდელო, მღვდელო, შენს წვერს პატივი დასდე, მაგას ნუ გვიზამ. ნუ დამღუპავ, შენი წირვის ჭირიმე; ყელს ნუ გამოგვჭრი! ჩემი მარო პავლეს ცოლია ღმერთთანაც და კაცთანაც და ნუ დაგვღუპავ, ჯვარი გადასწერე. ოც-და-ხუთ მანათის მაგივრად, ხუთ თუმანს მოგართმევთ.

— რას ამბობ, კაცო, ხომ არ გაგიჟდი. ხუთი კი არა, ორმოციც რომ მომცე არ შემიძლიან. თქვენი გულისთვის რომ გამკრიჭონ, რამდენი მაგისთანა ხუთი თუმანი დამეკარგება მაშინა.

მთელი სოფელი შეგროვდა. ერთი არეულ-დარეულობა გაიმართა. ტასია მუხლ-ქვეშ ჩაუვარდა შიო მღვდელს, მაგრამ ყველა ტყუილი იყო; შიო თავის სიტყვაზედ ჯიუტად იდგა.

მარომ წყაროზე შეიტყო ეს ამბავი. გიჟსავით თმა-გაწეწილი, გულის-პირ-ჩამოგლეჯილი ამოიჭრა მარო წყაროდგან. იმის პირის-სახე კაცს შეაშინებდა. ლოყებ დაგლეჯილი მარო მღვდლამდის კი მივიდა და იქ მოჭრილ ხესავით დაეცა. დიდხანს იყო გულ-შემოყრილი. ბოლოს რის ვაი-ვაგლახით გონზე მოიყვანეს. პირველი სიტყვები მაროსი ეს იყო: ორსულადა ვარ, შემიბრალეთ!

სოფელმა დიდი თანაგრძნობა განუცხადა სოსიკას უბედურებისთვის და ყველა თავის საქმეზე წავიდა. გაცხარებული სიმინდის რჩევა იყო და ამ დროს სხვის უბედურება გლეხ-კაცის გულში იშვიათად შევა. სოსიკამ მეორე დღესვე მარო თავის ჩალაგებულის მზითვით ურემში ჩასვა და გზას გაუყენა. ამან კარგად იცოდა, რომ პავლე ცოცხალის თავით მაროს არავის დაანებებდა და იმის მოსვლამდინ სხვაგან წაიყვანა.

გათენდა კვირა-დილა. მხარზე ჩოხა-გადაგდებული, სიმღერით მოვიდა პავლე სოფელში. გარედ გამოფენილი ხალხი სიჩუმით შესცქეროდა ამის მხიარულს პირის-სახეს და ბედნიერებით სავსე თვალებს.

— გამარჯვებათ, კაცებო! რატო ეგრე ჩაჩუმებულხართ, ძმაო. ივანიკამ ხომ კიდევ არ დაგარბიათ? ნუ გეშინიანთ, ღმერთი

მოწყალეა. ექვს თვეზე გიორგი მოვა და შემდეგ მე ვიქნები თქვენი მოურავი და მეგობარი.

— მადლობელი ვართ, ჩვენო პავლე. ღმერთმა გადაგიხადოს, რასაც შენ ჩვენთვის სცდილობ, მაგრამ....

— მაგრამ რა, კაცო? მითხარით. დედა-ჩემი როგორ არის? ფერი ეცვალა პავლეს და მუხლი მოეკვეთა. რა იყო, თქვით რაღა!...

პავლე იდგა გაშეშებული, შეკრთალი უცოდნელობით და ეს ამოდენა ხალხიც ხმა-ამოუღებლივ მისჩერებოდა. ყველა გრძნობდა რომ საშინელება იყო პავლეს უბედურების გამჟღავნება.

— მითხარით, კაცო, მითხარით, დაიღრიალა საშინელის ხმით პავლემ და გიჟივით შინისკენ გაექანა.

— შვილო, შენა ხარ, ტირილით უთხრა ტასიამ. მოდი, დაჯექ, გული გაიმაგრე. ვაჟ-კაცი ხარ, ლაჩარი ნუ იქნები. ზოგს ჯვარ-დაწერილი....

— რაო, დედავ, მარო სად არის, ავად გახდა?... მოკვდა? მითხარ, მითხარ! პავლე მივარდა დედას და რაც ძალი-და-ღონე ჰქონდა, ისე დაანჯღრია.

— დამშვიდდი, შვილო, კარგად არის, ნუ გეშინიან, ღმერთი მოწყალეა. ხელმწიფემდის ვივლი და შენ გულს კი არ მოვკლავ.

— რა არის დედა, ჩქარა, ნუ მომკალით, შემატყობინეთ, მაგრამ პასუხს კი აღარ მოუცადა და ახლა სოსიკას სახლისკენ დაეშვა. მთელი სოფელი უკან დაედევნა. მთლად გიჟის სახე ჰქონდა პავლიას. თმა-მაღლა-ამდგარი, ხელებ-გაფარჩხული და თვალებ-დაჭყეტილი შეაზარებდა კაცსა.

— მარო სად არის, მარო, მიჩვენეთ, მიჩვენეთ თქვე ულ-

ვთოებო, ღრიალებდა საშინელის ხმით. სოსიკას სახლი ცარიელი დახვდა. შუა ბოძს მიეყუდა პავლე და გაოცებული ხალხს შესცქეროდა.

— მარო მამამ შაშვეთში წაიყვანა მამიდასთან, უთხრა სოსიკას უფროსმა შვილმა.

— რადა? ამ სიტყვაში იყო პავლეს მთელი სიცოცხლე და მომავალი.

— ბიჭო, პავლე, დამშვიდდი, ეგრე როგორ გადაირიე, უთხრა გოგიამ. გაიგონე, რა ამბავია და მერე იტირე. პარასკევს, შვილო, შიო მღვდელი გადმოვიდა, რადაც ეშმაკები მოსჩვენებოდა და სოსიკას გამოუცხადა, შენი გოგო და პავლე ნათესავები არიან, ერთმანერთს მოაშორეო.

— მერე იმ ურჯულომ დაუჯერა, და მარო მომტაცა? პავლემ ხმა-მაღლა ტირილი დაიწყო. საშინელია ამ გვარი ტირილი. დიდი და პატარა ჩაჩუმდა თითქო სიჩუმით პატივსა სცემდა პავლეს მწუხარებას. დიდ-ხანს იტირა პავლემ, მერე ზეზე წამოდგა და მწარედ გაიცინა: ერთი დრო კაცს არ შერჩენია, მე ისე ადვილად მერგო ჩემი ბედნიერება, რომ არ იქნებოდა ბედს არ ემუხთლა ჩემთვის, მაგრამ ჩემის ცოცხალის თავით კი მაროს არავის დავანებებ. გამიშვით.

ხალხი ჩამოეცალა კარებიდგან და პავლე შინისკენ წავიდა.

— შვილო, პავლე, სად მიხვალ მაგ თოფ-იარაღს რომ იკეთებ? ტკბილად ეუბნებოდა დედა. დაფიქრდი, შვილო, წინ-დაუხედავად ნუ მოიქცევი, ძალაობით არა იქნება-რა. ჯვარს თუ არ დაგწერენ, ხასად სომ ვერ დაისვამ. ჯერ ვეცადოთ, არქიელთან წავიდეთ, იქნება შენი ყმაწვილ-ბიჭობა შეიბრალონ და ნება მოგცენ.

— მართალს ამბობ, დედა. აჩქარება არ შეიძლება. მე მგო-

ნი არქიელი ყარს მეტყვის. თავადიშვილებში მესამე ნათესავებს ირთვენ და მარო ხომ ჩემი ნათესავი სრულებითაც არ არის. მე ისევ რკინის გზის ნაჩალნიკთან წავალ, ფულს მივიღებ და მერე წავიდეთ ქალაქს. მიშველე, დედა, შემეწიე. მაროს ნუ დამაკარგვინებ, თუ შენი პავლეს დაკარგვაც არ გინდა.

— უწინამც დღე დალევია დედა-შენსა, შვილო. სისხლის ცრემლით შევტირებ, შვილო, ამბობენ ის არქიელი ანგელოზიაო. შეიბრალებს უბედურს დედას. ყარს როგორ მეტყვის!

წელ-მოწყვეტილი და ფერ-მიხდილი მივიდა პავლე რკინის გზის ზედამხედველთან, ჩაიბარა ორი თვის ნამუშავარი ოც-და-ხუთი თუმანი ფული და დედით წამოვიდა ქალაქში.

ბევრისაგან ბევრს ეცადენ უბედურნი, მაგრამ სულ ტყუილად. მოხუცებულ «მუჟიკ» ტასიას სასამართლოებში არც კი უშვებდენ. პავლემ რუსული არ იცოდა და ფული იმდენი არა ჰქონდა რომ უენოდ გაეგებინებინა ჩინოვნიკებისთვის თავისი ამბავი და ეგზარხოსამდის არავის მიუშვა. კნეინა ქეთევანმა, არა თუ შემწეობა მისცა რამე, სახლშიაც აღარ შეუშვა პავლე თავის დედით. ივანიკამ დიდი-ხანია შეატყობინა კნეინას, რომ პავლე გლეხ-კაცებს აქეზებს და გიორგისთან დედის განკარგულებას აბეზღებსო.

ბევრს ეცადენ, ბევრი იტირეს სინოდის კანტორის სტოროჟთან, მაგრამ შინამდის კი ვერ შეაღწიეს. ერთხელ ტასიას უთხრეს დედა-კაცებმა, სიონში წადი, არქიელი კვირა-დღეს იქ მწირავიაო, და როცა წირვა გამოვიდეს ფეხ-ქვეშ ჩაუვარდი არქიელს და შეევედრეო. საცოდავმა ტასიამ ესეც გამოსცადა, მაგრამ თითქო ბედი დასცინოდა ამ უბედურს. არქიელს რომ ფეხ-ქვეშ ჩაუვარდა და ღრიალი დაიწყო, აქედ-იქიდგან დიაკვნები წასწვდენ და გარედ გამოათრიეს. არ უნდოდათ რომ

თავიანთი ბატონი შეეწუხებინათ ღარიბი დედა-კაცის ცრემლებით.

როდესაც არქიელმა თავის სვინიდისის დასამშვიდებლად, კარეტაში ჩაბძანების დროს, იკითხა, ვინ იყო ის უბედურიო, დედა-მიწამდის თავი დაუკრეს ერთგულმა ქვეშევრდომებმა და ღიმილით მოახსენეს: Какая то шумашедшая грузинка, Ваше первосвященство!

წამოვიდნენ პავლე და ტასია შინისკენ. პავლეს კიდევ იმედი ჰქონდა, როგორმე შეესყიდნა ბლაღოჩინი ჲ შიო მღვდელი; გული ვერას გზით ვერ დაეჯერებინა რომ შესაძლებელი ყოფილიყო მაროს დაშორება.

— მარო ჩემი ცოლია, დედა, გესმის თუ არა? დღეში ათჯერ ეუბნებოდა ტასიას. რავქნა რომ ჯვარს არ დაგვწერენ, დაუმატა ატაცებულივით. ჯვარ-დაუწერავს განა ღმერთი არ გვაკურთხებს, როდესაც მე და იმას ერთმანერთი გვიყვარს და იცი, დედა, შვილიცა გვყავს. არა, ქვეყანა ისე უგულო არ იქნება, რომ ჩვენი გული ამოგვგლიჯოს და ფეხით გასჭყლიტოს. რა ვიცი, თუ მე და მაროს გაყრაც შეიძლება, მაშინ ქვეყანაზე წმინდა აღარა ყოფილა-რა, და მე მაშინ აღარ ვიწამებ ღვთის განგებას.....

მარომ, როგორც ბუნებით მსიარულ ხასიათის მქონემ, უფრო ადვილად აიტანა თავის მწუხარება. ეს თუმცა დილით საღამომდის სტიროდა და ძლიერა სურდა თავის პავლესთან შეუღლება, მაგრამ ამის გულს კი არა დასტყობია-რა; ჯანზედ კარგად იყო, და მოთმინებით მოელოდა თავის მომავალსა. თან-და-თან მუცელი აჩნდებოდა და ამისათვის სოსიკა და იმის და დაეშურენ მაროს „სვინიდისიანად“ მოშორებასა. ერთი

ვიღაც ქვრივი, ორი შვილის პატრონი შუა-ხნის კაცი აიჩინეს და ჯვარის გადაწერა ორ-კვირაზე გადასწყვიტეს. მაროს, ქორწილის წინა დღემდის, არა შეუტყვია-რა; როდესაც შეიტყო, კინაღამ გადაირია.

— არა, არა, ყვიროდა გაცოფებული, მე ცოცხალის თავით სხვაზე ჯვარს არ დავიწერ. ჩემი ქმარი პავლეა და მეორე ქმარი მე რად მინდა!

— გოგო, სუ, ეუბნებოდა სოსიკა, თავს პატივი დასდე, ქვეყანაში არ შემარცხვინო, თორემ, ხომ იცი! ჩემს შერცხვენას შენს სიკვდილს ვარჩევ. ხელებს შეგიკრავ და ისე მიგცემ, ვისაც მინდა.

— შვილო, დაუმატა მამიდამ, რით ვერ გაიგე რომ პავლეს რჯულმა არ გარგუნა, ხასად ხომ არ დაუჯდები. შვილო, ბავშვი ხომ არა ხარ, დაფიქრდი შენს მდგომარეობაზე, ორსამ თვის უკან გარედ აღარ გამოგესვლება, და აბა რასა იქ? ისევ ქმრის ხელში იყო, ის გირჩევნიან. ქმარი ქალის ჯიღაა და მაშინ ვერავინ რას იტყვის.

— მამილო, მამილო, რას მეუბნები! პავლეს მაგივრად ვინ უნდა შევირთო? ოჰ, ჩემო მშვენიერო პავლევ! ჩემო პირველო და უკანასკნელო ბედნიერებავ. სხვა ქმარს კი წავყვები, რომ მოხუცებული მამა არ შევარცხვინო, მაგრამ უშენოდ თავს არ ვიცოცხლებ.

პავლემ საქონელი გაჰყიდა, მოჭდეული დარბაზი ისევ პატრონს შეუბრუნა; ამ ფულებით უნდოდა მღვდელი შეესყიდნა, მაგრამ ვერას გახდა. ამის საუბედუროდ „ბძანება“ ახალი გამოცემული იყო და ჯერ მღვდლების გული არ დაშოშმინებულიყო. გაკრეჭა ყველას თვალ-წინ უდგა და ამისათვის

შიო მღვდელი შეუსყიდავი კაცი გახდა. ამ უკანასკნელმა იმედმაც რომ უმტყუნა, პავლემ თავის მოკვლა დააპირა. მაგრამ ტასია დღე-და-ღამ მოუცილებლივ ყარაულად ადგა. მუდამ ფიქრმა და მაროს ნახვის სურვილმა ისე მოუშალა პავლეს მარღვები, რომ დღეში სამჯერ აციებდა. მთელი ღამე ბოდავდა და ბევრჯერ ორი-სამი დღე უგრძნობლად იყო. ტასიამ რაც ექიმობა იცოდა, სულ ზედ შეალია, და ვერაფერს კი გახდა. პავლეს ავად-მყოფობის წამალი დავიწყება იყო, მაგრამ ვერ იხმარა ეს წამალი. ეს ძლიერ დიდ-ხანს და ძლიერ მხურვალედ გრძნობდა მაროს სიყვარულს, რომ ისე საჩქაროდ გულიდგან ამოეღო. ან ეს რა საჭირო იყო? უმაროოდ პავლეს სიცოცხლეს რაღა ფასი ჰქონდა! ეს დაუნანებლივ აძლევდა თავს ფიქრებს და ღიმილით მოელოდა სიკვდილს. ამის სურვილი მხოლოდ ის იყო, რომ სიკვდილის დროს კიდევ გადახვეოდა თავის მაროს და იმის ძვირფასს მკერდზე დაელია სული. დიდ-ხანს იყო პავლე სიკვდილსა და სიცოცხლეს შუა, მაგრამ სიყმაწვილემ დასძლია და მოიხედა. ნელა-ნელა მობრუნდა პავლე წუთის-სოფლისკენ და ამხანაგებს ლაპარაკი დაუწყო. მთელი სალამოები ყმაწვილი ბიჭები უსხდენ გარშემო და ემუსაიფებოდენ. ეს გაჩუმებული, ფერ-მიხდილი თითქო ყურს უგდებდა იმათ ლაპარაკს და თითქოც კი არა. პავლე გვამით გამობრუნდა, მაგრამ ამის სული სამუდამოდ დაიხშო. მთელი დღეობით, ამხანაგების ლაპარაკზე, ოხუნჯობაზე, ხმას არ ამოიღებდა და იმის პირზე ერთი ღიმილი აღარავის უნახავს. ყოველთვის ჩაფიქრებული იყო, და სიცოცხლე თითქო ფუჭად ეჩვენებოდა. ამ ყოფაში იყო პავლე, როდესაც ერთ კვირადილით, შემოვიდა სინო, მეზობლის ახალგაზრდა ბიჭი და უთხრა პავლეს:

— ბიჭო, კარგად გახდი, კვირას მაროს ქორწილია, მაყრად არ წაჰყვები?

რა იცოდა ამ უბედურმა ბუნების შვილმა თუ როგორ იმოქმედებდა ეს სიტყვები პავლეს დაჭრილ ძარღვებზე. პავლე წამოვარდა ფეხზე, მივარდა სინოს და დაღრჩობა დაუპირა. სწორედაც დაახრჩობდა, ტასია რომ არ შემოშველებოდა. პავლემ რომ დედა დაინახა, ხელიდგან გაუშვა სინო და გარედ გავარდა. მთელი სოფელი გამოუდგა და რის ვაი-ვაგლახით დაიჭირეს. პავლეს შეცდომის ნიშნები გამოაჩნდა. წამ-და-უწუმ წამოხტებოდა და გაქცევას აპირებდა. ღამე ორი ყარაული უწვა უბედურ ტასიას. პავლეს ძილი დაეკარგა და ხუთშაბათ ღამეს, როდესაც იმის ყარაულებს დაეძინათ, ადგა, ჩაიცვა ტანისამოსი, შემოირტყა ხანჯალი და ფეხის ფჩხილებზე, ნელა-ნელა გამოვიდა გარედ.

მეორე დილას დიდი აყალ-მაყალი გაიმართა დიდ-ხევაში. სოფელი დიდის ყურადღებით მოექცა უბედურს ტასიას: ყმაწვილი-ბიჭები აქეთ-იქით გაექანნენ პავლეს საძებნელად. ორი დღე-და-ღამე ეძებეს, მაგრამ პავლეს კვალიც კი ვერსად ვერ იპოვნეს.

შაბათ საღამოზე შაშვეთის გასათხოვარი გოგოები შეგროვდენ, და რადგან წყარო სოფელზე მოშორებით იყო, ჩვეულებისა-მებრ ერთად წყალზე წავიდენ. გულ-ჩათუთქვილი მაროც იმათ გაჰყვა. გოგოებმა აამსეს კოკები და წყლის ნაპირას დასხდენ. ლაპარაკი, რასაკვირველია, ხვალინდელ ქორწილზე იყო.

— მარო, გინახავს შენი საქმრო?

— ჩემთვის სულ ერთია, ამოხვრით უპასუხა მარომ, თუნ-

და ვნახო, თუნდა არა. ჩემი თვალები თავის დღეში ვეღარა-ვის ვერ მოიწონებენ.

— გოგო, როგორ მოგივიდა, შე საწყალო, მაგისთანა საქმე? ხვალ ჯვარს იწერ და ახლა მაინც გვიამბე შენი თავ-გადასავალი.

— ჩემი თავ-გადასავალი ქვასაც აატირებს, სთქვა მარომ და მოთქმით, ხმა-მაღლა ტირილით, უამბო თავისი ჭირი და უბედურება. ნორჩის გულის პატრონმა გოგოებმა ტირილითვე გამოუცხადეს თავიანთ თანაგრძნობა მაროს. მერე დიდ-ხანს ისხდენ ჩაფიქრებულნი, და ბინდმა ისე მოატანა, რომ ვერც კი გაიგეს.

— ახლა კი წავიდეთ, გოგოებო, სთქვა ერთმა. ყველამ კო-კები მხარზე შეიწყეს და შეუდგნენ პატარა გორას, რომელ-ზედაც სოფელი იდგა. შუა გზაზედ რომ მივიდნენ, უკანიდ-გან საჩქაროდ ვიღაც მოეწია და ელვის სიჩქარით მაროს ბეჭებში ხანჯალი ჩაარჭო. გოგოებმა შიშისაგან კოკები დაჰ-ყარეს და წივილ-კივილით სოფელში აცვივდენ.

მაროს კრინტიც არ ამოუღია, მარტო ხელები გაასქნია და უსულოდ დაეცა პირ-ქვე.

პავლემ ხანჯალი ამოიღო და სისხლმა რომ თავ-პირზე შეასხა, პატარა-ხანს გონზე მოვიდა. გადმოაბრუნა მარო და მხურვალედ ჩაეკონა.

— ახლა ჩემი ხარ, ჩემი, შენს თავს ვეღარავინ წამართმევს, აღტაცებით ჩასტუტუნებდა უსულო მაროს.. თუ აქ არა, იქ ხომ შევეყრებით ერთმანერთს. ახლა ჩემი რიგია! დაავლო ხე-ლი ხანჯალს, მაგრამ ამ დროს გარს შემოერტყა მთელი სო-ფელი და პავლე დაატყვევეს.

პავლეს დედა, ტასია, შვილის ელდამ დამბლა დასცა; წა-

ერთვა ჯანი და გონება, და მადლიც მოუვიდა: გონება-დაბნელებული ტასია აღარა გრძნობდა მაინც თავის შვილის უბედურებას.

ერთ კვირას უკან გამომძიებელი მოვიდა. მარო გასჭრეს. რისთვის? პავლეს გამოჰკითხეს მოკვლის მიზეზი, მაგრამ ის რაღასაც ბოდავდა. ამ ერთი კვირის განმავლობაში ერთ წამსაც არ მოსულა პავლე გონებაზე. ეს სულ სისხლზე და უსამართლობაზე ლაპარაკობდა. ადგილობრივ გამოძიების შემდეგ პავლე ქალაქის ციხეში გაისტუმრეს, მართლ-მსაჯულების ასასრულებლად.

ორის წლის შემდეგ ქალაქის სატუსაღოს ლაზარეთში გარდიცვალა ჭლექით ოც-და-რვა წლის ყმაწვილი-კაცი. უპატრონოდ, ხის კუბოთი ჩაუშვეს ეს უბედური საფლავში. არც ერთი ცრემლი არ ჩამოვარდნილა; არც-ერთი მეგობრული სიტყვა არა თქმულა ამ უდროოდ გაფუჭებულის ყმაწვილ-კაცის საფლავზე.

ლაზარეთში, ავად-მყოფების სიაში ეს კაცი ესე ჩაეწერათ: „კაცის-მკვლელი, პავლე ცოდვის-შვილი.“

ეკ. გაბაშვილისა.

ბრძოლა

(სერბიელ პოეტის დრაღაშევიჩისა.)

ბრძოლა, ძმანო, ბრძოლა მამა-პაპური,
თორემ მტრისგან იღუპება მამული;
ბრძოლა, ბრძოლა! ნუ დაგვიგდია ყური!
ჩვენდა წყლულად მიგვაჩნდეს ერის წყლული.
ბრძოლა, სერბნო, ბრძოლა მტერთან მედგარი,
სისხლით მოვრწყოთ სამშობლოს მთა და ბარი!

ოხ ნეტავი მოვესწრობი იმ დროსა,
რომ სერბიას კვალად გაღვიძებოდეს;
აღემართოს თავისუფლების დროშა
და თავის მტერს მამაცურად ებრძოდეს?
აღვსდგეთ და მსწრაფლ დაიმხობა მონება!
გვეყო, გვეყო, ამდენი მოთმინება.

ბრძოლა, ძმანო! მონებაში ცხოვრებას
სჯობს შევსწიროთ თავი თავისუფლებას.
ბრძოლა! ბრძოლა! დაე დარწმუნდეს მტერი,
რის მქნელია გაღვიძებული ერი!...
ბრძოლა, სერბნო, ბრძოლა მამა-პაპური,
ნაღარის ხმა ისმის, დაუგდეთ ყური!...

ნუ ჰკარგავ იმედს!

(ვუძღვნი გ. დ. ქ.)

ნუ ჰკარგავ იმედს,
რომ ქართველისა ბედს
აწ გადაჰკვრია შავი ღრუბელი;
და იმის ვარსკვლავს,
მომავლით მბრწყინავს,
უშლის მოჰფინოს თვისი ნათელი.
ამ გვარნი დრონი,
ძნელ მოსაგონნი,
ჩვენთ წინაპართაც ბევრჯერ სდგომიათ;
მაგრამ იმედი,
წინამორბედი
მათ არასოდეს არ დაჰკარგვიათ...
ეხლაც მოვა დრო,
ტკბილ სანეტარო,
ბედის ვარსკვლავი კვლავ აღმოხდება,
და ეს ღრუბელი
შავი და ბნელი
ანაზდეულად გაიფანტება.

მაშინ მამული
მრავალ ტანჯული
იმის სხივებზედ ისე იბრწყინვებს,
ვითა ცის ცვარი
ვარდზედ მკრთომარი
მზის სხივზედ დილით თრთის და ბჭყვრიალებს.

ი. ბაქრაძე.

1881 წ.

ვექფილდის მოძღვარი.

(შემდეგი *)

თავი XVIII

მამა ეძებს დაკარგულს შვილს და უნდა კეთილს გზაზედ დააყენოს იგი.

თუმცა პატარა რიჩარდმა ვერ მანიშნა, რა სახისა იყო ის კაცი, რომელმაც ოლივია მომტაცა, მაგრამ მაინც ეჭვი ტორნჰილზედ ავიღე; ამისთანა საქმე იმის ხელიდამ კვლავაც ბევრ-ჯერ გამოსულა. ამის გამო გავემგზავრე იმის სასახლისკენ; მინდოდა სასტიკად გამეკიცხა იგი, და თუ შესაძლებელი იყო, ჩემი ქალი უკანვე წამომეყვანა; მაგრამ გზაზედ ერთი ჩემი სულიერი მოწაფე შემომეყარა და მითხრა, ეს არის ეხლა ერთი ეკიპაჟი შემომხვდა, საჩქაროდ მიდიოდა და შიგ ერთი ქალი იჯდა, რომელიც სულ თქვენს ქალსა ჰგავდაო; გვერდით კაცი უჯდაო, და ისეთი ნიშნები მითხრა, რომ ეს კაცი სწორედ ბორჩელი უნდა ყოფილიყო. ამ ამბავს ყური არ ვათხოვე და ისევ სასახლისკენ გავეშურე. თუმცა ჯერ ადრე იყო, მაგრამ მაინც მსახურებს მოვთხოვე, ეხლავე ტორნჰილი მაჩვენეთ-მეთქი.

---

*) «ივერია» №№ 1 და 2, 1881 წ.

ტორნჰილი მალე მხიარულის სახით გამომეგება და ჩემის ქალის გაქცევა რომ შეიტყო, მეტად გაიკვირვა; მითხრა, პატიოსნებას გეფიცები, მე მაგ საქმეში უბრალო ვარო.

ეხლა კი ეჭვი სრულებით ბორჩელზე გადავიტანე და მომაგონდა რომ ამ ბოლოს დროს ისა და ოლივია ხშირად მარტოკა რჩებოდენ. შინისკენ დავბრუნდი თუ არა, მეორე მოწამე შემომხვდა და ამან კი სრულებით დამარწმუნა, რომ ბორჩელს მოეხდინა ეს ავ-კაცობა; ისა და ჩემი ქალი თურმე წყლებზედ წასულიყვნენ, ოც-და-ათ მილზედ მოშორებით, სადაც იმ დროს დიდი საზოგადოება იყო თავ-მოყრილი.

ამ ამბავმა ისეთს ყოფამდე მიმაღწევინა, როდესაც კაცი აჩქარებითა მოქმედობს და გონებას აღარ მისდევს. აღარ დავფიქრდი, იქნება ეს კაცები განგებ ყოფილიყვნენ ჩემს გზაზედ დაყენებულნი ჩემის გზა-და-კვალის დასაბნევად, და გავწიე «წყლებისკენ» ჩემის ქალისა და იმის ტყუილის შემაცდენელის საპოვნელად.

დავადგე გზას დაფიქრებული და ბევრსა ვკითხე ჩემის ქალის ამბავი, მაგრამ ვერავინ რა მითხრა. დანიშნულს ალაგს რომ მივედ, შემომხვდა ერთი ცხენიანი კაცი, რომელიც რამდენჯერმე ტორნჰილისას მენახა. იმან მითხრა, აქედამ ოც-და-ათ მილზედ დოღია გამართული და იქ რომ მიხვიდე, უეჭველად იპოვნიო. წუხელის თქვენი ქალი იქ ერთს ალაგას ტანცაობდა და მთელი საზოგადოება აღტაცებაში მოიყვანაო.

დილა ადრიან გავემგზავრე და ოთხს საათზედ, შუადღის უკან, მივედი იქ, სადაც დოღი უნდა გამართულიყო. დიდი და ჩინებული საზოგადოება იყო შეყრილი; ყველანი სიამოვნებისთვის მოგროვილიყვნენ; მხოლოდ მე სულ სხვა განზრახვით ვიყავ მოსული: მინდოდა ჩემი დაკარგული შვი-

ლი ისევ კეთილს გზაზედ დამეყენებინა. ერთხელ თითქო კი-
დეც დავინახე ბორჩელი, მაგრამ მივუახლოვდი თუ არა, ხალ-
ხში დაიმალა; ალბად ჩემი შეხვედრა არ უნდოდა. მას უკან კი
ვეღარსად მოვკარ თვალი.

ეხლა გული დავაჯერე, რომ ძებნით არა გამოვიდოდა-
რა და დაბრუნება დავაპირე ჩემს უმანკო ოჯახში, რომლისა-
თვისაც მე ეხლა საჭირო ვიყავ. მაგრამ სულის მღელვარება და
დაღალულობა გამომაჩნდა და გავხდი ავად. ჩემს თავს უქეი-
ფობა დოღის დროსვე დავატყე. სამოც-და-ათი მილი მეტი
ვიყავ მოშორებული ჩემს სახლზედ და უფრო ამიტომ შემა-
წუხა ამ ავად-მყოფობამ.

გზაზედ ერთს ტრახტირში შევაფარე თავი, რომელიც
უფრო ღარიბებისთვის იყო გამართული და იქ დავყავ სამი
კვირა, ვიდრე ავად-მყოფობისაგან გავთავისუფლდებოდი. ბო-
ლოს ჩემმა ჯანის-სიმრთელემ აჯობა და ფეხზედ წამოვდეგ,
მაგრამ, სამწუხაროდ, იმდენი ფული არა მქონდა რომ მეტრახ-
ტირე გამესტუმრებინა. ამ ამბავს შეეძლო ხელმეორედ ქვე-
შაგებად ჩავეგდე, ხელი რომ არ მოემართა ერთს მგზავრსა,
რომელიც პურის საჭმელად ჩამოხდა იმ ტრახტირში. ეს იყო
წიგნების გამყიდველი და ბევრი საყმაწვილო წიგნის დამწერი.
ის თავის-თავს ბავშვების მეგობარს უძახდა, მაგრამ მარტო
ბავშვებისა კი არა, მთელის კაცობრიობის მეგობარი იყო.

ხელად ისაუზმა თუ არა, წასვლა დააპირა. ამ კაცს ყო-
ველთვის საჭირო საქმე ჰქონდა და ეხლაც ერთის ამბის და-
საწერად მასალებს აგროვებდა. მე მაშინვე ვიცან ეს კაცი იმის
მწითურს და დაჩენჩილს სახეზედ: ის იყო გამომცემელი ჩემის
წიგნისა წინააღმდეგ ორ-ცოლობის მომხრეთა და იმას დავე-
სესხე შინამდის ფულსა.

ჯერ კიდევ სუსტად ვიყავ და დღეში ათს მილზედ მეტს ვერ გავივლიდი. ნელ-ნელა შემოვიკრიბე სრული ჩემი ძალღონე და სიმშვიდე; ვკიცხავდი ჩემს თავს რომ გავბედე და ამპარტავნებით ურჩ-ვექმენ ჩემს ამ განსაცდელში ჩამგდებს. კაცმა არ იცის, რა უბედურების მოთმენა შეუძლიან, ვიდრე თვითონვე არ გამოსცდის. როგორც პატივ-მოყვარეობის სიმაღლეზედ ასვლის დროს, ეს სიმაღლე დაბლიდამ ბრწყინვალედ გვეჩვენება და ყოველს ნაბიჯის ადგმაზედ კი იმედი გვიცრუვდება: ვხედავთ მხოლოდ უსიამოვნო ჲ ბნელს სანახავს; ისე სასიამოვნო სიმაღლიდამ ძირს ჩამოსვლაზედ, თუ ძებნა არ დაგვზარდება, ბევრს რასმესა ვნახავთ გულისა ჲ გონების გამამხიარულებელს, თუმცა ზემოდამ მოსჩანდა მხოლოდ სიბნელე. რაც უნდა ბნელოდეს, მაინც უფრო ნათლად გვეჩვენება ყოველივე, თუ დავუახლოვდებით და თვალს სიბნელეს შევაჩვევთ.

დავადექი გზასა და ორი საათის სიარულის შემდეგ შორიდამ ეკიპაჟით რაღაც დავინახე. მივეწიე და მოგზაურ აქტიორების ფურგონი გამოდგა, რომელშიაც თეატრისთვის სხვა-და-სხვა საჭირო ნივთეულობა და ავეჯეულობა ეწყოთ; მახლობელს სოფელში წარმოდგენას აპირებდენ. ფურგონს მხოლოდ თითონ მეფურგონე მისდევდა და ერთი აქტიორთაგანი. სხვები მეორე დღეს უნდა მოსულიყვნენ სოფელში. ნათქვამია, კაი ამხანაგი გზის შემმოკლებელიაო, და მეც ბაასი გავმართე ამ აქტიორთან. ყმაწვილობისას მეც ცოტაოდენი ნიჭი მქონდა აქტიორობისა და ამიტომ თავისუფლად დავიწყე ამ საგანზედ სჯა. რადგან არ ვიცოდი ეხლა რა მდგომარეობაში იყო სასცენო ხელოვნება, გამოვკითხე, რომელი მწერლის თხზულება უფრო მიღებულია ეხლა, ვინ ჩადის ეხლა დრაიდენისა და ოტვეის მაგივრობასა-მეთქი.

— მე მგონია, მომიგო იმან, ახალი დრამების მწერლები არად დაგიმადლებდენ მაგ მწერლებთან შედარებას. დრაიდენი და როუ ეხლა სრულებით მოდაში აღარ არიან. ჩვენმა გემოვნებამ ერთის საუკუნით უკან დაიწია. ეხლა არდგენენ მხოლოდ ფლეტჩერის, ბენ ჯონსონის და შექსპირის თხზულებებს.

— რას მიბძანებთ მაგას? მივუგე მე. როგორ წარმოვიდგინო რომ ჩვენს საუკუნეში მოსწონდეთ თქვენგან დასახელებულ თხზულებების დაძველებული ენა, ხავს-მოკიდებული ოხუნჯობა და უშნოდ გამოხატული ხასიათები!

— საზოგადოება როდი დასდევს ენას, ოხუნჯობას და ხასიათების გამოხატვას; ეგ რა იმისი საქმეა. ის მიდის მხოლოდ სასიამოვნოდ, სრული კმაყოფილია როდესაც სცენაზედ ბევრი მისვლა-მოსვლა და ალიაქოთია და წარმოდგენას ჯონსონის ან შექსპირის სახელი ჰფარავს.

— მაშ ეხლანდელი დრამების მწერალნი უფრო შექსპირის მბაძავნი ყოფილან, ვიდრე ნამდვილის ცხოვრებისა.

— სწორე გითხრათ, მიპასუხა იმან, ისინი არაფერს არა ჰბაძვენ და არც საზოგადოება თხოულობს. საზოგადოება იმას კი არ უყურებს, პიესა როგორ არის შედგენილი; ტაშის გამოწვევა მხოლოდ ცხარე ლაპარაკსა და უეცარს მოქმედებას შეუძლიან. მე ვიცი ერთი პიესა, რომელიც ხალხს ძალიან მოსწონს, თუმცა მთელს პიესაში ერთს მოსწრებულს სიტყვას ვერ იპოვნით და მეორეს პიესა კიდევ იმან დაიხსნა, რომ სავსეა უბრალო და უშნო ოხუნჯობით. არა, ბატონო, კონგრევისა და ფარქუარის თხზულებებში ბევრი ჭკუა სჩანს და ეხლა ჭკვიანი თხზულებების მოდა როდიღაა.

ამ ლაპარაკში ფურგონი სოფელში შევიდა. სოფლელებს გაეგოთ ამათი მისვლა და გამოლაგდენ გარედ საყურებლად.

ჩემმა თანა-მგზავრმა შენიშნა, რომ თეატრის გარედ უფრო-ბევრი მაყურებლები გვყავს, ვიდრე თვით თეატრშიო. მე ჯერ ვერ შევამჩნიე რომ ჩემის წოდების პირს არ შეჰფეროდა ამის-თანა ხალხში გარევა, ვიდრე გარს მაყურებლების მთელი ხრო-ვა არ შემოგვეხვია. მაშინვე ერთს ტრახტირში შევედი და იქ ერთი კარგად ჩაცმული კაცი მომიახლოვდა და მკითხა, მარ-თლა მაგათი მღვდელი ბძანდებით, თუ მღვდლობასა თამაშობ-თო? მე ვუთხარ, ვინც ვიყავ და გავაგებინე რომ სრულებით არ ვეკუთვნოდი აქტიორების დასსა. მე და ჩემი თანა-მგზავ-რი მიგვიწვია იმან, ერთი ფინჯანი ფუნჯი დავლიოთო, და დაგვიწყო დალაგებული ლაპარაკი სახელმწიფოს ახალს საქმეებ-ზედ. მე ვიფიქრე, სწორედ პარლამენტის წევრი უნდა იყოს-მეთქი და თითქმის დავრწმუნდი რომ ჩემი აზრი ნამდვილი იყო, როდესაც ვიკითხეთ, ვახშმად რა იშოვება ამ სასტუმრო-შიო და იმან მეცა და აქტიორიც მიგვიწვია, ჩემთან ივახშმე-თო. ჩვენ ჯერ უარზედ დავდეგით, მაგრამ თხოვნა რომ გა-ნიმეორა, დავყაბულდით.

თავი XIX

აღწერა ერთის კაცისა, რომელიც არ არის კმაყოფილი ეხლანდელის მართებლობისა და ეშინიან, ხალხმა არ დაჰკარგოს თავისი თავისუფლება.

ჩვენის მასპინძლის სახლი თუმცა სოფელზედ ახლო იყო, მაინც ბოდიში მოითხოვა, კარეტა რომ ვერ მოგვიყვანინა, და ფეხით წაგვიყვანა. მალე გამოჩნდა ერთი უმშვენიერესი სახლი, რომლის ბადალი მე იმ მხარეს არ მენახა. შეგვიყვა-

ნეს ერთს ოთახში, რომელიც ჩინებულის გემოვნებით იყო მორთული. ჩვენი მასპინძელი რომ გავიდა ვახშმის სამზადებ-ლად, აქტიორმა თვალი მიყო, ეს კაი ბედს შევეყარეთო. სახლის პატრონი დაბრუნდა; მშვენიერი ვახშამი მოგვიტანეს; ორი ცოტა მსუბუქად ჩაცმული ქალიც შემოვიდა და დავიწყეთ მხიარული ლაპარაკი. ჩვენი მობაასე სულ პოლიტიკაზედ ლაპარაკობდა; ის ამბობდა, თავისუფლება მიყვარს კიდეც და მისი მეშინიან კიდეცაო.

სუფრა რომ აალაგეს, მკითხა, ხომ არ წაგიკითხავთ გაზეთ «მონიტორის» უკანასკნელი ნომერიო? არა-მეთქი.

— მაშ არც «ავდიტორი» წაგიკითხავთ?

— არც ეგ წამიკითხავს, ვუთხარი მე.

— მიკვირს, სწორედ მიკვირს! მე ყველა გაზეთებსა ვკითხულობ. „ყოველ-დღიურს“, „საზოგადო გაზეთს“, „ლეჯერს“, „ხრონიკას“, „ლონდონის საღამოს“, „უაიტჰოლის საღამოს“, ჩვიდმეტს კრებულს და ორს ჟურნალს. თუმცა ამ გაზეთებს ერთმანეთი სძულთ, მაგრამ მე ყველანი მიყვარან. თავისუფლებაა, თავისუფლება ბრიტანიელის საკვეხური, და ვფიცავ ჩემს კორნვოლის ნახშირის მადნებს, მე პატივსა ვსცემ ყოველს დამცველს თავისუფლებისას.

— მაშ ხელმწიფესაც ხომ სცემთ პატივს?

— რასაკვირველია, როდესაც კი იმას ჩადის, რასაც ჩვენ მოვითხოვთ იმისგან, მაგრამ თუ ის კვლავაც ისე მოიქცა, როგორც ამ უკანასკნელს დროს, ჩემს დღეში იმის საქმეებში გარევით თავს აღარ შევიწუხებ. სხვას აღარას ვიტყვი ამის მეტს, რომ ზოგიერთს საქმეს მე იმაზედ უკედ წავიყვანდი. ამას გარდა მრჩევლები საკმარისი არა ჰყავს. ვისაც კი რჩევა

შეუძლიან, ყველას რომ მოუსმინოს სიტყვა, მაშინ საქმე სულ სხვაფრივ წავიდოდა.

— მე და ჩემმა ღმერთმა, წარმოვსთქვი მე, ეგ მეტიჩარა მრჩეველები საქვეყნოდ თავ-ლაფ-დასასხმელნი არიან. ყოვლის პატიოსან კაცის ვალია შეეწიოს სუსტს მხარეს ჩვენის წყობილებისას, შეუწყოს ხელი იმ სკიპტრა-გვირგვინის ძლიერებას, რომელიც დღე-და-დღე უფრო მცირდება და ჰკარგავს თავის ღირსეულს მნიშვნელობას ჩვენს ქვეყანაში. უმეცარნი კი ისევ თავისუფლებაზედ ღაღადებენ და მძიმედ აჭერენ ხელს სასწორის იმ მხარეს, რომელიც უიმისოდაც დაბლაა დაწეული.

— მაშ ამასაც მოვესწარი, წამოიძახა ერთმა იმ ქალთაგანმა, რომ ჩემის თვალებით ვხედავ ურცხვს არამზადას, თავისუფლების მტერსა და მტარვალების მფარველსა, რომელიც ებძვის თავისუფლებას, ამ წმიდა ზეციურ ნიჭს, ამ ბრიტანიელთა დიდებულს უფლებას!

— განა შესაძლებელია, დაუმატა სახლის-პატრონმა რომ ეხლანდელს დროში იყოს ვინმე მომხრე მონობისა! იყოს ისეთი საზიზღარი, რომ მოითმინოს ბრიტანიელთ უფლებათა წართმევა?

— არა, ბატონო, მე არა ვარ მტერი თავისუფლებისა, მაგ მაღალთა არსებათა ხვედრისა! იმ დიდებულის თავისუფლებისა, რომელზედაც ასე ბევრსა ლაპარაკობენ. მე მსურს რომ ყველანი ხელმწიფენი იყვნენ, მეც თვითონ ხელმწიფე ვიყო. ჩვენ ყველანი ღირსნი ვართ სახელმწიფო ტახტისა, ყველანი თანასწორნი ვართ. ეს არის ჩემი აზრი და ესევე აზრი ჰქონდა იმ პატიოსანს საზოგადოებას, რომელსაც „თანასწორობის საზოგადოება“ ეწოდა. წევრნი ამ საზოგადოებისა ცდი-

ლობდენ ყველანი თანასწორნი და თავისუფალნი ყოფილიყვნენ, მაგრამ, სამწუხაროდ, ვერ შეუსრულდათ სურვილი: ზოგი მათგანი სხვებზედ ღონიერი იყო, ზოგი უფრო ჭკვიანი და ესენი გაუხდენ სხვებს ბატონად. როგორც თქვენი მეჯინიბე ცხენს შემოაჯდება ხოლმე ზურგზედ, რადგან მასზედ უფრო ჭკვიანი არსებაა, ისე თქვენს მეჯინიბეს იმაზედ ჭკვიანები იმსახურებენ. ადამიანებში ზოგი მბძანებლად არის გაჩენილი, ზოგი ბძანების აღმასრულებლად, და რადგან უბატონოდ ყოფნა არ ხერხდება, სჯობს, აქვე გვერდით, ჩვენს სოფელში, ბატონის ყოლას, შორსა გვყავდეს, თუნდა დედა-ქალაქში. მე ისე მეჯავრება ჩემის მბძანებელის სახის დანახვა რომ, რაც უფრო მომაშორებენ, ის მირჩევნიან. სხვა-და-სხვა ხალხიც უფრო ჩემს აზრს ადგას, რადგან ერთ-ხმად ირჩევს იგი ერთს ხელმწიფეს და ამ ღონით მბრძანებელთა რიცხვსაც ამცირებს და ამორჩეულს ბატონსაც იშორებს თავიდამ.

,,მაგრამ დიდებულნი კი, რომელთაც ერთის მბძანებლის ამორჩევამდე ყოველივე უფლება ჰქონდათ მითვისებული, ეურჩებიან ამ ერთის ბრძანებას, რადგან იგი ამცირებს მათს ღირსებას. რასაკვირველია, ისინიც ცდილობენ გარდაუხადონ მაგიერი და აღადგინონ კვალად თავიანთი ძლიერება.

,,რომელს ქვეყანაშიაც კი კანონები ისეა დადგენილი, რომ სიმდიდრე მხოლოდ ცოტაოდენთ ხელში გროვდება, იქ ხელმწიფობას ძირი ეთხრება. ჩვენში ამ კანონების ძალით შესწყდა კავშირი მდიდართა და ღარიბთა შორის, რადგან მდიდარი აღარ ირთავს ღარიბის ქალსა. აქ სწავლულთ არ შეუძლიანთ ურჩიონ რამე თავის ქვეყანას, თუ სიმდიდრე არა აქვთ და ამის გამო სწავლულნიც ნდომულობენ სიმდიდრის შეძენას. მდიდარნი კიდევ მეტს სიმდიდრეს ხმარობენ ძლიერების მო-

სასპობლად; ისინი ართმევენ, ყიდულობენ თავისუფლებას ღარიბთა და ადვილად შესასყიდ პირთაგან და ეს ღარიბი, შესყიდული ხალხი, რომელმაც თავისუფლებისა სახელის მეტი არა იცის-რა და რომელიც მხოლოდ მონობაში აღზრდილი, გარშემოხვევია მდიდარს პირს და მზა არის დაემორჩილოს ყოველს მის ბძანებას.

„არის კიდევ ერთი ნაწილი ხალხისა, რომელიც მდიდართ არ უგდებს ყურსა და იმათა და ღარიბთ შუა არის მოქცეული. ამ ნაწილს, თუმცა იმოდენა სიმდიდრე აქვს რომ უმდიდრესთა ხელში არ ჩავარდეს, მაგრამ ღარიბთა შესასყიდად საყოფიც არა აქვს. აი ამ საშუალო ხალხში მოიძებნება ყოველივე ხელოვნება, სიბრძნე და კეთილნი საქმენი. ეს არის ნამდვილი მფარველი თავისუფლებისა და მხოლოდ ამას ეკუთვნის „ხალხის“ სახელი. შეიძლება ისე მოხდეს, რომ ამ საშუალო ნაწილმა საზოგადოებისამ დაჰკარგოს თავისი ძლიერება და მისი ხმა ჩაახშოს ხმამ მდაბალის ხალხისამ. მართლაც და ხმის უფლება რომ უფრო ღარიბებს მიენიჭოთ, ვიდრე ახლაა დაწესებული, მაშინ უფრო მეტი ხალხი მიიღებს მონაწილეობას საზოგადო საქმეებში და უფრო მეტი მომხრე და უკან მიმდევი ეყოლებათ უმდიდრესთა პირთა. აი ამიტომ საშუალო საზოგადოება უნდა ეცადოს და ყური უგდოს, რომ ძლიერება ერთის მბძანებლისა დაცულ იქმნას, რადგან ეს მბძანებელი ამცირებს მდიდართა გავლენას და უშლის, არ შეეხონ იგინი მათზედ უფრო დაბლა მდგართა უფლებას. საშუალო საზოგადოება შეიძლება შევადაროთ ქალაქს, რომლის ალებაცა სწადიანთ მდიდართ და რომლის მოსაშველადაც მოდის მთავარი. ვიდრე ქალაქზედ დაცემულ ჯარს ეშინიან მტრისა, მოქალაქეებს ჰპირდებიან სხვა-და-სხვა სიკეთეს, მაგრამ თუ შე-

იმღეს საშველად მოსულის მთავრის დამარცხება, ზღუდენი ქალაქისანი ვეღარ შეაყენებენ მას. მაგალითისათვის შევხედოთ ჰოლანდიას, გენუას, ვენეციას, სადაც ღარიბი კანონს ემორჩილება და კანონი ემორჩილება მდიდარს. მე მომხრე ვარ ხელმწიფობისა და მის მომხრედვე მოვკვდები; გვირგვინოსანი მეფე თაყვან-საცემი უნდა იყოს მის ქვეშევრდომთათვის დ ვინც შეეხება მის უფლებას ან ომის, ან მშვიდობიანობის დროს, შეეხება მის ქვეშევრდომთა ნამდვილ უფლებასაც. ბევრი ცუდი მოსდინა უბრალო ლაპარაკმა თავისუფლებაზედ, მამულის სიყვარულზედ, ბრიტანიელთ უფლებაზედ; ღმერთმა ჰქნას რომ ნამდვილმა თავისუფლებამ მოსპოს მათი მოქმედება. მე ვიცნობდი ბევრს ცრუ-მომხრეს თავისუფლებისას, რომელიც გულით სრულებით სხვა იყო დ თავის ცოლ-შვილსაც მტარვალსავით ეკიდებოდა.“

მე დავატყე რომ ჩემის სიცხარის გამო ეს დარიგება მეტად გაგრძელდა და ჩემი მობაასე ბევრ-ჯერ ეცადა სიტყვა გაეწყვეტინებინა. ბოლოს ვეღარ შეიმაგრა თავი და დაიყვირა:

— როგორც ეტყობა მე აქამდის იეზუიტს ველაპარაკებოდი, რომელსაც მღვდლის ტანისამოსი ჩაუცვავს. ვფიცავ ჩემს კორნვოლის ქვა-ნახშირის მადნებს, ეხლავ აქედგან გავეთრიე, თორემ მე ტყუილად კი არა მქვიან უილკინსონი.

ეხლა კი ცხადი იყო ზომას გადავაცილე და გაცხარებისთვის ბოდიში მოვითხოვე.

— ერთხელ იხდით ბოდიშს! მითხრა იმან საშინლად გულმოსულმა. ათას-ჯერ უნდა მოიხადოთ ბოდიში მაგისთანა აზრებისათვის. რას ამბობთ მაგას! დავანებოთ თავი თავისუფლებას, საკუთრებას, და მეგაზეთეებისა არ იყოს, წისლ-ქვეშ

გავექძლვინოთ! გთხოვთ ეხლავე გაბძანდეთ ამ სახლიდამ, თუ არ გინდათ უარესი საქმე დაგემართოთ. გეუბნებით, მიბძანდით მეთქი.

მე მინდოდა საქმე რიგიანად ამეხსნა, მაგრამ ამ დროს ლაქიამ გარედამ კარები დააკაკუნა დ ორივე ქალებმა წამოიძახეს:

— ეს სწორედ ბატონი და ქალ-ბატონი უნდა იყვნენ.

თურმე ჩემი მობაასე მემარნედ ყოფილიყო იმ სახლში და მოენდომნა, ვიდრე ბატონი შინ არა ჰყავდა, ბატონობა ეთამაშნა. მემარნე იყო, მაგრამ ჩინებულად ლაპარაკობდა პოლიტიკაზედ; ნამდვილ მებატონეებსაც კი არ ჩამოურჩებოდა. წარმოიდგინეთ ჩემი მდგომარეობა, სახლის-პატრონი თავის ცოლით რომ შემოვიდა. არც თითონ ისინი იყვნენ ნაკლებ განცვიფრებულნი, ჩვენ რომ დაგვინახეს და ჩვენს წინ კაი სუფრა-გაშლილი.

— ბატონებო! გვითხრა ნამდვილმა სახლის-პატრონმა მე და ჩემს ამხანაგს. მე და ჩემი ცოლი დიდად დავალებული ვართ თქვენგან, რომ გინებებიათ ჩვენს სახლში მობძანება და ეს ბედნიერება ისეთი მოულოდნელია, რომ არ ვიცი მადლობა როგორ გადაგიხადოთ.

რაც უნდა მოულოდნელი ყოფილიყო ჩვენი იქ დახვედრა სახლის-პატრონისათვის, მე დარწმუნებული ვარ იმათი ნახვა ჩვენთვის კიდევ უფრო მოულოდნელი იყო და თითქმის ენა ჩამივარდა, როცა წარმოვიდგინე ჩემი სასაცილო მდგომარეობა. უეცრად, სახლის-პატრონების შემდეგ, შემოვიდა ოთახში ჩემი ძვირ-ფასი არაბელა, უილმოტის ქალი, საცოლო ჩემის გეორგისა, რომლის ქორწილიც ზემოდ ნათქვამის მიზეზის გამო მოიშალა. დამინახა თუ არა, მაშინვე მომვარდა გახარებული და გადამეხვია.

— ჩემო ძვირ-ფასო მოძღვარო! წარმოსთქვა იმან. რას უნდა დავაბრალო, რომ ასე მოულოდნელად ვღირსე თქვენს ნახვას? ბიძა და მალუა-ჩემი დიდად ისიამოვნებენ, როცა შეიტყობენ რომ სტუმრად დოქტორი პრიმროზი ჰყავთ.

ჩემი სახელი რომ შეიტყეს მოხუცებული სახლის-პატრონი და მისი ცოლი მომიახლოვდნენ და დიდის პატივისცემით მომიკითხეს. ბევრიც იცინეს, როცა ვუამბე როგორ მოვხვდი იმათ სახლში, მაგრამ საცოდავს მემარნეს გაგდებას უპირებდნენ, მე რომ არ შევწეოდი.

არნოლდმა, ამ სახლის პატრონმა და მისმა ცოლმა დიდის თხოვნითა მთხოვეს, რამდენიმე დღე ჩვენს სასლში ინებეთ დარჩენაო, და როცა მათ თხოვნას იმათმა ძმის-წულმა, ჩემმა სულიერმა მოწაფემ არაბელამაც თავის თხოვნა ზედ დაურთო, უარზედ აღარ დავდეგ.

იმ ღამეს ჩინებული ოთახი მომცეს დასაძინებლად, და მეორე დღეს დილა-ადრიან არაბელამ დამატარა ბაღი, რომელიც ახალს წესზედ იყო გაკეთებული. ჯერ მაჩვენა რაც რამ თვალ-საჩინო სანახავი იყო და შემდეგ მკითხა, ვითომ და უგულოდ, თქვენის შვილის გეორგის ამბავი ხომ არა მიგიღიათ-რა ამ უკანასკნელს დროსაო.

— ეს სამი წელიწადია, მივუგე მე ამოხვრით. რაც წავიდა და ჯერ ერთი წერილი არ მოუწერია არც ჩემთვის და არც თავის მეგობრებისათვის. არც კი ვიცი სად არის. ვინ იცის, იქნება საუკუნოდ გამოვესალმე იმას და ჩემს ბედნიერებასაც. ჩემო ძვირ-ფასო არაბელა, ჩვენ ვეღარ მოვესწრებით იმ სასიამოვნო დროს, ვეკფილდში რომ ბუხართან ვატარებდით. ჩემი პატარა სახლობა მალე დაიშალა და სიღარიბემ, ნაკლებულებას გარდა, უნამუსობაც მოგვაყენა!

ამ სიტყვებზედ ორთავ ქალმა [illegible] ცოლებმა ჩამოაგდეს [illegible] ლაპარაკი დავსწრეთ [illegible]-ბუნებობაზე, [illegible] ჯგუფზე, დიდ-ვაჭრებით; [illegible] გამოცდილებით [illegible] ქალები [illegible] ჩვენთვის; რომ [illegible] ამ [illegible] უფრო [illegible] თავის [illegible] ამ [illegible] შვილი [illegible] მის შემდეგ, [illegible] ერთი [illegible] დავანებეთ, ბოლოს [illegible] მეჩვენა [illegible] მოსვლას [illegible] ბიჭები და [illegible] შემოსვლა სცდილობდა, სიტყვა ჩამოეგდო და შეეტყო რამე ჩემი შვილის გულისზედ.

[illegible] მთელი დღე [illegible] გავატარეთ. მეორე-დღის დილას სადილობის [illegible] მოვიდა [illegible] რომ დავბრუნდით, [illegible] აქტიორების [illegible] და გვითხრა; რომელსაც ბილეთები მოუტანა ახალის კომედიისათვის: „მომხსენიებული [illegible] ლი“, რომელიც [illegible] ქოშმა შნათ. ამ კომედიაში [illegible] - [illegible] და [illegible] ცეცხლზედ [illegible] ახალ აქტიორის. [illegible] იმედი [illegible] მოხანიან.

[illegible] ცეცხლზედ [illegible] და [illegible] შეითვა-[illegible] მას [illegible] თავისი [illegible] და-ბადებული. საკვირველი [illegible] და [illegible] შემოსვლით [illegible].

[illegible] გავიგეთ, [illegible] წამოლაპარაკება [illegible] მოვიდა, რომ [illegible] და [illegible] თავისი [illegible] [illegible] და [illegible] მოუ-[illegible]

ჭორაციოს გამოსვლას სცენაზედ და როცა გამოვიდა, ვნახე რომ ეს ჩემი უბედური შვილი, გეორგ იყო. წარმოიდგინონ ყველა მშობლებმა, როგორ უნდა ავღელვებინე ამ უეცარს შეხვედრას. ის იყო დააპირა ლაპარაკი, მოავლო თვალი მაყურებლებს და მე და არაბელა რომ დაგვინახა, ენა ჩაუვარდა და უძრავად გაჩერდა. სხვა აქტიორები სცენის იქიდამ აქეზებდენ, ხმა ამოიღეო, ეგონათ შეკრთა და იმიტომ ასე დაემართაო, მაგრამ ლაპარაკის მაგივრად, მდუღარება ცრემლი გადმოუარა და გავიდა სცენიდამ.

მე ვერ შემიძლიან გიამბოთ, რასა ვგრძნობდი მაშინ, რადგან ერთს გრძნობას მეორე, ელვის უმალესად მოსდევდა; ამ უსიამოვნო სიზმრიდამ მალე გამომარკვია არაბელას მკრთოლვარე ხმამ, რომელსაც აგრეთვე ფერი წასვლოდა და მთხოვდა, საჩქაროდ წამიყვანე შინაო.

შინ რომ მივედით არნოლდი ჯერ კიდევ განცვიფრებული იყო ჩვენს უმართებულო ქცევაზედ და როცა შევატყობინეთ, რომ ახალი აქტიორი იყო ჩემი შვილი, მაშინვე კარეტა გაგზავნა მოსაყვანად. აქტიორებს ბევრი ეთხოვნათ გეორგისათვის სცენაზედ გამოსულიყო, მაგრამ ის თურმე დიდს უარზედ დადგა, და სხვა აქტიორი უნდა მოენახათ იმის მაგივრად. თითონ კი მაშინვე ჩემთან წამოსულიყო.

არნოლდმა ძალიან მხიარულად მიიღო იგი და მეც ჩვეულებისა-მებრ აღტაცებაში მოვედი. მაინც მე ჩვეულებად არა მაქვს განგებ სახის მოჭმუხვნა. არაბელა თითქო უგულოდ დაუხვდა, თუმცა შევატყე, რომ ეს უგულობა მხოლოდ ქვეყნის საჩვენებლად იყო ხმარებული. ჯერ კიდევ არ დამცხრალიყო იმისი აღელვება: სიხარულისაგან ვინ იცის რამდენი უთავბოლო სიტყვა არა სთქვა და მერე თითონვე იცინოდა. ამას

რას ვამბობო. ხანდისხან ჩუმად სარკისკენ იყურებოდა, თითქო უნდოდა დარწმუნებულიყო რომ მის მშვენიერებას ვერაფერი ვერა დაუმაგრდებოდა-რა; ხშირად კითხულობდა ხან რას, ხან რასა და პასუხს კი ყურს არ უგდებდა.

თავი XX

ამბავი ერთის მოწანწალე ფილოსოფოსისა, რომელიც ახალს ბედს დაეძებს, მაგრამ ამ ძებნაში ჰკარგავს კმაყოფილებას.

ვახშმის შემდეგ არნოლდის ცოლმა ორის მსახურის გაგზავნა დააპირა, გეორგის ბარგს მოვატანინებო. ჩემმა შვილმა ჯერ უარი სთქვა, ნუ შესწუხდებითო, მაგრამ რომ აღარ მოეშვნენ, გაგვიტყდა და გვითხრა, მთელი ჩემი ქონება ეს ჯოხი და ეს სამგზავრო აბგა არისო.

— მე ვხედავ, შვილო, ვუთხარი მე, რომ როგორც ღარიბად წასულხარ, ისე ღარიბადვე დაბრუნებულხარ; მაგრამ მე დარწმუნებული ვარ ბევრს ქვეყნებს მაინცა ნახავდი.

— ქვეყნები ბევრი ვნახე, მომიგო იმან, მაგრამ დავრწმუნდი კი, რომ ვინც ბედს დაეძებს, ის უფრო ძნელად შეეყრება; და ამიტომაც დავანებე თავი ამ ბოლოს დროს იმის ძებნას.

— მე მგონია, წარმოსთქვა არნოლდის ცოლმა, რომ თქვენი თავ-გარდასავალი სასიამოვნო გასაგონი იქნება; ცოტაოდენი რამ ჩემის მაზლის-წულისაგანაც გამიგონია, მაგრამ ყველას დიდად დაგვავალებთ, თავიდამ-ბოლომდე რომ გვიამბოთ.

— გარწმუნებთ, ბატონო, მიუგო ჩემმა შვილმა, რომ თქვენ

ჩემის ამბის მოსმენით ისე არ ისიამოვნებთ, როგორც მე მოხსენებით; მაგრამ ჩემს თავგადასავალში ერთს შესანიშნავს შემთხვევასაც ვერ გაიგონებთ; მე უფრო ნაწყენი უნდა გიამბოთ, ვიდრე ჩემი ნამოქმედარი.

„როგორც მოგეხსენებათ, პირველადვე დიდი უბედურება მეწვია და თუმცა ძლიერ შემაწუხა, მაგრამ მიწასთან კი არ გასუსწორებივარ; ჩემისთანა მოიმედე გული ძვირად თუ ვისმე ექნება. პირველში არა მქონდა იღბალი, მაგრამ იმედი მანუგეშებდა, რომ მასუკან კი იღბალს შევეყრები-მეთქი. მე ბედის ჩარხის-ქვეშ ვიყავ მოქცეული, და თუ გადატრიალდებოდა, დაბლა ხომ ვეღარ დამწევდა, უთუოდ მაღლა უნდა ავეყვანე.

„ჩემის უბედურების შემდეგ ერთს მშვენიერს დილას გავემგზავრე ლონდონისკენ. სრულებით არა ვფიქრობდი მომავალზედ და ვიყავ მხიარული იმ ფრინველებსავით, რომელნიც გზის პირზედ დასჭიკჭიკებდენ. ვამედებდი ჩემს თავს, ლონდონი ისეთი ალაგია, სადაც ყოველივე ნიჭიერი თავის შესაფერს ჯილდოებსა და პატივის-ცემას მიიღებს-მეთქი.

„რამწამს შეველ ქალაქში, მოვნახე ჩემი ბიძა-შვილი, რომელიც ჩემზედ უკეთესს მდგომარეობაში არ იყო და მივეც თქვენგან გატანებული წერილი. ხომ გახსოვთ, რომ პირველად აზრადა მქონდა პანსიონში შესულვიყავ ზედამხედველად და ამის თაობაზედ ვკითხე რჩევა ჩემს ბიძა-შვილს. იმან დაცინვით შემომხედა და მითხრა, სწორედ კაი გზა ამოგირჩევიაო. მეც ვიყავ მასწავლებლის თანაშემწედ ერთს პანსიონშიო, და ღმერთი გამიწყრეს, თუ ამ ხელობას, ჯალათის ხელობა არ მერჩივნოსო: დილიდამ შუაღამემდე სულ ფეხზე ვიდეგო, პანსიონის პატრონი მე მაგინებდაო, იმის ცოლი მე მაგინებდაო, უშნო სასისა რადა ხარო, ბავშვები მე მაწვალებ-

დენო, და ნება არა მქონდა ერთს წუთს სხვაგან წასულვიყავ და ტკბილი სიტყვა მაინც სადმე გამეგონა. აბა ვნახოთო, დაუმატა იმან, გამოდგები თუ არა სკოლისთვისაო. იცოდე ჩემგანაო თუ განგებ მაგ საქმისთვის მომზადებული არა ხარ, თუ ბავშვების თმის გაკრეჭა არ იცი, თუ ყვავილ–ნახადი არა ხარ, თუ ორთან ერთს ლოგინში ძილი არ შეგიძლიან, ან თუ მადა კარგი გაქვს, სკოლაში ვერ გამოდგებიო. არა ძმაო, თუ ადვილი საქმის შოვნა გინდა, ისევ დანების მლესავს შვიდის წლით მიებარე, ჩარხის ტრიალი ისწავლე და სკოლას, როგორც კი შეიძლო, ერიდეო. იცი რა გითხრაო: შენ, როგორც გატყობ, ჭკვიანი ყმაწვილი ხარ და ცოტა ნასწავლიცაო. მგონი, ურიგო არ იყოს, რომ ჩემსავით მწერლობას ხელი მიჰყო. შენ წაგეკითხება, რომ უწინ დიდად ნიჭიერნი პირნი შიმშილით იხოცებოდენ, რადგან მწერლობა პურს არ აჭმევდაო. ეხლა მე ორმოცზედ მეტს უტვინოს გიჩვენებ, რომელნიც მწერლობის წყალობით განცხრომითა სცხოვრებენო. ეს პირნი სვინიდისიანად იქცევიან, ნელ–ნელა მიიფოფხვენ, სწერენ ისტორიაზედ, პოლიტიკაზედ და ქების ღირსნიც ხდებიანო. ისინი რომ ხარაზთან მიებარებინათ, ახალის წაღების შეკერვასაც ვერ ისწავლიდენ, მთელს სიცოცხლეს მეჯღანედ გაატარებდენო.

„რა კი სასწავლებელში განწესება ასეთი ღირსების დამამცირებელი იყო, ისევ ჩემის ბიძა-შვილის რჩევას მივყევ: მე დიდი პატივის-მცემელი ვიყავ ლიტერატურისა და მოწიწებით შევდგი ფეხი იმ ქუჩაში, რომელზედაც ლიტერატორები სცხოვრობდენ. მე მწადდა დრაიდენისა და ოტვეის კვალს გავყოლოდი, და მწერლობა კაცის ბუნების გამამშვენიერებელი მეგონა. თუმცა ბევრი მწერალია სიღარიბეში, მაგრამ სიღარიბეც,

ჩემის აზრით, სწვრთნის და ამზადებს კაცს დიდებისათვის. ამ მოფიქრების შემდეგ, მე განვიზრახე ერთის დიდის წიგნის დაწერა, რომელშიაც მხოლოდ ახალი აზრები ყოფილიყო. მე განვიზრახე კეთილ საქმეთა ცუდის მხარეს გარჩევა და რამდენიმე ახალი პარადოქსი (ახირებული აზრი)! წარმოვსთქვი მოსწრებულის სიტყვებით. ჭეშმარიტება ისე ხშირად იყო სხვებისაგან წარმოთქმული, რომ მე სხვა აღარა დამრჩენოდა-რა, უნდა ახირებული აზრები წარმომეთქვა, რომელნიც შორიდამ აგრეთვე ჭეშმარიტებად სჩვენებოდათ. ღმერთო, როცა დავიწყე წერა, რა ძვირ-ფასი აზრები იყო ჩემის კალმის წვერზედ მომდგარი! ეჭვი არ იყო, ყველა სწავლულები ჩემს სისტემას წინაღუდგებოდენ; მაგრამ მაშინ მე მზა ვიყავ მთელის ქვეყნის სწავლულებისთვის პასუხი გამეცა. მაშინ ძღარბსავით ვიჯექ და ყოველს მოპირდაპირესკენ ჩემი კალამი მქონდა მიქცეული.

— ეგ კარგადა სთქვი, შვილო, წარმოვსთქვი მე. რაზედ იყო შენი წიგნი დაწერილი? იმედი მაქვს უყურადღებოდ არ დასტოვებდი ერთ-ცოლობის დიდს მნიშვნელობას. ჰო, სიტყვა შეგაწყვეტინე; შენ ხომ გამოაცხადე შენი საკვირველი აზრები, რა სთქვეს სწავლულებმა?

— სწავლულებმა არაფერი არა სთქვეს-რა, სრულებით არაფერი. ყოველი მათგანი აქებდა ან თავის მეგობრებს, ან თავის-თავს და მტერს კი ლანძღავდა. რადგან საუბედუროდ მე არც მტერი მყავდა, არც მოყვარე, გამოვცადე ყოველს სატანჯველზედ საშინელი სატანჯველი, უყურადღებოდ დაგდება.

„ერთს დღეს ყავახანაში რომ ვიჯექ და ვფიქრობდი ჩემის წიგნის ხვედრზედ, შემოვიდა ერთი დაბალის ტანის კაცი, დაჯდა ჩემს პირ-და-პირ და ლაპარაკი დამიწყო. პატარა-ხანს უკან,

რა ნახა რომ ბევრი წიგნები მეკითხა, ამოიღო ჯიბიდამ სია ხელის-მომწერთა და მითხრა, პროპერციუსის თხზულებების ახლად დაბეჭვდას ვაპირებ შენიშვნებით და თქვენც ხელი მოაწერეთო. მე, რასაკვირველია, ვუპასუხე რომ ფული არა მაქვს-მეთქი. მაშ რის იმედითა სცხოვრობთ ლონდონშიო. მე გავუტყდი რომ იმედსაც ისე მოკლებული ვიყავ, როგორც ჩემი ჯიბე ფულსა. მე ვატყობო, მითხრა იმან, რომ თქვენ ამ ქალაქს სრულებით არ იცნობთ და მე გაგაცნობთო. ხომ ხედავთ ამ სიას? თორმეტი წელიწადი მე ეს სია ჩინებულად მაცხოვრებსო. დიდი-კაცი დაბრუნდება ვინმე მოგზაურობიდამ, კრეოლი მოვა ვინმე იამაიკიდამ, ქვრივი ჩამოვა ვინმე სოფლიდამ ლონდონში საცხოვრებლად, მაშინვე თავს დაუგრავ ხოლმეო. ჯერ პირ-მოთნეობით მათ გულს მოვიგებ და მასუკან ამ სიასაც ხელში მივცემო. თუ ხელს სიამოვნებით მოაწერენ, ვთხოვ, მომცენ ნება ეს თხზულება მათ უძღვნაო. თუ ამასაც არ დაიშურებენ, ხელ-ახლავ ვთხოვ ფულს, პირველს გვერდზედ მათის გერბის დასახატავადაო. ასე ვცხოვრობ სხვის პატივ-მოყვარეობის წყალობით და მათვე მასხარად ვიგდებო. მაგრამ, ჩვენში კი დარჩეს და, მე ეხლა ყველგან კარგად მიცნობენ და კარგი იქნება პატარა-ხანს თქვენ შემეწიოთო. ეხლა ერთი დიდი-კაცი დაბრუნდა იტალიიდამაო. იმის მეკარე ჩემს სახეს იცნობს და თქვენ კი რომ მიუტანოთ ეს ლექსები, დამერწმუნეთ უფულოდ არ გამოგისტუმრებთ, და ნაშოვნ-ნაპოვნი შუა გავიყოთო.

— რას ამბობ, გეორგ, დავიყვირე მე. ნუ თუ პოეტები ეხლა მაგისთანა ხელობას მისდევენ?! ნუ თუ მათის ნიჭის მქონენი გლახაკობითა სცხოვრობენ! ნუ თუ აგრე ამცირებენ

თავიანთ წოდებას და პირ-მოთნეობენ, ქლესაობენ ლუკმა-პუ-რის მოსაპოვებლადა!?

— არა, ბატონო, მიპასუხა ჩემმა შვილმა. ნამდვილი პოე-ტი ეგრეთი სულ-მდაბალი თავის დღეში არ იქნება; არა ნი-ჭიერს კაცს სიამაყე არ აკლია და რომელნიც მე აგიწერეთ, ესე-ნი მოშაირე გლახაკები არიან. ნამდვილი პოეტი სახელისათვის ყოველსავე გაჭირებას აიტანს, გარდა თავის დამცირებისა და მხოლოდ იმისთანანი ცდილობენ მფარველი იშოვნონ, რომელ-ნიც არ არიან ღირსნი მფარველობისა.

„იმდენი სიამაყე მქონდა, რომ ამისთანა სამარცხვინო საქმისათვის არ მომეკიდა ხელი, მაგრამ შეძლებაც იმდენი არა მქონდა, მარტო სახელისათვის მეშრომა. ამის გამო შუათანა გზა ამოვირჩიე და დავიწყე წერა ლუკმის საშოვნელად. ამ საქმეშიაც ვერ გამოვდეგ, რადგან აქაც ხერხი იყო საჭირო და მე ხერხს მოკლებული ვიყავ. ვერ მოვიკალ გულში ჩამარხუ-ლი ქების სურვილი და წერის დროს ვცდილობდი, კარგი რამ დამეწერა და ბევრი იქნებოდა, თუ ცოტა, არ დავდევდი. ის არ ემჯობინებოდა სხვებსავით მეწერა, რაც მომხვდებოდა, ოღონდ კი ბევრი ყოფილიყო. ჩემი პატარა სტატიები რჩე-ბოდენ უყურადღებოდ, შეუნიშნავნი, სხვა-და-სხვა ჟურნალებში. მკითხველებს სხვა საქმეც ბევრი ჰქონდათ და ვერ იცლიდენ, დაჰკვირვებოდენ ჩემს მშვენიერს კილოს და ლამაზად გამოთ-ქმულს აზრებს; ფურცელი ფურცელზედ ეძლეოდა დავიწყებას; ჩემი სტატიები არადა სჩანდა სხვა-და-სხვა სტატიებთან, რო-მელნიც სჯიდენ თავისუფლებაზედ, აღმოსავლეთის ზღაპრებ-ზედ, ცოფიან ძაღლის ნაკბენის წამლობაზედ. სხვა მწერლები ჩემზედ უკედა სწერდენ, რადგან ჩემზედ ბევრსა სწერდენ.

„ამის შემდეგ მეც მივეკედლე დაწუნებულს მწერლებს,

რომელნიც ერთმანერთს აქებენ, მაგრამ ეცოდებათ და ეზიზღებათ კიდეც ერთმანერთი. რაც უფრო ნაკლებად ღირსი იყო ქებისა რომელიმე გამოჩენილი მწერალი, ჩვენ ის გვიხაროდა. სხვის ნიჭი აღარავისი მომწონდა; ჩემმა ბედ-შავმა პარადოქსებმა სრულებით მომისპეს წიგნების კითხვით სიამოვნება. კმაყოფილებით ვეღარცა-რასა ვკითხულობდი, ვეღარცა-რასა ვწერდი: სხვის სიკეთე მე მტანჯავდა, რადგან ხელობად მეც წერა მქონდა არჩეული.

„ამ შავ-ფიქრებით მოცული ვიჯექ ერთს დღეს ჭაიდპარკში (ლონდონში სასეირნო ადგილი) სკამეიკაზედ. ამ დროს მომიახლოვდა ერთი რიგიანად ჩაცმული ყმაწვილი-კაცი, რომელსაც კარგად ვიცნობდი უნივერსიტეტში. ჯერ მორიდებით დავუკრით ერთმანერთს თავი; იმას თითქო რცხვენოდა გამომცნაურებოდა ისე ცუდად ჩაცმულს და მეც ამისთანა კაცებთან საქმეს შორს ვიჭერდი. ეს ეჭვი ტყუილი გამოდგა. თურმე ის კაცი, სახელად ნედ ტორნჭილი, ძალიან კეთილის გულისა იყო.

— ეგ რა სთქვი, გეორგ? გავაწყვეტინე მე სიტყვა. მართლა ტორნჭილი ერქვა? ის სწორედ ჩვენი მებატონე იქნებოდა.

— როგორ, განა ტორნჭილი თქვენი ნაცნობია? მკითხა არნოლდის ცოლმა. ის ჩვენის ოჯახისა დიდი მეგობარია და ამ ცოტას ხანში აქ მოველით.

ჩემმა შვილმა განაგრძო თავისი ამბავი:

— ახლად გაცნობილმა ამხანაგმა პირველად ერთი ხელი თავისი ტანისამოსი ჩამაცვა და თავის სუფრაზედ ადგილი მომცა; არც თუ მეგობარი გავხდი იმისი, არც თუ ხელ-ქვეითი; ჩემი ვალი იყო მხოლოდ, წაყოლილვიყავ, როცა სავაჭროდ წა-

ვიდოდა, გამერთო, როცა მხატვარი იმის სურათსა ხატავდა, მჯდარვიყავ იმის მარცხნივ კარეტაში, როცა სხვა არავინ ეყოლებოდა და იმის სხვა-და-სხვა შექცევაში მონაწილეობა მიმეღო, როცა კი შექცევის ქეიფზედ იქნებოდა. სხვა საქმეც კიდევ ბევრი მქონდა, რომელიც უთქმელად უნდა შემესრულებინა: უნდა ბოთლებიდამ პრობკები ამომეღო ხოლმე, მოსამსახურების შვილები მომენათლა, მემღერა, როცა მეტყოდენ, ყოველთვის კაი ქეიფზედა ყოფილვიყავი, თავ-მდაბლობა გამეწია, და თუ შემეძლებოდა, ბედნიერადაც მეჩვენებინა თავი.

,,ამ პატიოსან ადგილის შემცილებელიც გამომიჩნდა. ეს იყო ერთი ზღვის სამსახურის კაპიტანი და ჩემის მფარველის გული ადვილად მოიგო, რადგან სწორედ ჩემის ადგილისათვის იყო გაჩენილი. იმისი დედა ვიღაც დიდ-კაცთან მოსარეცხედ ყოფილიყო და თითონ იმას ბავშვობიდამვე კარგად ესწავლა მაჭანკლობა და გვაროვნობის შტოები. უმაწვილობიდამვე ეს კაპიტანი სცდილობდა თურმე ლორდები გაეცნო, და თუმცა ბევრს ჭკუა-ნაკლებობისათვის დაეთხოვნა, მაგრამ იმისთანანიც ეპოვნა, რომელნიც იმასავით ჭკუა-ნაკლებნი ყოფილიყვნენ და სიამოვნებით მიეღოთ. იმისი ფარ-ხმალი პირ-მოთნეობა იყო და ამ ფარხმალს საკვირველის სიმარჯვითა ხმარობდა. მე კი ხერხი სრულებით ვერა გამოვიჩინე-რა. დღითი-დღე ჩემს მფარველს ემატებოდა ქების გაგონების სურვილი, და რა კი საკმაოდ გავიცანი იმისი ნაკლულევანება, მე ქება ვეღარ შევიძელ. ის იყო, ვაპირებდი, დამეთმო ჩემი ასპარეზი კაპიტნისთვის, მაგრამ უეცრად ჩემს მფარველს ჩემი შველა დასჭირდა: უნდა დუელში გასულვიყავი ერთ კაცთან, რომლის და ვითომ ჩემმა მფარველმა შეურაცხ-ჰყო; მეც ვიკისრე ეს ვალდებულება. ვხედავ რომ არაფრად მოგწონთ ჩემი ქცევა, მაგრამ მე

მისგან მეგობრულად დავალებული ვიყავ და ეს ვალი უნდა გა-დამეხსადა. გავედი დუელში, ჩემს მოპირდაპირეს იარაღი ხე-ლიდამ დავაყრევინე და სიამოვნებით შევიტყე, რომ ის ქალი, რომელსაც დას უძახოდა, გარყვნილი ქალი ყოფილიყო, იმ არამზადას საყვარელი. ეს ერთგულება მეტად ტკბილის სიტ-ყვებით გადამიხადა ჩემმა მფარველმა, და რადგან მალე ქალაქი-დამ უნდა წასულიყო, სხვა ღონე ვერა იხმარა-რა მადლობის გარდასხდისა, გარდა იმისა, რომ მომცა რეკომენდაციის წერი-ლი: ერთი თავის ბიძა, უილიამ ტორნჰილთან და მეორე სხვა დიდ-კაცთან, რომელსაც შესანიშნავი ადგილი ეჭირა სახელ-მწიფოში.

„ქალაქიდამ რომ გავიდა, მე მაშინვე იმის ბიძასთან წა-ველ და რეკომენდაციის წერილი მივართვი. ამ კაცის კეთილი გული და საქმე ყოველგან ღირსეულად გათქმული იყო. მსა-ხურებმა ღიმილით მიმიღეს; მანიც ასეა: ბატონების გული მსა-ხურების სახეზედ არის აღბეჭდილი. ერთს ზალაში შემიყვა-ნეს, და თითონ უილიამიც მალე გამობძანდა; მე დაბარებუ-ლი მოვახსენე და წერილი მივართვი. წაიკითხა, პატარა-ხანს შეჩერდა და მკითხა: რა შემწეობა გაუწიეთ, ბატონო, ჩემს ნა-თესავს, რომ ასე კარგად მაცნობებს თქვენს თავსაო. მაგრამ მგონი მივხვდი. ალბად იმის მაგიერად დუელში გახვედითო. თქვენა გგონიათ, რომ მე დაგაჯილდოებთ, რა კი იმის ავს საქმეს ხელი გაუმართეთო. გულითა მსურსო, რომ ჩემმა უა-რის-თქმამ დაგსაჯოს თქვენ და ცოტა მაინც შეგანანებინოთ თქვენი დანაშაულიო.

„ეს ცხარე საყვედური მოთმინებით ავიტანე, რადგან ღირსიც ვიყავ. ეხლა ჩემი ბედი იმ წერილზედ იყო დამო-კიდებული, რომელიც დიდ-კაცთან მიმიწერა ჩემმა მფარველ-

მა. დიდ-კაცთა კარებზედ ყოველთვის ბევრი ხალხია მოგროვილი: ზოგი რასა თხოულობს, ზოგი რასა, და ამიტომ ძალიან გამიჭირდა შინ შესვლა. მეტი გზა არ იყო, დავურიგე მსახურებს ნახევარი ჩემის ქონებისა და ამ ქრთამის წყალობით შემიყვანეს ერთს დიდს ზალაში, წერილი კი თვითონ მის ბრწყინვალებას მიართვეს. გულის ძგერით ვუცდიდი მის გამოსვლას და თან იქაურობასა ვშინჯავდი. ყოველის-ფერი დიდებული და ჩინებული იყო; მხატვრობამ, ავეჯეულობამ, ყოველგან ოქროს ვარაყმა განცვიფრებაში მომიყვანა, და დიდი აზრი შემადგენინა მფლობელზედ. რა დიდებული კაცი უნდა იყოს იგი, ვფიქრობდი მე, რომლის გონებაც ზრუნავს მთელს სახელმწიფოზედ და რომლის სახლში ამ ქვეყნის ნახევარი სიმდიდრე მოგროვილი. სწორედ იმისი ნიჭი განუსაზღვრელი უნდა იყოს-მეთქი.

„ამ ფიქრებში რომ ვიყავ, კიღასიც ფეხის-ხმა შემომესმა. ეს თითონ უნდა ბძანდებოდეს-მეთქი, მაგრამ მოვტყუვდი, გოგოს ფეხის-ხმა ყოფილიყო. კიდევ მომესმა ფეხის-ხმა. ეს კი სწორედ ის მეგონა, მაგრამ მის მაგივრად მსახური შემოვიდა. ბოლოს შემობძანდა თვითონ მისი ბრწყინვალება. შენ ხარ ამ წერილის მომტანიო, მიბძანა იმან; მე თავი დავუკარ. მე მატყობინებენ რომ.... ამ დროს მსახურმა რაღაც ბარათი მიაწოდა და ისიც ისე გავიდა ზალიდამ რომ სიტყვა აღარც კი დაასრულა. დავრჩი ზალაში და ვფიქრობდი, ეს რა ბედნიერებას შევეყარე-მეთქი. ბევრი ვიცადე, მაგრამ აღარ დაბრუნდა. ბოლოს ერთმა მსახურმა მითხრა, კარეტაში ჯდება და სხვაგან აპირებს წაბძანებასაო. მაშინათვე ქვეით ჩავიჭერ და სამის, თუ ოთხის ჩემსავით მოსულ მთხოვნელების ხვეწნას ჩემი ხვეწნაც ზედ დავურთე, პასუხი მიბძანეთ რამე-მეთქი. მო-

სი ბრწყინვალება მიეშურებოდა და მალე მიაღწია კარეტამდის; მეც უკან მივდევდი და პასუხსა ვთხოვდი. ის ჩაბძანდა კარეტაში და პასუხის მაგივრად რაღაც წაიტუტუნა. ნახევარს კი ყური მოვკარ, მაგრამ ნახევარი კარეტის თვლების ხმაურობამ არ გამაგებინა. რამდენსამე ხანს ვიდექ გაჩერებული და კისერი წინა მქონდა წაშვერილი, ეგება კიდევ გავიგონო მისი დიდებული ხმა-მეთქი. პატარა ხანს უკან მივიხედ-მოვიხედე და ვნახე რომ მარტო ვიდექ მის ბრწყინვალების სასახლის კარებზედ.

„ამდენმა თავის დამცირებამ სრულებით მოთმინებიდამ გამომიყვანა და ეხლა მხოლოდ იმაზედ ვფიქრობდი, გადაკარგულვიყავ სადმე, მხოლოდ არ ვიცოდი, რომელს კუთხეში. ჩემი თავი ეხლა უვარგისი ქმნილება მეგონა, რომელიც სადმე უფსკრულში დასაღუპავად არის გაჩენილი და რომლის თავგარდასავალი არავის რას აწუხებს.

„ნახევარ გინეა მედო მხოლოდ ჯიბეში და იმედი მქონდა ბედი ამას მაინც ტყუილად არ წამართმევდა, მაგრამ მინდოდა გული დამეჯერებინა, რომ ამ ფულს სწორედ ჩემს თავზედ მოვიხმარებდი: გავიფიქრე მაშინვე დამეხარჯა და მასუკან ჩემს ბედ-იღბალს მივნდობოდი. ამ განზრახვით რომ მივდიოდი, გზაზედ ერთი განცხადება ვნახე, გამვლელ-გამომვლელს იწვევდა იმ სახლში შესასვლელად, რომელზედაც ეს განცხადება იყო გაკრული. ამ სახლის პატრონი ატყობინებდა ინგლისის მეფის ყოველ ქვეშევრდომს, რომ წელიწადში ოცდა-ათ გირვანქა სტერლინგს მიიღებთ, თუ სამუდამოდ უარჰყოფთ თქვენს თავისუფლებას და ამერიკაში მონობას იკისრებთო. გამეხარდა რომ ვიპოვნე იმისთანა ალაგი, რომელსაც შეეძლო ჩემი განწირულებიდამ დახსნა, და შევედ იმ სენაკში.

მართლაც რომ სწორედ მონასტრის სენაკსა ჰგავდა, ისე პატარა იყო. ამ ოთახში ბევრს სხვა ღარიბ-ღატაკთაც მოეყარათ თავი; ეტყობოდათ, ისინიც ჩემს ყოფაში ჩაცვინულიყვნენ. ყველანი სახლის-პატრონს ელოდებოდენ და წარმოგვიდგენდენ მაგალითს ინგლისელთ მოუთმენელობისას. ყოველი მათგანი ემდუროდა თავის ბედ-იღბალს და უშვერის სიტყვით ილანძღებოდა. სახლის-პატრონი მალე შემოვიდა და ყველამ შესწყვიტა ხმაურობა. მე სხვებზედ უფრო კარგის თვალით შემომხედა, და სწორე გითხრათ, იმ ერთს თვეში იმის გარდა არავის ღიმილი არ მოსვლია სახეზედ, ჩემთან ლაპარაკის დროს. ზოგიერთი რამ გამომკითხა, დარწმუნდა რომ ყოველისფერში გამოვდგებოდი და პატარა-ხანს ჩაფიქრდა რაში გამოვეყენებინე. უცებ შუბლს ხელი შემოიკრა, თითქო ჩემი შესაფერი საქმე იპოვნაო და მითხრა, ამ ცოტას ხანში პენსილვანიის სინოდი ელჩსა გზავნის ჩიკაზოელ ველურ ინდიელებთან და ვეცდები შენ ელჩის სეკრეტრად დაგნიშნონო. ცხადი იყო, ტყუილს ამბობდა. მაგრამ მაინც ამ დაპირებამ ძალიან მასიამოვნა; ისეთი დიდი რამ იყო ჩემთვის ელჩის სეკრეტრობა. სიამოვნებით შუა გავყავ ჩემი ქონება, ნახევარ-გინეა ბედ მივეცი და იმის ოც-და-ათი-ათასს გირვანქა სტერლინგს ეს ფულიც მივუმატე. მეორე ნახევრის დახარჯვა კი ტრახტირში დავაპირე; მინდოდა ცოტა ხნობით მაინც იმ მდიდარს კაცზედ უფრო ბედნიერად მჩვენებოდა ჩემი თავი.

„კარებზედ ერთი ჩემი ნაცნობი გემის-კაპიტანი დამხვდა და ერთს ფინჯანს ფუნჯზედ დავპატიჟე. მე ჩვეულებად არა მაქვს, ჩემი ამბავი დავუმალო ვისმე და ამ კაპიტანსაც ვუამბე ჩემი ახალი განზრახულება. იმან დამარწმუნა, რომ თავს დაიღუპავ, თუ მაგ საქმეს არ მოეშვებიო; შენი დამქირავებელი

წაგიყვანს და ამერიკაში მონად გაგყიდისო. მე თუ დამიჯერებ, უფრო მოკლე გზით კაი ბედს შეეყრები და შენს საყოფს სარჩოს ადვილად იშოვნიო. ხვალ ჩემი გემი ამსტერდამში მიდის და ურიგო არ იქნება, შენც იქ წამოხვიდეო. რამწამს იმ ქალაქში მიხვალ, მაშინვე შეგიძლიან ჰოლანდიელებს ინგლისურის სწავლა დააწყებინო, და გარწმუნებ, შეგირდებიც ბევრი გეყოლება და ფულსაც ბევრსა იშოვიო. მე ვგონებ, ინგლისური კარგად იცი და იმის სწავლება როგორ უნდა გაგიჭირდესო. ინგლისური კი ვიცი, მაგრამ არა მგონია ჰოლანდიელებმა ინგლისურის სწავლა მოინდომონ-მეთქი. იმან შემომფიცა, დიდის სიამოვნებითა სწავლობენო. მე დავთანხმდი ამ რჩევაზედ და მეორე დღესვე წავედი ჰოლანდიაში ინგლისურის ენის მასწავლებლად.

„კარგმა ქარმა დაჰბერა ჩვენს გემს, და მალე მივედით დანიშნულს ალაგს. კაპიტანს ჩემის მოძრავის ქონების ნახევარი მივეც ქირად, და უცებ, თითქო ზეციდამ ჩამოვარდიო, ამსტერდამის ერთის უდიდესს ქუჩაში მოვექეცი. მე არ მინდოდა, მცირედიც არის დრო ტყუილად დამეკარგა და ქუჩაში ორს თუ სამს კაცს, რომელთაც უფრო მიმზიდავი სახე ჰქონდათ, დაველაპარაკე, ინგლისურს ხომ არ ისწავლით-მეთქი; მაგრამ სამწუხაროდ, ერთმანერთს ვერაფერი ვერა გავაგებინეთ-რა. მხოლოდ ეხლა მომაგონდა, რომ ვიდრე ჰოლანდიელებს ინგლისურის სწავლას დავაწყებინებდი, ჯერ საჭირო იყო იმათ ჩემთვის ჰოლანდიური ესწავლებინათ. საკვირველია, როგორ არ მომივიდა ეს აზრი თავში, ჰოლანდიისკენ რომ გავემგზავრე!

„ეს განზრახულებაც რომ გამიცუდდა, დავაპირე ისევ ინგლისში დაბრუნება. ამ დროს ერთს ირლანდიელ სტუდენტს შევხვდი, რომელიც ლუვენის უნივერსიტეტიდამ იყო და ლიტერატუ-

რაზედ დავუწყე ლაპარაკი. თუმცა ძნელს ყოფაში კი ვიყავ, მაგრამ მაშინვე მავიწყდებოდა ჩემი მდგომარეობა, როცა ლიტერატურაზედ, ან სხვა ამის მსგავსს საგანზედ შემხვდებოდა ლაპარაკი. იმ სტუდენტმა სხვათა შორის მითხრა, მთელს ლუვენის უნივერსიტეტში ორს კაცს ვერ იპოვი, რომ ბერძნული იცოდესო. ამან ძალიან გამაკვირვა და მაშინვე დავაწყე, წასულვიყავ ლუვენში და ბერძნული მესწავლებინა. სტუდენტმაც გული გამიმაგრა, იქნება დიდი ქონებაც შეიძინო მაგ გზითაო.

„მეორე დილასვე დავადექი გზასა. ყოველ-დღე ბარგი მიმსუბუქდებოდა, როგორც ეზოპს მის საგძალის კალათი, რადგან მოგზაურობის დროს, ფული რომ არა მქონდა, ჰოლანდიელებს ბარგს ვაძლევდი ბინასა და სასმელ-საჭმელში. ლუვენში რომ მივედი, უბრალო პროფესორებთან კი არ წავედი და თხოვნით თავი დავიმცირე, პირ-და-პირ იმათ უფროსს მივმართე და ვუთხარი, მე შევიტყე რომ აქ ბერძნულის ენის სწავლებას ვერავინ ახერხებს და თუ გნებავთ, მე ვიკისრებმეთქი. უფროსმა ჯერ იჭვნეულად შემომხედა, მაგრამ მე დავუმტკიცე რომ კარგად ვიცოდი ბერძნული, და ჩემისავე სურვილით, სადაც კი დამისახელა, გადავუთარგმნე ბერძნულიდამ ლათინურად ერთის ბერძენთა მწერლის აზრი. რა კი ნახა რომ მართლა ბერძნულის სწავლება მედო გულში, ასე მითხრა: ხომ ხედავთ, ყმაწვილო-კაცო, რომ მე ჩემს დღეში ბერძნული არ მისწავლია, მაგრამ დაჭირებითაც ეგ ენა არასოდეს არ დამჭირებია. უბერძნულოდ მივიღე მეცნიერების დოქტორის ქუდი და მანტია; უბერძნულოდა მაქვს ათი-ათასი ფლორინი წელიწადში, და სწორე გითხრა, ბერძნულის უცოდნელობით არც მადა მაკლია. ერთის სიტყვით, რადგან ბერძნული არ ვი-

ცი, არც ის ვიცი, იმის ცოდნიდამ სიკეთე გამოვა რამე, თუ არა.

„ეხლა ისე დაშორებული ვიყავ ჩემს ქვეყანას რომ უკან დაბრუნება აღარა ხერხდებოდა. ისევ სხვა მხარეს წასვლა ვამჯობინე. ცოტა მუსიკა ვიცოდი, ჩემს ხმასაც არა უჭირდა-რა და მოვყევ მემუსიკობას. რითაც სიყმაწვილეში მხოლოდ დროს ვატარებდი, ეხლა თავის სარჩენლად გამომადგა. დავყავ რამდენიმე ხანი. ფლანდრიის გლეხ-კაცებში და საფრანგეთშიაც იმისთანა ხალხი გავიცან, რომელიც ისე ღარიბია რომ სულ მუდამ მხიარულობს. მართლაც და მათი მხიარულება სიღარიბეზედ არის დამოკიდებული. როცა დაღამებაზედ რომელიმე გლეხ-კაცის სახლს ვუახლოვდებოდი, დავიწყებდი ხოლმე მხიარულის ხმის დაკვრას, და ეს არამც თუ ბინას მაშოვნინებდა, მეორე დღის სარჩოც მზად იყო ჩემთვის. ერთ-ხელ თუ ორჯერ დიდ-კაცების წინაც დავუკარ, მაგრამ ჩემი მუსიკა მათ არ მოსწონდათ და მცირედიც რამ არა უჩუქებიათ-რა. ეს მე ძალიან მაკვირვებდა, რადგან უწინ, როდესაც ჯერ კაი შეძლება გვქონდა და მხოლოდ შესაქცევად ვუკრავდი, ბევრი აღტაცებაში მოჰყავდა ჩემს მუსიკას, მეტადრე ქალები. ეხლა კი მხოლოდ ეს იყო ჩემის ცხოვრების ღონე და არავინ ყურს აღარ უგდებდა. ეს ცხადად ამტკიცებს, რომ რომელი კაციც კი თავის ნიჭითა სცხოვრობს, იმას სხვებზედ მეტი მოეთხოვება საზოგადოებისაგან.

„ნელ-ნელა სიარულით მივაღწიე პარიჟამდის. სხვა აზრი არა მქონდა-რა, მინდოდა ეს ქალაქი მენახა დ მერე ისევ სხვაგან წასულვიყავი. პარიჟის ხალხს უფრო ფულიანი უცხო ქვეყნელები მოსწონს, ვიდრე ჭკვიანები და მე არც ფული მქონდა ბევრი, არც ჭკუა, და ვის რად მოვეწონებოდი. ოთხს თუ

ხუთს დღეს მოვიარე მთელი ქალაქი, საუკეთესო სახლები ავათვალიერ-ჩავათვალიერე და დავაპირე ამ ფულიან-სტუმრის მოყვარე ქალაქიდამ გასვლა. ერთს უდიდესს ქუჩაზედ რო მივდიოდი, შემომხვდა ჩემი ბიძა-შვილი, რომელთანაც თქვენ წერილი მიმიწერეთ. იმის ნახვა ძალიან მიამა, და მგონი, არც იმას ეწყინა. მკითხა, პარიჟში რამ მოგიყვანაო, მიამბო რასაც აკეთებდა: სურათებს, მედალებს, მოჭრილ ქვებს და სხვა ძველს ნაშთებს ვაგროვებ ერთის ლონდონელ დიდის-კაცისთვისაო, რომელმაც ეხლა-ხანს დიდი ქონება შეიძინა და თან ამ გვარ ნივთიერების სიყვარულიცაო. მე გამიკვირდა, რომ ჩემს ბიძა-შვილს ამისთანა საქმეს ანდობდენ; თითონვე რამდენჯერ მითხრა, მაგ საქმეში არაფერი მესმისო. ვკითხე, როგორ ისწავლე ასე მალე მაგ საგნებში კარგისა და ავის გარჩევა-მეთქი და მიპასუხა, მაგაზედ ადვილი არა არის-რაო. მთელი სწავლა ეს არის რომ ორს ჩვეულებას არ გადაუდგეო: სთქვი ხოლმე, ეს სურათი უკეთესი იქნებოდა, მხატვარს რომ შრომა არ დაეზოგა-თქო და ყოველთვის აქე პიეტრო პერუჯინოს მხატვრობაო. იცი რა გითხრა? როგორც ლონდონში მწერლობა გასწავლე, ისე ეხლა მინდა გასწავლო სურათების ყიდვის დროს საჭირო ხერხიო.

„დიდის სიამოვნებით მივიღე ჩემის ბიძა-შვილის რჩევა, რადგან ამ ღონისძიებით ლუკმის შოვნა შემეძლო და მაშინ ლუკმის შოვნა იყო მხოლოდ ჩემი ფიქრი და დარდი. წავყევ იმის სადგურში, იმისვე შემწეობით ტანთსაცმელი უფრო ლაზათიანი ჩავიცვი, და პატარა-ხანს უკან წავედით იმ ადგილას, სადაც სურათების ვაჭრობა იყო გამართული. ბევრი ინგლისელი დიდ-კაცები იყვნენ თავ-მოყრილნი. ძალიან გავცვიფრდი, რომ ისე კარგად გაეცნო ჩემს ბიძა-შვილს დიდ-კაცები და ყოველთვის იმას ეკითხებოდენ რომელიმე სურათის, ან მედა-

ლის ყიდვაზედ, თითქო შეუცდომელად შეეძლო ყოველივე ძველის ნივთის დაფასება. ასე გაშინჯეთ, იქ დგომით, მეც კი შემწეობა გავუწიე. როდესაც იმის აზრსა ჰკითხავდენ, განზედ გამიხმობდა, მხრებს აიწევდა, წარბებს დასჭიმავდა, მიუბრუნდებოდა და ქტუოდა ხოლმე, მაგისთანა ძნელს საგანზედ არ შემიძლიან გადაწყვეტილი ვსთქვაო. ხანდისხან კი დაურიდებლად ამბობდა თავის აზრს. ერთ-ხელ რაღაცა სურათზედ სთქვა, ფერადები ცოტა მუქი აქვსო, მარდად ფთა აიღო, ამოაწება იქვე შემთხვევით მდგომს ლაქში და ისე წაუსვ-წამოუსვა სურათს, რომ ხელიც არ არევია. შემდეგ იკითხა, აბა ესე შეხამებული არა სჯობსო.

„გაათავა პარიჟში თავისი საქმე, წასვლა დააპირა და მე რამდენსამე წარჩინებულ პირთან რეკომენდაცია გამიკეთა, მინაურ მასწავლებლად ძალიან გამოდგებაო. მალე ამ ხელობაშიაც გამოვიცადე. ერთს კაცს მოეყვანა თავისი შვილი პარიჟში და მასუკან მთელის ევროპის შემოტარებას უპირებდა; მიმიწვიეს ამ ყმაწვილის მომვლელად, იმ პირობით რომ როდესაც მოისურვებდა, თავის-თავის მომვლელი თითონვე ყოფილიყო. ფულის მოვლა მართლაც ჩემმა შაგირდმა ჩემზედ უკედ იცოდა. იმას დარჩენოდა ორასი ათასი გირვანქა სტერლინგი თავის ბიძისაგან, რომელიც დასავლეთის ინდოეთში მომკვდარიყო, და პატრონებს ეს ყმაწვილი ადვოკატისთვის მიებარებინათ, უფრო კარგად ისწავლის თავის ქონების ყურის გდებასაო. საშინელი ძუნწი რამ იყო. გზაზედ მხოლოდ იმასა მკითხავდა, ფული როგორ გამოვიზოგოთ; რა გზით უფრო ნაკლები დამეხარჯებაო; არ შეიძლება იმისთანა რამ ვიყიდოთ, რომ ლონდონში დაბრუნების შემდეგ მოგება გვაჩვენოსო. რაც კი რამ შესანიშნავი სანახავი უფასოდ ინახვებოდა, უყურადღე-

ბოდ არა სტოვებდა, მაგრამ თუ ფასის მიცემა იყო საჭირო, მე მითხრესო, ამბობდა ხოლმე, რომ მანდ შესანიშნავი არა არისრაო. არც-ერთს ანგარიშზედ ისე არ გასწორებია, არ ეთქვას, რა საშინლად ძვირადა ჯდება მოგზაურობაო. ჯერ ოც-და-ერთის წლისა სრული არ იყო და ასეთს სიძუნწეს იჩენდა; რა იქნებოდა მასუკან! ლივერნოში რომ მივედით, წავედით ნავთსადგურისა და გემების სანახავად; მეგემეებს ჰკითხა, ინგლისში ზღვით რომ წავიდე, რა დამიჯდებაო. იმათ უპასუხეს, ბევრით უფრო იაფად დაგიჯდებათ, ვიდრე მშრალის გზით დაბრუნებაო. ეს რომ გაიგო, მომცა ჩემი პატარა ჯამაგირიდამ, რაც მერგებოდა, გამომეთხოვა, და ერთის მსახურის ამარა ლონდონისკენ გაემგზავრა. დავრჩი კიდევ მარტო იმ უცხო ქვეყანაში. მაგრამ მარტო დარჩენას ეხლა შეჩვეული ვიყავ. ძნელი ეს იყო, რომ იქ მუსიკა მე არას მარგებდა; ყოველი გლეხ-კაცი ჩემზედ უკეთესი მემუსიკე იყო; მაგრამ ამ მოგზაურობაში ერთი სხვა ხელობა ვისწავლე, რომელიც მუსიკაზედ ნაკლებ არ გამომადგებოდა. ეს ხელობა იყო ბაასის გაწევა. ყოველს უცხო ქვეყნის უნივერსიტეტში და მონასტრებში ჩვეულებად არის შემოღებული დანიშნულს დღეს ფილოსოფოსურის სჯის გამართვა და ბაასი იმასთან, ვინც კი მონაწილეობის მიღებას ისურვებს. თუ რიგიანად გამოიჩენს ვინმე თავსა, საჩუქარსაც მიიღებს, სადილსაც და ერთს ღამეს ბინასაც მისცემენ.

„ამ საშუალებით გავაკვლიე გზა ინგლისისკენ. გზაზედ ბევრი ქალაქები ვნახე, კარგად გავიცან სხვა-და-სხვა ხალხი, ერთის სიტყვით. სურათის ორსავე მხარეს დავაკვირდი და მხოლოდ ორიოდ რამ შევნიშნე: მე ვნახე რომ ღარიბისათვის საუკეთესო სახელმწიფო წყობილება მონარხია და მდიდართა-

თვის რესპუბლიკა; მე ვნახე რომ ყოველს ქვეყანაში თავისუფლება მხოლოდ მდიდართა აქვთ მინიჭებული და არც-ერთს თავისუფლების მომხრეს ისე არ უყვარს თავისუფლება, რომ სხვების დამორჩილება არ მოინდომოს.

„ინგლისში რომ მოვედი, ჯერ მინდოდა თქვენ მენახეთ, მასუკან ჯარში შესულვიყავ ჲ რომელსამე ომში მონაწილეობა მიმეღო; მაგრამ გზაზედ ერთი ჩემი ძველი ნაცნობი შემომხვდა, რომელიც აქტიორად შესულიყო და იმან მითხრა მთელი დასი ზაფხულობით სოფლით-სოფლად მოგზაურობასა და წარმოდგენების გამართვას ვაპირებთო. მეც სიამოვნებით აქტიორად მიმიღეს, მაგრამ ყველანი კი მაფრთხილებდენ, ძალიან მძიმე საქმეა ჩვენი საქმეო; პუბლიკა მრავალ-თავიანი დევია და მხოლოდ კაი სახის მოთამაშეები მოსწონსო; სცენაზედ თამაშობა ადვილი სასწავლებელი როდია და თუ ზოგიერთი მიხვრა-მოხვრა არ შეითვისე, რომლის სწავლა მხოლოდ სცენაზედ შეიძლება და რომელიც ეს ასი წელიწადია მიღებულიაო, იმედი ნუ გაქვს მოეწონო ვისმეო. ძნელი ეს იყო, რა როლი ამოერჩიათ ჩემთვის; ყოველს როლს თავისი პატრონი ჰყავდა; ხან ერთს როლს მაძლევდენ, ხან მეორეს; ბოლოს ჰორაციოს თამაშობას ვაპირებდი, მაგრამ, ჩემდა საბედნიეროდ, თქვენა გნახეთ ჲ აღარ მომიხდა იმ როლის თამაშობა.“

თავი XXI

ბიწიერთა შორის კავშირს დიდი დღე არა აქვს.

ჩემის შვილის ამბავი ისე გრძელი იყო რომ ერთბაშად გათავება ვერ შეიძლო: საღამოზედ დაიწყო და მხოლოდ მეორე

დღეს, შუა-დღის უკან, მოუღო ბოლო. უეცრად შემოვიდა ეზოში ტორნჭილის ეკიპაჟი და დაგვირღვია ჩვენი მშვიდობიანი ყოფა-ცხოვრება. ცოტა-ხნობით ნაბატონარმა მსახურმა, რომელიც ეხლა ძალიან დამიმეგობრდა, წამამჩურჩლა, ტორნჭილი არაბელას შერთვას აპირებს და ქალის ბიძა-მალუასაც ძალიან მოსწონთ სასიძოო.

ტორნჭილი რომ შემოვიდა, და მე და ჩემი შვილი დაგვინახა, თითქო უკან დაიწია; მაგრამ ეს უფრო გაოცებას დავაბრალე, ვიდრე ჩვენის ნახვის უნდომლობას. მართლაც და მივესალმე თუ არა, დიდის სიამოვნებით მოგვიკითხა და პატარა-ხანს უკან, იმის იქ ყოფნით არ-მც თუ არ მოვიწყინეთ, უფროდაც გავმხიარულდით.

ჩაის შემდეგ, გამიხმო ტორნჭილმა და მკითხა, თქვენი ქალისა რა ამბავი იცითო, და როცა ვუთხარ, ვერაფერი ვერა გავიგე-რა-მეთქი, თითქო ძალიან გაიკვირვა და მითხრა, თქვენის წამოსვლის შემდეგ, ხშირად დავდიოდი თქვენს ოჯახში და თქვენს სახლობას ვანუგეშებდიო; ყველანი მშვიდობით და კარგად არიანო. მასუკან მკითხა, არაბელასთვის, ან თქვენის შვილისთვის ხომ არაფერი შეგიტყობინებიათ-რაო., და როცა მივუგე ჯერ არაფერი-მეთქი, მეტად აქო ჩემი კეთილ-გონიერება და სიფთხილე და დაუმატა, ძალიან კარგი იქნება, ეგ კვლავაც საიდუმლოდ დარჩესო. რაც უნდა იყოს მაგითი თქვენს უპატიურობას გამოაცხადებთ, და ოლივია კი იქნება ისეთი დამნაშავეც არ იყოს, როგორც ჩვენა გვგონიაო.

ამ დროს ერთი მსახური შემოვიდა და ლაპარაკი გაგვაწყვეტინა: ტორნჭილს სთხოვა, გამობძანდით, აქაურ სოფლელების შექცევის ნახვა ინებეთო. მე ძალიან მადლობელი

დავრჩი ტორნჰილისა რომ ასე რიგად გული სტკივოდა ჩვენის ოჯახისთვის.

ცხადი იყო, რომ ტორნჰილს უნდოდა არაბელას შერთვა, მაგრამ არაბელას კი ეს ამბავი არაფრად მოსწონდა, და თუ ზდილობიანად ექცეოდა, უფრო იმიტომ, რომ თავის ბიძა-ძალუასთვის არ ეწყენინებინა. სიამოვნებით შევნიშნე, რომ იგი ხშირად ჩემს უბედურს შვილს ტკბილად შეჰხედავდა ხოლმე, და ტორნჰილი კი ვერც სიმდიდრით, ვერც მეტის-მეტის ჩაციებით, ვერ იზიდავდა იმის გულს.

საშინლად მიკვირდა ტორნჰილის ყოფა-ქცევა; ჩვენ არნოლდის თხოვნით კიდევ ერთის კვირით დავრჩით იმის სახლში, და რაც უფრო ეტყობოდა არაბელას ჩემის შვილის სიყვარული, იმდენი მეტად უმეგობრდებოდა ტორნჰილი გეორგს.

უწინ რამდენჯერმე დავპირებია ტორნჰილი, ყოველთვის მზა ვარ, თქვენს ოჯახს შემწეობა გავუწიოო, და ეხლა თავისი სიტყვა საქმედ აქცია. იმ დილით, როდესაც მე წასვლას ვაპირებდი, შემოვიდა ჩემთან მხიარულის სახით და მითხრა, ჩემს მეგობარს გეორგს ერთი კაი საქმე უნდა ვუყოვო. მე მაგას პირველი ჩინი ვუშოვე ერთს პოლკში, რომელიც დასავლეთ-ინდოეთში წასვლას აპირებსო. თუმცა სამასი გირვანქა სტერლინგი იყო ამ ჩინის საყიდლად *) საჭირო, მაგრამ ისე მოვახერხე, რომ ასს დასჯერდებიანო. ეს საქმე მადლობად არა ღირსო, მე მინდოდა მხოლოდ ჩემის მეგობრისთვის მეგობრული სამსახური გამეწიაო, და თუ იმ ასის გირ-

*) ინგლისში წესად იყო სამხედრო ჩინების ფასით შესყიდვა.

მთარგმნელი.

ვანქა სტერლინგის შოვნა გაგიჭირდებათ, იმასაც მე მოგი-ხერხებთ და მასუკან მომცემთ როდისმეო.

ეს ისეთი სიკეთე იყო რომ პირველში მადლობის თქმაც კი ვეღარ მოვახერხე; მივეცი თამასუქი და მასუკან იმდენი მადლობა ვუთხარ, რომ სხვას ეგონებოდა, ფულის მიცემას აღარ აპირებს და მადლობით იხდის ვალსაო.

მეორე დღეს გეორგი უნდა ქალაქში წასულიყო და ჩაე-ბარა ჩვენის კეთილის-მყოფელისაგან ნაშოვნი ალაგი. ტორ-ნჭილმაც დააშურა, მალე წადი, თორემ სხვამ უფრო ბევრი არ შეაძლიოს იმ ჩინშიო.

დილა-ადრიან მოემზადა ჩვენი ახალი მეომარი ქალაქში წასასვლელად; გამოსალმებამ ყველას გული მოსწყვიტა; თითონ ჩემი შვილი კი უფრო გულ-მაგრად იყო. ვერც ომში ყოფ-ნის დროს მოსალოდნელმა ჯაფამა და შიშმა, ვერც მეგობ-რისა და საყვარლის განშორებამ, ვერ შეარყია იმისი ვაჟ-კა-ცური გული. მე ვამბობ საყვარლისა-მეთქი, რადგან არაბელას უყვარდა. გამოეთხოვა ყველას ჩემი შვილი, და მე გამოთ-ხოვების დროს მივეცი ერთად-ერთი ჩემი ქონება—ჩემი ლოც-ვა-კურთხევა.

— ეხლა მიდიხარ, შვილო ჩემო, ვუთხარი მე, შენის ქვეყ-ნისთვის საომრად. გახსოვდეს, როგორ იბრძოდა შენი მამა-ცი წინა-პარი თავის გვირგვინოსან ხელმწიფის გულისთვის, რომლისაც ბრიტანიელთ შორის ერთ-გულება კეთილ საქმედ მიაჩნდათ. წადი შვილო და ყოველისფერში ბაძვიდე მას, ნუ მიჰბაძავ მხოლოდ მის უბედურს სვეს, თუმცა მამაცური სიკ-ვდილი უბედურებად არ ჩაითვლება. წადი და თუ სიცოცხლეს შენს ქვეყანას შესწირავ, შორს სადმე, შენს ნათესავებსა და მეგობრებს განშორებული, მათგან დაუტირალი, ნუ დაივიწ-

ყებ რომ საუკეთესო ცრემლი ის ცის ნამია, რომელიც დაე-
ცემს მამულისთვის მკვდარ მეომრის გულსა.

ჩემი შვილი რომ გავისტუმრე, მეორეს დღეს მეც გა-
მოვეთხოვე იმ კეთილს ოჯახს, რომელმაც იმდენს ხანს თავი
შემაფარებინა და ტორნჰილსაც დიდი მადლობა განვუცხადე
გულის-ტკივილისათვის. მე დავტოვე ისინი მხიარულნი და
ბედნიერნი, როგორც შეეფერება მდიდართა. რიგიანად აღ-
ზდილთ პირთა, და წაველი ჩემის სახლისაკენ; აღარა მქონდა
იმედი ჩემის ქალის პოვნისა, მაგრამ მაინც უფალს ვევედრე-
ბოდი იმის დაფარვას და ცოდვათა მიტევებასა.

რადგან ჯერ კიდევ სუსტად ვიყავი, ცხენი ვიქირავე, და
რომ დავუახლოვდი ჩემს სახლსა, მიხაროდა, მალე ვნახავ
იმათ, ვინც კი ჩემთვის უძვირფასესნი არიან-მეთქი, მაგ-
რამ ჩამოღამდა და ღამე უნდა ერთს ტრახტირში, გზის პი-
რას, გამეტარებინა. ვახშმად მეტრახტირესაც ვთხოვე, პური
ერთად ვჭამოთ-მეთქი. ჩვენ დავსხედით სამზარეულოში, ბუხ-
რის წინ, რადგან ამაზედ უკეთესი ოთახი მთელს ტრახტირში
არ იყო, და დავიწყეთ ლაპარაკი პოლიტიკაზედ და სხვა-და-
სხვა ახალს ამბებზედ. სიტყვა ტორნჰილზედაც ჩამოვარდა და
მეტრახტირემ დამარწმუნა, ამ მხარეს ის ყველასა სძულს და
იმისი ბიძა უილიამი კი, რომელიც ხანდისხან მოვა ხოლმე,
ყველას საყვარელიაო. რომელი დედ-მამაც კი ტორნჰილს სახ-
ლში მიიღებს, თავის ქალების ნამუსს გამოესალმოსო. ორს-
სამს კვირას კი ქალს თავისთან იყოლიებს, და შემდეგ უპატ-
რონოდ, უარარაოდ, კარში გააგდებს ხოლმეო.

ამ ლაპარაკში რომ ვიყავით, შემობრუნდა მეტრახტირის
ცოლი, რომელიც ცოტას-ხანს წინ ფულის დასახურდავებლად
გავიდა, და რა შენიშნა, რომ იმისი ქმარი შექცევოდა და

იმას კი წილს არ უდებდა, გაჯავრებულმა ჰკითხა, რას აკეთებ, მანდ რო ზიხარო! ქმარმა პასუხის მაგიერად იმისი სადღეგძელო დალია.

— შენ ძალიან თავს გახვედი, მიუგო ცოლმა, მე მაგდენს ვეღარ მოვითმენ, ოჯახში ყოველისფერს მე ვაკეთებ და თუ რასმე ყური ვერ ვუგდე, გაუკეთებელი რჩება; შენ მთელი დღე ზიხარ და ღვინის სმის მეტი არა ხარ-რა, და მე კი ერთ ცვარს წამლადაც არ ვირგუნებ ხოლმე.

მე მივხვდი, რად იყო ის დედა-კაცი ისე თავ-გამოდებული და ერთი სტაქანი ღვინო დავუსხი. აიღო ზდილობიანად, ჩემი სადღეგძელო დალია და მითხრა:

— მე ხომ, ბატონო, ღვინო არა მშურს და არც მაგისთვისა ვჯავრობ, მაგრამ მოდი და ნუ გაჯავრდები, რომ ოჯახს ოჯახობა აღარ ეტყობა. მუშტარი მოვა, მე უნდა დავუხვდე, სტუმარი მოვა, მე უნდა დავუხვდე, მე უნდა გავუსწორდე; მთელი ოჯახი ჩემს ხელთ არის; მაგას კი ოღონდა ღვინო ასვი, თორემ რა ენაღვლება, ადგილიდამაც არ დაიძვრის. აი ეხლაც, მაღლა ოთახში ერთი ყმაწვილი-ქალი გვიდგია და დარწმუნებული ვარ, ფული არ უნდა ჰქონდეს, რადგან მეტის-მეტად ზდილობიანად გვექცევა. სწორედ ვერას ავიღებთ ჩვენ იმისაგან, და კარგი იქნება შეატყობინოს ვინმე, რომ უფულოდ ცხოვრება არ შეიძლება.

— რა შეტყობინება უნდა, წამოიძახა მეტრასტირემ, თუ ეხლა არ იძლევა, მასუკან მოგვცემს.

— არა მგონია, მიუგო ცოლმა. მე მხოლოდ ეს ვიცი, აგერ ორი კვირაა აქ დგას და ჯერ არ გვინახავს, მაგისი ფული რაფერია.

— რა ვუყოთ? ერთბაშად მოგვცემს.

— ერთბაშად! დაიყვირა ცოლმა. რაც უნდა იყოს არ შე-ვარჩენ იმ ფულსა, და თუ ამაღამვე არ მოუცია, პაღურს ამოვ-კრავ და ბარგს გადავუყრი. მიბძანდეს, სადაც უნდა.

— ის მაინც იფიქრე, ჩემო კარგო, რომ პატიოსანს ქალსა ჰგავს და მეტის თავაზის ღირსია; უპასუხა ქმარმა.

— პატიოსანია, თუ უპატიოსნო, ეგ ჩემი საქმე არ არის; უფულოდ მე ვერავის დავაყენებ. სხვაგან იქნება გამოადგეს ეგ პატიოსნება, მაგრამ მე კი პატიოსნებისგან კარგი არა მინა-ხავს-რა.

სიტყვა თუ არა ესა, აიჭრა ზემო-ოთახში. მაღალს ლა-პარაკზედ და მწარე საყვედურზედ შევატყე, რომ მდგმურისა-გან ფული ვერა გამოიტანა-რა, მე კარგად მესმოდა მეტრახტი-რეს ცოლის ლანძღვა-გინება.

— წადი, აიბარგე, იძახოდა იგი, ეხლავ აქედამ გაეთრიე, შე უნამუსო, თორემ ისე მიგბეგვამ რომ სამს თვეზედ სული ვეღარ მოიდგა. არა, შე გომბიო, გროში ფული არ გებადა, და აქ კი მოდიოდი, პატიოსანს ხალხთანა დგებოდი!

— გთხოვთ, ბატონო, შეცოდება იქონიოთ; ეუბნებოდა მდგმური. შემიბრალეთ ერთი საცოდავი, ყველასაგან განდევნი-ლი; ერთი ღამეც დამაცადეთ და მალე სიკვდილი თითონ მო-მიღებს ბოლოს.

მაშინათვე ვიცან ხმა ჩემის უბედურის ოლივიასი. გავექა-ნე იმის გამოსახსნელად; ის იყო მეტრახტირეს ცოლი თმე-ბით თრევას უპირებდა, როცა წავართვი ხელიდამ და ჩავიკარ გულში ჩემი დაკარგული შვილი.

— მოდი, ჩემო ძვირ-ფასო, დაკარგულო შვილო, ჩემო საუნჯევ, მოდი და მიეყრდენ შენის მოხუცებულის მამის მკერ-დსა. თუმცა იმ ბიწიერს შენგან ხელი აუღია, მაგრამ არის

ქვეყანაზედ ერთი ქმნილება, რომელიც არასოდეს არ აიღებს შენგან ხელსა. ათი-ათასი ცოდვაც რომ ჩაგედინოს, ყველას გაპატიებს იგი.

— ოხ, ჩემო ძვირ-ფასო მამა... რამდენსამე წუთს იმან ხმა ვეღარ ამოიღო. ჩემო საყვარელო, კეთილო მამა, დავიჯერო, ანგელოზები თქვენზედ კეთილნი იყვნენ. განა მე თქვენი ღირსი ვარ! მე მძაგს ახლა ის საზიზღარი, რომელმაც ეგრე დამაკოდვინა თქვენი გული. თქვენ ვერ მაპატიებთ მე, ვერა, ვერა!

— სულით და გულით მიპატიებია, შვილო. ოღონდ შეინანე შენი შეცოდება და ორნივ კიდევ ბედნიერნი ვიქნებით; კიდევ ვნახავთ სიამოვნების დღეებს ჩვენს სიცოცხლეში.

— არასოდეს, მამა, არასოდეს. მთელი ჩემი სიცოცხლე იქნება შინ სირცხვილი და გარედ უნამუსობა. ამას რას ვხედავ! რამ დაგაკარგვინა, მამა, ეგრე უეცრად ფერი? განა ჩემისთანა ქმნილებისათვის ეგრე უნდა შესწუხდეს ვინმე. თქვენ იმდენი გონიერება გაქვთ, რომ ჩემმა დანაშაულმა უვნებლად უნდა დაგტოვოთ.

— ჩემი გონიერება, ქალო....

— ოხ, რად მელაპარაკებით ეგრე ცივად, მამა, შემომყვირა იმან. პირველია ეგრე ჩემდამი სიტყვის მომართვა.

— მომიტევე, საყვარელო შვილო, მიუგე მე, მინდოდა მხოლოდ მეთქვა, რომ გონიერება მხნელად დაიცავს კაცს უსიამოვნობისაგან, თუმცა ბოლოს უსიამოვნობასაც კი გაუმაგრდება იგი.

მეტრასტრიეს ცოლი დაბრუნდა და გვკითხა, უკეთესს ოთახს ხომ არ ინებებთო. ჩვენ დავთანხმდით და ერთს ოთახ-

ში შეგვიყვანა, სადაც უფრო თავის-უფლად შეგვეძლო ლაპარაკი. პატარა რომ დავმშვიდდით, ვუთხარი ჩემს ქალს, მიამბე, რამ ჩაგაგდო ამ საშინელს ყოფაში-მეთქი.

— ის ავი-სული, მომიგო ჩემმა ქალმა, პირველის დღიდამვე ჩვენის ნახვისა არ მეშვებოდა. საიდუმლოდ მელაპარაკებოდა ხოლმე და ცოლად შერთვასა მპირდებოდა.

— მართლა რომ ავი-სული ყოფილა! მაგრამ მიკვირს, როგორ ჩაიდინა მაგისთანა აშკარა უნამუსობა და მთელს ოჯახს უპატიურობა მიაყენა ბორჩელისთანა გონიერმა, და ერთის შეხედვით პატიოსანმა კაცმა.

— სცდებით, ძვირ-ფასო მამა, მიპასუხა ჩემმა ქალმა. ბორჩელს თავის-დღეში არ განუზრახავს ჩემი შეცდენა. შეცდენა კი არა, ის ყოველთვის ჩუმად მირჩევდა ხოლმე, არ გავბმოდი ტორნჴილის ბადეში, რომელიც უფრო ბოროტი-სული ყოფილა, ვიდრე ბორჩელი მეუბნებოდა.

— როგორ თუ ტორნჴილი, განა ეს დასაჯერებელია!

— დიაღ. ტორნჴილმა შემაცდინა მე; იმან მოიყვანა განგებ ის ორი დიდ-კაცთა ცოლი, რომელნიც დიდ-კაცთა ცოლები კი არა, უბრალო, გარყვნილი ქალები იყვნენ; იმათ უნდოდათ უწყალოდ მოვეტყუილებინეთ და წავეყვანეთ ლონდონში. ხომ გახსოვთ, რომ კინაღამ შეასრულეს თავიანთი განზრახულება, ბორჩელს რომ ის წერილი არ მიეწერა, რომელშიაც ის იმათ ჰკიცხავდა, და ჩვენ კი ჩვენს თავზედ მივიღეთ. დღესაც არ ვიცი, ისე როგორ იმოქმედა იმისმა წერილმა, რომ თავიანთ განზრახვისთვის თავი დაანებებინა; ამაზედ კი დარწმუნებული ვარ, რომ ბორჩელისთანა გულ-წრფელი და ერთგული მეგობარი ჩვენ ჯერ არა გვყოლია.

— სწორედ გამაკვირვე მაგ ლაპარაკით, მაგრამ ეხლა ვხედავ

რომ ჩემი პირვანდელი ქმრები ტორნჭილის ცუდ-კაცობაზედ უსაფუძვლო არა ყოფილა; ძნელი ეს არის, ის მდიდარია, ჩვენ ღარიბნი, და რას დავაკლებთ ჩვენ იმას. ერთი ეს მითხარი, რა ეშმაკის ძლიერის იარაღით იყო შენს საცდენად აღჭურვილი, რომ ამოშალა ყოველივე დარიგება შენის სათნო გულიდამ? რითი გაიმარჯვა?

— იმითი გაიმარჯვა, რომ მე მხოლოდ იმის სიამოვნებასა ვცდილობდი და არა ჩემის თავისას. მე ვიცოდი რომ ჩვენს საიდუმლო ჯვარის-წერას კათოლიკე მღვდლი აგ ნ, არაფერი მნიშვნელობა არა ჰქონდა-რა და მხოლოდ იმის პატიოსნებას მივენდე.

— რას ამბობ მაგას? მართლა მღვდელმა წესიერად ჯვარი დაგწერა?

— დიაღ მამა, მაგრამ ორთავემ დავიფიცეთ, რომ იმ მღვდლის სახელი არსადა ვსთქვათ.

— მაშ მოდი, შვილო, კიდევ მოგეხვიო; ეხლა ერთი-ათასად უფრო მაგრად ჩაგიკრავ ამ გულში. ეხლა შენ იმისი ცოლი ყოფილხარ, როგორც წესი და რიგია. მაგ წმინდა უღელს ვერა კაცთა კანონი ვეღარ დასთრგუნავს, თუნდა ალმასის ფიცარზედ იყოს იგი ამოჭრილი.

— ვაიმე, რომ არ იცით სრული იმისი ავ-კაცობა. იმავე მღვდელს იმისთვის შვიდ-რვა სხვა ცოლზედ დაუწერია ჯვარი, და ეხლა ის ცოლები იმისაგან ჩემსავით თავ-დანებებულნი არიან.

— მაშ თუ ეგრეა, ეხლავე შეიტანე საჩივარი და ჩამოვაღ-რჩობინოთ ის მღვდელი.

— მერე მე რომ ფიცი მივეცი, არ გავსთქვა იმისი სახელი. მითხრა ჩემმა ქალმა.

— თუ მაგისთანა ფიცი მიგიცია, მე არ შემიძლიან და არც მინდა გაგატეხინო ეგ ფიცი. თუმცა სხვებს კი სიკეთეს უზამდი, მაგრამ მაინც არ უნდა დააბეზღო შენ იგი. კაცის ყოვლის დაწესებულებაში შეიძლება მცირე მსხვერპლს დიდი სიკეთე მოჰყვეს: შეიძლება გაიცეს ერთი მხარე მთელის სახელმწიფოს დასახსნელად; ექიმობის დროს, შეიძლება მოიჭრას ერთი ნაწილი სხეულისა მთელის გვამის მორჩენისათვის; მაგრამ სარწმუნოებაში კი ეს კანონი შეურყეველი უნდა დარჩეს: ავს საქმეს ნურას-ოდეს ნუ იქო. ეს კანონი, შვილო ჩემო, სამართლიანი კანონია. მართლაც და ცუდი რამ საქმე რომ მოვიქმედოთ დიდის კეთილის მოსაპოვებლად, შემცოდე შევიქნებით და სამაგიეროს კეთილს ვეღირსებით, თუ არა, ვინ იცის? თუნდაც რომ კეთილი ნამდვილად მოჰყვეს ჩვენს ცუდს საქმეს, მაინც იმის მოლოდინში ჩვენ ცოდვილად ჩავითვლებით, და რა გვეშველება ამ დროს რომ მოისპოს ჩვენი ქვეყნიერი ცხოვრება, ჩვენს ქვეყნიერს მოქმედებაზედ პასუხის გაცემა მოგვინდეს. მგონი, სიტყვა გაგაწყვეტინე, შვილო, განაგრძე, განაგრძე.

— მეორე დღეს მივხვდი მე, რას უნდა მოველოდებოდი მის გულ-წრფელობისაგან. იმავე დილით შემიყვანა ორს უბედურს ქალთან, რომელნიც ჩემსავით იმისაგანვე იყვნენ მოტყუებულნი, მაგრამ კმაყოფილნი კი იყვნენ თავიანთ უნამუსო ცხოვრებისა. მე ისე ნაზად მიყვარდა იგი, რომ მოცილეების ატანა ვერ შემეძლო და ვცადე, ეგება განცხრომაში ცხოვრებით დავივიწყო ჩემი გაუპატიურება-მეთქი: მოვყევ ტანცაობას, კარგს ჩაცმა-დახურვას, ოხუნჯობას, და მაინც კი ვგრძნობდი რომ უბედური ვიყავ. ბევრი სტუმრები მოდიოდენ, მელაპარაკებოდენ ჩემის სილამაზის ძლიერებაზედ, მაგრამ ამ სიტყვებით უფრო

მიკლავდენ გულსა; ამ სიტყვებით მაგონებდენ რომ ფუჭად ჩაიარა ჩემთვის ყოველმა სილამაზემ.

„დღე-და-დღე მე უფრო დავფიქრიანდი, იმან კი ურცხვობას უმატა. ერთს დღეს იმ არა-კაცმა მოინდომა ერთის თავის ნაცნობისათვის დავეთმე. წარმოიდგინეთ, როგორ უნდა დაეკოდა ჩემი გული ამ უმადურებას. კინაღამ გავგიჟდი, ეს რომ გავიგონე. წამოსვლა დავაპირე და რომ მოვდიოდი, ფული შემომამძლია, მაგრამ ზიზღით თავშივე ვასხალე და ცოფიანსავით კარში გამოვიჭერ. პირველში არა ვგრძნობდი აღელვებისაგან, რა საშინელს ყოფაში ვიყავი. მხოლოდ მასუკან დავაფიქრდი ჩემს მდგომარეობას და ვნახე რომ ეხლა მე ცოდვილი, საზიზღარი ვიყავი, და ქვეყანაზედ ერთი აღარა ვინა მყავდა გულის შემატკივარი.

„ამ დროს გვერდით დილიჟანსმა გამიარა; ჩავჯექი შიგა და წამოველი; სადა, არ ვიცი. მინდოდა მხოლოდ ჩქარა გავშორებოდი იმ საზიზღარს არსებას. აქ ჩამოვხდი და მასუკან ვარ ასე გულ-ხელ-დაკრეფილი. მხოლოდ მაგ დედა-კაცის აყალ-მაყალი მატარებინებს დროსა; მწარედა ვღონდები, როცა დედა-ჩემთანა და ჩემს დასთან სიამოვნებით გატარებული დრო მაგონდება. ისინი ალბად მალიანა სწუხან ჩემს ბედზედ, მაგრამ ჩემი მწუხარება იმათს მწუხარებაზედ კიდევ მეტია: ჩემსას გაუპატიურებაც ზედ ემატება.

— მოთმინება იქონიე შვილო ჩემო, და იმედი მაქვს, საქმე კარგად დაბოლოვდეს. ამაღამ მოისვენე და ხვალ წაგიყვან დედა-შენთან, შენს დასა და ძმებთან. მერწმუნე, კარგად მიგიღებენ. საწყალი დედა-შენი! გული კი დაუჩაგრე. ოღივა, მაგრამ მაინც უყვარხარ და მოგიტევებს შენს შეცოდებასა.

(შემდეგი მეოთხე ნომერში.)

აჩრდილი.

(დასასრული*).

XVIII

ქართვლის სამკვიდროვ, ქვეყნის თვალად დაბადებულო,
რამდენს ვაებას შენსა თავზედ გარდაუვლია!...
ჯვარცმულის ღვთისთვის თვით ჯვარცმულო და წამებულო,
ეკლიანს გზაზედ შენებრ სხვასა რომელს უვლია?
სხვა რომელია, რომ ათასთ წელთ ბრძოლა მედგარი
გამოევლოს და სრულიად მტვრად არ აღგვილიყოს?
შენ ხარ, მარტო შენ!... მაგალითი სხვა არსად არი.
რომ სხვა ქვეყანას, სხვასა ერსა ეგ შესძლებიყოს.
შენთა შვილთ გული შენთა მტერთა შეაკლეს ზედა,
ორი-ათასის წლის ბრძოლაში მათ სისხლი ჰღვარეს,
მაგრამ ამაყი თვისი თავი ქვეყანაზედა
არავისწინა სამუდამოდ არ მოიხარეს.
ორი რამ იყო, რისთვისაც მე შენი იღვწოდა,
ბედმა უწყალომ სხვა საქმისთვის არ მოაცალა:
მამულისა და რჯულისათვის იგი იბრძოდა,
ორივ დაიცვა, მაგრამ ყველა მათ ანაცვალა.

---

*) «ივერია» № 2, 1881 წ.

XIX

თვალ-წინა მიდგა ის კირთების ბედ-შავნი დღენი,
როს შენ დაგიპყრო მაკედონის გმირის ლაშქარმა,
და შეგირყია დიდ-ცხოვრების სამკვიდრო ბჭენი
შენმა მოძულემ და მოლალემ უცხო მთავარმა.
ჰსძულდა ქვეყანა, რომელიცა მას ეპყრა ხელთა,
ჰსძულდა თვით ერიც, მის სიკეთე, ნიჭიერება...
ვერა ვერ ჰმართონ ვერსად ერი იმა მმართველთა,
ვისც არ აქვთ ერის სიყვარული და შეწყნარება.
ერის მჩაგვრელი, ქვეყნის მთხრელი იგი მმართველი
მთელს საქართველოს თვის ფერხთა ქვეშ მჩვარებრ ჰქელვიდა,
ერის იმედის, სასოების, ნიჭის მმსურველი
თვით ერის ენას,—მაგ ერის განძს იგი ჰსდევნიდა.
ჰსძაგდა ყოველი, რაშიც იყო ერის ღირსება,
რაშიცა ერი თვისთა ნიჭთა იყო მსახველი,
რაშიცა იყო მის დიდება, პატიოსნება,
რისთვისაც დაშვრა მამა-პაპის გული და ხელი.
მას ჰმორჩილებდა ერი შენი მძულვარებითა,
დევნულებისა და კირთების ქვეშ ქედსა იხრიდა,
და მონებრივის თვალთ-მიმქცევის კრძალულებითა
ზღვევისა წადილს გულ-დაკეტით დღე-და-ღამ ჰზრდიდა.

XX

მოვიდა ის დღეც შურის-გებისა,
მტარვალს აღუდგა ქართვლის ქველობა...

მართალი არის ხმალი ძლევისა,
როს მას ხელს ჰკიდებს მამულის ტრფობა.
მახსოვს ფარნავაზ ჰაეროვანი,
გულ-მტკივნეული შვილი ქვეყნისა...
მან იდვა თავსა სახელოვანი
ის დიდი საქმე შურის-გებისა.
ერის და ქვეყნის შეურაცხ-ყოფას
ვეღარ გაუძლო ჭაბუკმა გმირმა,
ვეღარ გაუძლო მტარვალთ ურცხვობას
იმა მამულის ამაყმა შვილმა.
გადგა და დასცა თავ-ზარი მტერსა,
დაამხო პირ-ქვე ყმობა, მონება
და უცხოთ ხელთ-ქვეშ დაჩაგრულს ერსა
ვით მზე მოჰფინა თავისუფლება,—
და შენ, ჰე ქართლო, მტრისგან რღვეული
კვლავ შეგაერთა ერთის ცხოვრებით,
ქართველის სახელი დამცირებული
კვლავ შეჰმოსა მან პატიოსნებით.

XXI

მას აქეთია, ქართლო, შენს შვილსა
არ ჩაუგია ქარქაშში ხმალი...
შენზედ მოიქცა მგელის ქვეყნისა
გაუმაძღარი და ხარბი თვალი.
მას აქეთია ოთხ-კუთხივ მტერნი
შენს თავსა შენვე გეცილებოდენ,

მაგრამ ვაჟ-კაცნი შვილები შენნი
გულ და გულ მტერსა წინ უდგებოდენ.
იყო დრო, როს შენს მახილზედ, ხმაზედ
მამულის დროშა გაიშლებოდა
და ჭაბუკთ რაზმი შენს მოწვევაზედ
მტრის დასახვედრად მოგროვდებოდა.
იყო დრო, როცა შენის გულისთვის
თვითონ სიკვდილსაც ლხინად ჰხადოდენ
და თავ-დადებას მამულისათვის
ერთმანეთს ომში ეცილებოდენ.
ეხლა რაღაა!... განჰქრენ ის დღენი,
გაჰქრა იგიცა მალ-გულოვნება
და საკვირველნი მამათ საქმენი
ეხლანდელ შენს შვილს არც აგონდება.

XXII—XXV

XXVI

„დედავ ღვთისაო! ეს ქვეყანა შენი მხვედრია...
შენს მეოხებას ნუ მოაკლებ ამ ტანჯულს ხალხსა;
სამღვთოდ მიიღე სისხლი, რომელ ამ ხალხს უღვრია,
ჩაგრულთ სასოო, ნუ არიდებ მოწყალე თვალსა!
რაცა ტანჯულა ეს ქვეყანა, ტანჯვათ ეყოფა,
მოეცი ძალი დავრდომილსა კვლავ აღდგომისა,
სახელოვანი განუახლე წარსულთ დღეთ ყოფა,
მამა-პაპური სული, გული მოჰმადლე შვილსა.

ძლიერო ღმერთო! შენთვის ჰბრძოდენ ქართლისა ძენი,
დასაბამითვე არ იციან რა არს მშვიდობა,
იკმარე სამღვთოდ მათ პატიჟნი და სისხლის ძღვენი,
თუ რამ შეგცოდეს, შეისყიდეს ტანჯვით შენდობა.
მოჰმადლე ქართველს ქართვლის ნდობა და სიყვარული
და აღუდგინე მშვენიერი ესე მამული!...
ჰოი სახიერო! ცისარტყელა განავლე ცასა,
რათა წარღვნისა მოლოდინი წარხოცო ხალხსა."

XXVII

მსწრაფლ გადმოეშო ცისა ლაჟვარდსა
შვიდ-ფერიანი სარტყელი ცისა
და გადეფინა ჩემს ქვეყანასა
მახარობელად ტკბილ-იმედისა.
ამენთო გრძნობა მადლითა ცეცხლებრ,
ერთს ფიქრს მიეცა გულის-თქმა ყველა,
და მაშინ ვიგრძენ რომ მშვენი მისებრ
ჯერ არ მენახა მე ცისარტყელა.

ილია ჭავჭავაძე.

ირლანდია ინგლისის უღლების ქვეშ.

ძლიერებითა და დიდებით მოსილს ინგლისის სახელმწიფოს წილად ჰხვდა ეჩვენებინა დანარჩენ ქვეყნებისათვის, შეუძლიან თუ არა, თვისი განათლებითა და თავისუფლებით თავმომწონე ხალხს, გადასწყვიტოს ჩვენი დროის ერთი უმძიმესი პოლიტიკურ საქმეთაგანი.

იღბალმა ინება, რომ დიდ-ბრიტანიის კუნძულთან ყოფილიყო მეორე მცირედი კუნძული, სულ სხვა გვარ-ტომობის ხალხით დასახლებული. ამ კუნძულსა ჰქვიან ირლანდია, ანუ როგორც პოეტები უწოდებენ, მწვანე ერინი. „მწვანე ერინის“ მცხოვრებნი არიან ჩამომავალნი ევროპაში თავდაპირველად მოსულის ტომის—ცელტებისა. ქრისტეს მოსვლის ორიოდე საუკუნის წინად ცელტები ყველგან ევროპაში განდევნილ ანუ ამოწყვეტილ იქმნენ აზიიდამ ახლად მოსულ მძლავრს თევტონებისაგან. მეოთხე და მეხუთე საუკუნეში, ქრისტეს შობის შემდეგ, თევტონების ანუ გერმანების ერთმა ტომმა—ანგლო-საქსებმა—დაიპყრეს დიდი-ბრიტანიის კუნძულიც. მხოლოდ ატლანტის ოკეანეში განმარტოებულს ირლანდიის კუნძულზედ გვიანობამდის ვერ ეწივნენ ცელტებს მათი მოსისხლე მტერი—გერმანები. ცელტებს დიდ-ხანსა ჰქონდათ ირლანდიაში რამოდენიმე თავისუფალი სამთავროები.

მეთექვსმეტე საუკუნეში ყველა ჩრდილოეთ - ევროპაში გერმანებისაგან დაფუძნებულ სახელმწიფოებმა და მათ შორის

ინგლისმაც მიიღეს პროტესტანტობა. პროტესტანტის სჯულის მაღიარებელ სახელმწიფოებმა ბევრგან განდევნეს რომის კათოლიკე მღვდლები და ამ მღვდლებმა თავ-შესაფარი იპოვეს ირლანდიის კუნძულზედ. ეს იყო მიზეზი, რომ ირლანდიელები სამუდამოდ დარჩნენ რომის პაპის უმორჩილეს თაყვანისმცემელ კათოლიკებად.

დროთა-ბრუნვამან მოიტანა, რომ ინგლისს დაეჭირა თვის მორჩილების ქვეშ ირლანდიის კუნძული და ეს მხარე ბრიტანიასთან შეერთებინა. ამ სახით ინგლისისის სახელმწიფოს ერთს შემადგენელს ნაწილად შეიქმნა ქვეყანა, რომელიც სრულებით სხვა გვარ-ტომობისა და სხვა რჯულის მაღიარებელის ხალხით იყო დასახლებული.

რა რიგად შეიფერა ინგლისმა ეს უცხო-ტომის ხალხი? რა რიგად გაუძღვა მის ადგილობრივ მოთხოვნილებათ? რა რიგად მოიგო გული ახალ-მოკავშირე ხალხისა?

ისიც ვიკითხოთ, ირლანდიელებმა როგორ შეითვისეს თავისი მფლობელები? რა გულის წამალი იპოვეს განათლებულს და მძლავრს მეპატრონეებში? რა მოიგეს დაკარგულ თავისუფლების სამაგიერო დიდებულ სახელმწიფოსთან შეკავშირებით?

რა თვალით უყურებდა ინგლისი ირლანდიის უცხო-ეროვნობას?

თავი დავანებოთ მას, რაც ინგლისის მმართებლობას უმოქმედნია უწინდელს ბარბაროსულს დროს და გამოვიკვლიოთ მისი მოქმედება განათლებულს მეცხრამეტე საუკუნეში. ნურც იმაზედ გავკიცხავთ ახლა ინგლისელებს, რომ ირლანდიის დამორჩილების შემდეგ, დიდ-ძალი მამულები ჩამოართვეს ადგილობრივს მცხოვრებთ და ინგლისელ ჩინოვნიკებს დაური-

გეს, ასე რომ ირლანდიელები გასდნენ თავიანთ მამა-პაპეულს ქვეყანაში თავ-შეუფარებელ სიზნებათ. ეს ბარბაროსული ქცევა უწინდელს ბარბაროსულს დროს დავაბრალოთ.

ინგლისელებმა ევროპის ხალხთა შორის ყველაზედ ადრე გადიგდეს კისრიდამ თვით-მპყრობელობის უღელი და შეიქმნენ პოლიტიკურად თავისუფალ ერად. მას შემდეგ ინგლისი საგარეო პოლიტიკაშიაც ყოველთვის მომხრედ იყო თავისუფლების მძიებელ ხალხისა.

მაგალითად, როდესაც იტალიის ხალხი გარიბალდის წინამძღოლობით გადაუდგა თავის მეფეებს, ინგლისის ხალხმა და ინგლისის საზოგადოებამ აჯანყებულების მხარე დაიჭირა. ინგლისის გაზეთები ამბობდენ მაშინ: „ევროპამ საქვეყნოდ აღიარა და დაამტკიცა ის პრინციპი, რომ თავის მმართველების ამორჩევა შეადგენს თვით ხალხისავე უფლებასაო.“

ამავე აზრებს ქადაგებდენ ინგლისის მინისტრები, სხვათა შორის ჯონ როსსელი, და თვით ინგლისის დედოფალი თავის სატახტო სიტყვაში.

სწორედ ამავე დროს ირლანდიაც თხოულობდა ინგლისისაგან თავისუფლების მონიჭებას. რა უთხრა ირლანდიელებს ინგლისმა მათ თხოვნაზედ? „Times“-ი, უპირველესი ინგლისური გაზეთი, სწერდა: «თავისუფალს ხალხს არავითარი პატივის-ცემა არა აქვს იმ დაპყრობილ ხალხისა, რომელიც მხოლოდ კვნესის თავის ტვირთ-ქვეშა. იტალიელები არა კმაყოფილდებიან მარტო თავისუფლების ნატვრით, მათ მტკიცედ გადასწყვიტეს ხელში იარაღით დაკარგულის თავისუფლება. მოპოვების“

განათლებულმა და თავისუფლების მოყვარე ხალხმა საქვეყნოდ აღიარა, რომ იგი მხოლოდ ძალ-ღონით ნაშოვნს უფ-

ლებასა სცემს პატივს. ამის შემდეგ ირლანდიელებს საბრძოლად მომზადება უნდა დაეწყოთ თავისუფლების მოსაპოებლად. მართალია და ჩვენი დროის პოლიტიკა ჯერ იქამდის არ მისულა, რომ იდეალური საბუთებით ხელ-მძღვანელობდეს. ყოველი ხალხის უფლება მხოლოდ ფაქტიურის ძალის შეჭიდებით მოიპოვება. ნურც ერთს ხალხს, ანუ წოდებას ნუ აქვს იმედი, რომ სხვის გულ-შემატკივრობით წარიმართოს თავისი ყოფა-ცხოვრება.

ამ სახით ირლანდიელებს ცხადად და აშკარად ედვათ წინ თავიანთი პოლიტიკური პრობლემა: ან ხმა-ამოუღებლივ დამორჩილებოდენ ინგლისს, ან სიმძლავრით შეეძინათ მათგან მოწადინებული პოლიტიკური უფლება. ვნახოთ, რა რიგად შეუდგნენ ირლანდიელები თავისუფლების მოპოების საქმეს?

თუ გვინდა, რომ რომელისამე ხალხის მოქმედებაზედ ჭეშმარიტი აზრი ვიქონიოთ, უნდა ბეჯითად გავშინჯოთ მისი პოლიტიკური და ეკონომიური გაწყობილება. რა ნაირს წყობილებასა ვხედავთ ჩვენ ირლანდიაში იმ დროს, რომელზედაც ესლა ლაპარაკი გვაქვს?

უმთავრესი წუნი ირლანდიის საზოგადოებისა არის უწესური განაწილება მიწა-წყლის საკუთრებისა. უძველესს დროიდგან ყველა ქვეყნებში, სადაც კი რომანიული კანონი სუფევდა, ანუ სადაც კი მიღებული იყო ეს კანონი ევროპაში ბარბაროსების შემოსევის შემდეგ, მაგალითად, საფრანგეთში, ინგლისში, მიწა იყო სამკვიდრო ბატონებისა (თავადებისა), რომელნიც მას თავის ხიზნების შორის ანაწილებდენ. ხიზნები ვალდებულნი იყვნენ შეემუშავებინათ მათი სვედრი მიწა, ეძლიათ მებატონეებისათვის გადაწყვეტილი გადასახადი, და დანარჩენი შემოსავალით თვითონ ესარგებლათ. ხიზანის სრული ნება

იყო დარჩენილიყო თავის შემუშავებულს მამულზედ, რამდენს ხანსაც ისურვებდა. ხიზნის მამული მამიდამ შვილზედ გადადიოდა მემკვიდრეობის წესით. როდესაც ხიზანი სხვაგან გადავიდოდა, მას ნება ჰქონდა გარეშე პირისათვის მიეყიდა მამულის ხმარების უფლება, ოღონდ ბატონისათვის კი მიეცა გაყიდვის ჯარიმა, სწორედ ისე, როგორც ეხლა ჩვენში ნასყიდობის ფურცლის დამტკიცებისათვის სახელმწიფო გარდასახადია დადებული. აი რა წესით იმართებოდა საფრანგეთშიაც მამულის მფლობელობა, იმ დრომდის, ვიდრე ყოველ-გვარი მებატონობის უფლებანი გაუქმებულ იქმნენ, და ხიზნები გახდნენ თავის ნაჭერ მიწის შეუცილებელ მეპატრონედ, რადგან თვით სახელმწიფო ჩადგა მებატონეების ადგილს.

მაგრამ ირლანდიაში კი დღევანდლამდე ხიზანი ვერ გახდა მამულის მოსაკუთრედ. გარდა ამისა, ირლანდიელი მებატონე უცხოეთიდამ შემოსეულია და პროტესტანტის სჯული უჭირავს, ირლანდიელი გლეხი კი კათოლიკეა და ამ ორს წოდებას შორის არავითარი სულიერი კავშირი არ არსებობს. კანონი ირლანდიელს გლეხს არავითარს უფლებას არ აძლევს მისგან შემუშავებულს მამულზედ. რაც უნდა ოფლი დაღვაროს გლეხმა, რაც უნდა ამაგი დასდოს, რაც უნდა გააუმჯობესოს და გაანაყოფიეროს თავისი ნაჭერი მამული, ზედ რაც უნდა ნაშენობა ჰქონდეს, მაინც მამულიც და ნაშენობაც ეკუთვნის მებატონეს, რომელსაც ნება აქვს როდესაც მოინდომებს გააძევოს გლეხი მამულიდამ, ან წლიური გადასახადი თუნდა ერთი-ორად ასწიოს. ამ ნაირი გარემოება ირლანდიელს მით უფრო სამძიმოდ უნდა მიაჩნდეს, რომ მას გარდმოცემით სხვა უკეთესი წყობილება ახსოვს. ცელტების კანონი ამბობს, რომ მიწა არა თუ

ვისმე მებატონის საკუთრებაა, იგი გაუნაწილებელი უნდა იყოს თემის ყოველ წევრთა შორისო. ანგლო-საქსონების ირლანდიაში დამკვიდრების წინად, მიწები ყოველს წელიწადს გაიყოფებოდენ ხოლმე სოფლელებს შორის, და სოფლის თავს მხოლოდ რომელსამე ნაწილს აძლევდენ მოსავლიდამ; ამის მიცემაცა ნება-მყოფლობაზედ იყო.

იქნება ეს საშინელი მდგომარეობა გლეხებისა თან-დათან გაუმჯობესებულიყო, რომ ირლანდიის მებატონეები უცხოტომისა არა ყოფილიყვნენ. ირლანდიის მემამულე თავის-დღეში თავის მამულში არა სდგას, სცხოვრებს ინგლისში და მხოლოდ იმასა ცდილობს, რაც შეიძლება მეტი სარგებლობა იქონიოს თავის საკუთარებიდამ. მის მაგივრად მამულს მისი მოურავი განაგებს, რომელიც, რასაკვირველია, გლეხების შეწუხების დროს თავის ჯიბესაც არ ივიწყებს.

ამ სახით გლეხი ყოველთვის თავის მებატონის შიშშია, და თუნდაც რამ შეეძლოს, ვერა ჰბედავს თავისი საცხოვრებელის სახლის გაწყობას, თავის ბაღის გამშვენიერებას. მან იცის, რომ რაც უფრო მეტს შეძლებას შეამჩნევს მისი მებატონე, მით უფრო მამულს მომეტებულს ქირას დაადებს.

ამის შემდეგ წარმოიდგინეთ, რა ყოფა-ცხოვრებაში უნდა იყოს ინგლისისაგან ამ შემაძრწუნებელ მდგომარეობაში ჩავარდნილი ირლანდიის გლეხი, ესე იგი ხალხის უმეტესობა!

ყური დავუგდოთ როგორ აგვიწერენ ირლანდიელების ცხოვრებას თვით მმართებლობის ოფიციალური დოკუმენტები:

1838 წელს ინგლისის მმართებლობამ დანიშნა კომისია ირლანდიის მდგომარეობის გამოსაძიებლად. თავსმჯდომარე ამ კომისიისა—ბურგოენი თავის მოხსენებაში ამბობს: «...გლე-

ხებს ისე წვრილად დაუყვიათ ერთმანეთში დიდრონის მეპატრონეების მამულები, რომ გუთნის მოტრიალება აღარ შეიძლება. ვაი-ვაგლახით ნაშოვნი გლეხის ორიოდე გროში მიდის სახელმწიფო ხარჯის გადასახადად და ბატონის გასასტუმრებლად. მთელს ოჯახობას გამოსაკვები საჭმელიც ძლივსა რჩება. მთელი ხალხი კართოფილის მეტს არას სჭამს; პურს, ან ხორცს ძვირად თუ შეხვდებით სადმე. სასმელად მარტო წყალი აქვსთ და თუ როგორმე გლეხს ორიოდე გროში შერჩენია, ისიც დუქანში არაყის ფასში მიდის. გლეხის სამყოფი ტალახითა და ნამჯით რაღაც მოკოკოლავებული საძრომელაა, რომელსაც არც ბუხარი აქვს და არც ფანჯარა. სახლის ავეჯეულობასაც ვერსადა ნახავთ. ტანსაცმელის მაგიერ ძონძის ნაფლეთები აკრავთ ტანზედ. ირლანდიის ხალხი მთელს ევროპაში ყველაზედ ცუდად იკვებება, ყველაზედ ცუდად დასახლკარებულია, ყველაზედ ცუდად ჩაცმულია; მას არც შენახული სარჩო აქვს, არც ფული:—დღითი-დღე ძლივს გამოდის...» სასაცილოც კი იქნება რომ ამ აღწერის შემდეგ ვიკითხოთ, თუ განათლების საქმე როგორ მიდის ირლანდიელების შორის.

ეხლა, როდესაც შევიტყეთ ირლანდიელების უმრავლესობის მდგომარეობა ეკონომიურისა და სოციალურის მხრით, შეგვიძლიან უფრო თვალ-ახილულის მსჯელობით მოვისმინოთ მათის პოლიტიკურის პარტიების მოქმედება სამშობლოს კეთილდღეობის ასაწევად. როგორ შეუდგნენ ირლანდიის უკეთესნი შვილნი თავის მამულის ბედ-იღბლის მოპოვებას? ინგლისმა თვითონ უჩვენა ირლანდიელებს მძლავრობის გზა. მაშ როგორ დაირაზმნენ თავისუფლებისათვის მებრძოლნი პარტიები ინგლისი ბატონობის დასამხობლად? სად უნდა ეპოვნათ მათ

თავის ქვეყანაში დამხმარებელი ძალა? საშინელის სიღარიბით სუღლით ღონე-მიხდილს საზოგადოებაში ვინ უნდა ყოფილიყო მათი თავ-გამოდებით თანამგრძნობელი? რომელს საზოგადო გრძნობისათვის უნდა მიემართნათ პოლიტიკურ პარტიებს? სასოწარკვეთილს ირლანდიელებს მხოლოდ ერთი გრძნობა ჰქონდათ: ინგლისის სიძულვარე და მამულის მეპატრონების ამოწყვეტის სურვილი.

მაშ ნულარ გავიკვირვებთ, რომ უპირველესი ღონე დაჩაგრულებმა იდუმალ საზოგადოებათა დაარსებაში იპოვნეს.

არც ერთს ქვეყანაში არა ყოფილა იმდენი იდუმალი საზოგადოება როგორც ირლანდიაში, მას აქეთ რაც ეს კუნძული ინგლისს შეუერთდა. 1820-დამ 1870 წლამდინ ამ ნაირი საზოგადოებანი საშინლად გამრავლდენ ირლანდიაში. მოკლედ განვიხილოთ მათი ისტორია უკანასკნელ დრომდისინ და თვალი ვადევნოთ მათის განვითარების მსვლელობას: საიდამ დაიწყეს და სად მივიდნენ თავის მოქმედებაში? რა გზით მოქმედებდნენ პირველად და რა ნაირი მოქმედება არჩიეს ბოლოს?

როგორც ყველაფერი ბუნებაში, ისე პარტიებიც პოლიტიკაში მისდევენ დროთა-ბრუნვასა და ვითარებას. გამოცდილებით ნასწავლი პარტია დღეს უკეთესს იარაღს ირჩევს, ვიდრე გუშინ და უკეთესადაც ხმარობს. ამ მხრით ირლანდიის უკანასკნელ დროინდელი ისტორიის შესწავლა ძლიერ საინტერესოა, როგორც თეორეტიკულად, ისე პრაკტიკულადაც...

ყველა იდუმალ საზოგადოებაზედ მძლავრი ესრედ წოდებული «სარტყელის საზოგადოება» იყო (Ribbon Confede-

racy), მაგრამ დარწმუნებით ამ საზოგადოების მოქმედების პროგრამმა არავინ იცის. რა უნდოდა მას: პოლიტიკური თავისუფლება, თუ სოციალური თავის დაღწევა (მებატონეების განდევნა)? უფრო საფიქრებელია, რომ ეს საზოგადოება სხვა-და-სხვა მაზრაში სხვა-და-სხვა გვარად მოქმედებდა. საცა მებატონეები მეტის-მეტად აწუხებდენ ხიზნებს, იქ საზოგადოება მათ ამოწყვეტას შესდგომოდა; და სადაც ინგლისის მომხრეების უმრავლესობა სცხოვრობდა, იქ ამათ ემტერებოდა. ამ საზოგადოების წევრნი საქმეების გასარჩევლად სოფლის დუქნებში იყრიდნენ თავს. თუ რომ საქმე ძალიან სამძიმო გადასაწყვეტი იყო, მაშინ ერთს საზოგადოების დასთან შეიყრებოდა სხვა დასებიც და ერთად ადგენდენ განჩინებას. როდესაც რომელსამე დამნაშავე მებატონეს სიკვდილით დასჯას გადაუწყვეტდენ, მაშინ ამ გადაწყვეტილების ასასრულებლად მსურველებს შორეულ მაზრიდამ მოიწვევდენ, რომ უფრო აერიათ მმართებლობისათვის კვალი. ხალხიც დიდის პატივის-ცემით უყურებდა ვინც თავ-გამომეტებით სდევნიდა ხალხის წინ დამნაშავე პირთ და მოუსწრაფებდა სიკვდილს. ხშირად მომხდარა, რომ ირლანდიის გლეხები ულოცავდენ ერთმანერთს, როგორც დიდი-ხნიდამ ნატრულს განთავისუფლებას, როცა რომელსამე სასტიკ მებატონეს მოჰკვლიდენ «სარტულის საზოგადოების» გადაწყვეტილობის ძალით.

მალე დადგა ირლანდიელებისათვის ძლიერ სახსოვარი 1845 წელიწადიც. შუა ზაფხულს გლეხებმა უცებ შენიშნეს, რომ კარტოფილის ღეროები დამჭკნარიყო მინდორში, თითქოს მსუსხავს დაშხამულ ქარს დაექროლოსო. ცოტა-ხნის შემდეგ სატკივარი კარტოფილის თავებსაც ეწვია, მაგრამ მოსავალი მაინც კიდევ საკმარისი იყო გაზაფხულამდის. უეც-

რად, შუა ზამთარში, მომეტებული ნაწილი შენახულის კარტოფილისა რაღაც გაუგებარის ჭირისაგან დაულპათ ირლანდიელებს. ეს კიდევ არაფერი. ამისთანა შიმშილობა ირლანდიის ხალხს ბევრ-ჯერ აუტანია. როგორც იყო ვალითა და ვახშით გლეხკაცობამ მიაღწივა ზაფხულს. მაგრამ რა ზაფხულს! შარშანდელზედ უარესად იზარალა წელს შეუწყნარებელის ჭირისაგან კარტოფილმა. მაშინ გაჩნდა მთელს ირლანდიაში საშინელი შიმშილი: ხალხი ერთიანად მოკლებული დარჩა თავის უპირველესს საზრდოებას.

რა უნდა ექმნა ცხრა მილლიონს წინა წელიწადსაც დამშეულს ირლანდიელებს? ნუ თუ ინგლისის მმართებლობის ვალი არ იყო მოეშველებოდა ამ ხალხს, რაწამსაც კი შეიტყო ამ უბედურების ამბავი? მაგრამ ბრიტანიის პარლამენტმა მალიან გვიანობამდის არ ათხოვა ყური ამ გარემოებას. ბოლოს, როდესაც საქმემ უკიდურესობამდის მიაღწივა და აღარაფერი აღარ მოევლებოდა, პარლამენტმა დანიშნა 600 მილლიონამდის შესაწევარი ფული, მაგრამ რაღა დროს? შესაძლებელი საქმე იყო რომ ამოედენა ხალხისათვის დღიური საჭმელი ერიგებინათ? მოიპოვებოდენ კი იმდენი კეთილ-სინდისიანნი პირნი, რომ სრულის სიმართლით და უანგაროთ აესრულებინათ მმართებლობისაგან მონდობილი მოვალეობა? ახლა მთავრობამ ის იფიქრა, რომ დაეწყო რომელიმე საქვეყნო! სამუშავო და ფასით ემუშავებინა ირლანდიის გლეხ-კაცობა. მაგრამ შიმშილით ღონე-გამოლეულს ხალხს სრულებითაც არ შეეძლო არავითარი მუშაობა.

ირლანდიელი მებატონეების უმეტესობა დამშეულ ხალხის დახმარებას კი არა ჰფიქრობდა, ის თავის ჩიოდა შემოსავლის დაკლებასა. მხოლოდ ზოგიერთ პროტესტანტის

სჯულის მაღიარებელი სეკტები ეხმარებოდენ ხალხს გაჭირებაში, და ნუგეშს აძლევდენ სასოწარკვეთილ უბედურებს. აგრეთვე ძალიან შეეწივნენ თავიანთ მემამულეებს ამერიკაში გარდასახლებული ირლანდიელები. ამ უკანასკნელებისა ირლანდიელები ძლიერ მადლობელნი იყვნენ. მათი ცოტა ინგლისის მთავრობის ბევრს ერჩივნათ, მით უფრო, რომ მთავრობა თავის დროზედ არ მოეშველა ხალხს.

ამ შიმშილობის შემდეგ ირლანდიელებში უფრო გაძლიერდა ინგლისის სიძულვარე.

ამ უკიდურესმა უბედურებამ მხოლოდ მცირე ჟამს შეაჩერა ირლანდიაში პოლიტიკური მოძრაობა სამშობლოს თავისუფლების მისაღწევად.

1842 წელიწადს აქეთ ირლანდიის საზოგადო ცხოვრების ასპარეზზედ გამოვიდა ახალი პარტია უნივერსიტეტების მოსწავლე ყმაწვილ-კაცობისაგან შემდგარი. თავ-და-პირველად ამათ დააარსეს ახალი გაზეთი „Nation“ (ერი), რომელიც დღევანდლამდე პირუთნეველ მქადაგებლად დარჩა ირლანდიელების პოლიტიკურ უფლებათა აღდგენისათვის. „Nation“-ის რედაქციაში იკრიბებოდენ ყველანი, ვისაც მამულის აღორძინების მხურვალე სურვილი გამოიწვევდა პოლიტიკურს მოედანზედ.

«ახალის ირლანდიის» პარტიამ თავის დროშაზედ დააწერა ყოველი ამა სოფლის დიდების უარ-ყოფა მამულის სადიდებლად. ამას იქით მათ კარგი ადგილები კი არ უნდა ეძებნათ, არამედ ევლოთ სამშობლოს კეთილ-დღეობისათვის მოღვაწეობის გზაზედ. თავის იარაღად მათ აღიარეს მხოლოდ ქველ-მოქმედება და ჭეშმარიტების მიება. იგინი არ არჩევდენ კათოლიკებსა და პროტესტანტებს, და ჰქადაგებდენ ყველა თანამემამულეების შეერთებას საერთო მიზნის მისაღწევად.

«ახალის ირლანდიის» მოთავედ გახდა ბრიტანიის პარლამენტში ირლანდიის ერთი წარმომადგენელი (დეპუტატი) უილლიამ სმით ო' ბრიენი, კაცი კეთილ-სინიდისიანი და ლიბერალურის მიმართულებისა.

1848 წ. მთელს ევროპაში ასტყდა რევოლიუციები. ხალხის მომხრეებმა ნაპოლიდამ ბერლინამდის ყველგან გაიმარჯვეს. გაზეთის „Nation"-ს ამ დროს სამი მოთავე ჰყვანდა: გავან დიუფფი, დარსი მაკ-ჯი და ჯონ მიჩელი. ორნი ამათგანნი, დიუფფი და მაკ-ჯი, უფრო კანონიერს ნიადაგზედ მოქმედებას ჰქადაგებდენ; ჯონ მიჩელი კი თავ-გამოდებულ რევოლიუციის, აჯანყების მომხრე შეიქმნა. მისის აზრით ზომიერების პოლიტიკა ხალხს მხოლოდ ჰქანცავს და სწყვეტს ღონეზედ, ნაყოფი კი არა მოაქვს-რა. ირლანდიის განთავისუფლება ცეცხლითა და სისხლით უნდა ყოფილიყო. სმით ო' ბრიენმა უარ-ჰყო ეს ახალი პროგრამმა. ჯონ მიჩელი გადუდგა თავის ამხანაგებს და დაარსა ცალკე ახალი გაზეთი „The United Irishman" (ირლანდიელების ერთობა), რომელიც ყოველს სტრიქონში და ყოველს სიტყვაში ხალხს შეიარაღებას უქადაგებდა. წინა-წლებში გამოვლილმა ტანჯვამ ნაყოფიერი ნიადაგი მოუმზადა ამ ნაირს ქადაგებას. შიმშილობისაგან ღონე-დაწყვეტილი ირლანდიელები ადვილად ერწმუნებოდენ იმ აზრს, რომ შიმშილისაგან თავის კარზედ სიკვდილს ისევ ხელში იარაღით სიკვდილი სჯობია მამულის მტერთან ბრძოლაშიო. მაგრამ ხალხი უიარაღობის გამო ვერ დაემზადა ასაჯანყებლად. იქნება არც კი ვისმე გაეძრა ხელი, მთავრობას რომ თითონ არ მოეხდინა საზოგადოებაში შფოთი თავისის უადგილო მკაცრობით.

21 მარტს მთავრობამ დააჭერინა ო' ბრიენი, მიჯრი

და მიჩელი. სამსჯავრომ გადაუწყვიტა მიჩელს 15 წელიწადი სამშობლოდამ გაძევება, დანარჩენი ორი ტუსაღი კი გაანთავისუფლეს. ამ ამბავმა ისე აადელვა ირლანდიის საზოგადოება, რომ ვინც აქამდინ ერთმანეთის მოქიშპენი იყვნენ, შეერთდენ და ჭფიცეს ხალხის აჯანყებით გადაეხადათ ინგლისის მმართებლობისათვის მისი უსამართლობა. ეხლა კი ო' ბრიენმა და მისმა პარტიამაც გადასწყვიტეს ირლანდიელების აჯანყება ინგლისის წინააღმდეგ. ესენი მხოლოდ შემოდგომის დადგომას უყურებდენ, როდესაც სარჩო მოიკრიბებოდა მინდვრებიდამ, რომ გლეხ-კაცობა გამოეყვანათ ჯარად.

მმართებლობას არ გამოეპარა ეს მოძრაობა. მან მიიღო თვისი ზომები. ირლანდიაში გამოცხადებულ იქმნა სამხედრო დებულება; მთელი კუნძული გარს შემორტყმული იყო სამხედრო ხომალდებით. ო' ბრიენის მეცადინეობამ მაინც იმდენი ჭქნა, რომ შეჭყარა რამდენიმე ათასი აჯანყებული გლეხ-კაცობა და გაუძღვა მათ წინ. ირლანდიის სამღვდელოება არ ურჩევდა ხალხს აჯანყებას და მისმა ქადაგებამ ძალიან გაუნელა აჯანყებულებს სიმხურვალე, მით უფრო, რომ გლეხები თითონაც კარგა ჭგრძნობდენ თავის დაუმზადებლობას და ამის გამო ულონობას. ბოლოს ო' ბრიენს ასიოდელა თავ-გამოდებული მომხრე დარჩა. ამასობაში ო' ბრიენი ერთს ადგილს შეეტაკა პოლიციის სალდათების პატარა გუნდს. სალდათები ახლო ფერმაში შეეფარნენ და იქიდამ დაიწყეს სროლა. ო' ბრიენმა ვერ გამოიმეტა ფერმის გადაწვა და შეხიზნულების ამოწყვეტა. ეს შეტაკება იმით გათავდა რომ ო' ბრიენს მოუკლეს რამდენიმე კაცი, დანარჩენები კი დაიფანტენ. ბევრმა ამათგანმა თავს ამერიკაში გადასახლებით უშველა. ო' ბრიენი და რამდენიმე სხვა მოთავეები ჩაუარდენ მთავრობას ხელში

და სამუდამოდ გაიგზავნენ ავსტრალიაში. ასე გათავდა 1848 წლის «ახალის ირლანდიის» მომხრეების მოღვაწეობა სამშობლოს დასახმარებლად. ირლანდიის ხალხი უარესს დღეში ჩავარდა, სამის წლის შიმშილობის შემდეგ იგი ვეღარ გაიმართა წელში. ინგლისმა უარესად მოიძულა ირლანდია. მთავრობამაცა და ინგლისის ჟურნალ-გაზეთებმაც გადასწყვიტეს რომ საქმეს ირლანდიელების სხვა ქვეყნებში გადასახლების მეტი არა ეშველება-რა. მებატონეებმაც ტაში დაუკრეს ამ ნაირს გადაწყვეტილებას: მათ რაღა ხელს მისცემდენ ირლანდიელი, სიღარიბით გაწყალებული გლეხები. ირლანდიელებს ძალით ათასობით ჰყრიდენ თავიანთ მიწა-წყლიდამ და ასახლებდენ ამერიკაში. მრავალი მათგანი შიმშილისა და სატკივარისაგან გზაშივე დაიხოცნენ. ერთის სიტყვით, შიმშილისა და ემიგრაციისაგან ირლანდიას ათის წლის განმავლობაში სამი მილიონი მცხოვრები დააკლდა.

დარჩენილი მებატონეების ხიზნები თან-და-თან უარესს დღეში ცვივდებოდენ. ამათაც ჯვარის ამოსაყრელად გაახშირეს ბატონების ხოცვა. მთავრობას ძალიან გაუჭირდა დამნაშავების ამოჩენა, რადგანაც გლეხები დიდის ხერხითა ჰფარავდენ მათ.

რა ექმნა სასოწარკვეთილებამდის მიყვანილს ხალხს? სად უნდა ეძებნა თავისი დამქომაგებლები? იდუმალ საზოგადოებათ შეაჩვიეს ხალხი თავიანთის მჩაგვრელების ფარულად ჯვარის ამოყრას. ხალხის თვალში ეს საზოგადოებანი იყვნენ მათი მფარველნი და მხსნელნი.

აი ამ ნაირს ნიადაგზედ დაიბადა ყველასაგან ცნობილი ფენიანების შეთქმულობა.

ო' ბრიენის გუნდის პოლიციელებთან შეტაკების დროს 1848 წ. დაიჭრა ერთი ყმაწვილი-კაცი, ხელობით ინჟინერი,

ჯემს სტეფენსი. დაჭრილობისაგან მორჩენილი სტეფენსი რამდენსამე თვეს ემალებოდა მმართებლობას თავის სამშობლოში და შემდეგ მოახერხა პარიჟში გაპარვა, სადაც სხვა ირლანდიის პატრიოტები შეყრილიყვნენ. მათ შორის შესანიშნავი იყო ჯონ ო' მაჰონი. სტეფენსმა და ო' მაჰონიმ გაიცნეს პარიჟის იდუმალ საზოგადოებათა მოთავეები, და სწავლობდენ მათგან პოლიტიკურ რევოლიუციების წარმოებას, რომ უკეთ მომზადებულიყვნენ თავის განზრახულ ირლანდიის აჯანყებისათვის.

ამ ორმა ემიგრანტმა არჩიეს, რომ საერთო საქმისათვის შეეუღლებინათ ერთმანერთთან თვით ირლანდიაში მცხოვრებნი თანამემამულენი და ამერიკაში გადასახლებული ირლანდიელები. ამისათვის, რასაკვირველია, საჭირო იყო ორი მოთავე: ერთი ირლანდიაში და მეორე ამერიკაში. სტეფენსი დაბრუნდა თავის სამშობლო კუნძულზედ და ო' მაჰონი წავიდა ამერიკაში.

ირლანდიის პატრიოტებმა სიხარულით მიიღეს სტეფენსი. სტეფენსი მალე შეუდგა აღელვებულის პატრიოტებისაგან იდუმალ საზოგადოების შედგენას. თავ-და-პირველადვე ახალგაზრდა ჯანლის-მოთავეთ შორის დაიჭირა დიდ-კაცობასთან საქმე. იგი ყველგან თავის-თავს მდაბალი ხალხის მოციქულად აცხადებდა. ფენიანების შეთქმულობაში არც-ერთს «კეთილ-შობილს» და არც-ერთს სამღვდელოს არ მიუღია მონაწილეობა. ო' მაჰონიმაც მალე იშოვნა ამერიკაში მომხრეები. ამ შეთქმულების სახელი ,,fenians‘‘ (ფენიანი) ო' მაჰონის მოგონილია.

სტეფენსმა ფულიც მალე იშოვნა თავისის საქმისათვის. ყოველი წევრი ,,ირლანდიის ძმობისა‘‘ ვალდებული იყო საზოგადო კასსაში შემოეტანა ხვედრი წლიური გარდასახადი. ამ სახით სტეფენსს კარგა ფული შეუგროვდა. ფენიანების

პროგრამმა იყო: სამშობლოს განთავისუფლება ინგლისის უფლებისაგან; რესპუბლიკის დაარსება; უცხო ტომელ მებატონეების მამულების ჩამორთმევა და გლეხ-კაცობაში განაწილება, როგორც მათის ქონებისა, აგრეთვე ეკლესიის საკუთრებისა. არც-ერთს სჯულს ახალს სახელმწიფოში არ უნდა ჰქონოდა სხვებზედ უპირატესობა.

ამერიკაში გამდიდრებულ ირლანდიელების შორის საქმე ვერ მიდიოდა ასე სწრაფად. ამაში ზოგი თითონ ო' მაჰონის ბრალი იყო. დიდ-კაცობის ჩამომავლობისა და ამპარტავნულის ხასიათის პატრონი ო' მაჰონი ადვილად არ იგებდა გულს თავის ხელ-ქვეით მომსრეებისას. მთელს ამერიკაში რამდენიმე ასი ფენიანი ძლივს მოიპოვებოდა. 1858 წ. მივიდა იქ ირლანდიიდამ სტეფენსი, და საქმის წარმოებას მალე მისცა უფრო ფართო მსვლელობა. ფენიანების რიცხვმა ამერიკაში ერთი ათად იმატა. ამის შემდეგ სტეფენსი ისევ დაბრუნდა ევროპაში.

ეს ამბავი რომ ხდებოდა იდუმალად, ირლანდიაში გარეგანი შეხედულობით სრული მყუდროება სუფევდა. მაგრამ ვინც კი ჩაიხედავდა ირლანდიელების გულში, მიხვდებოდა, რომ ეს მშვიდობიანობა ძალიან მაცდურია. ინგლისელები ტყუილად იყვნენ დაიმედებულნი, რომ ირლანდიაში სამუდამოდ მოისპო ყოველი შფოთი: ირლანდიელების დაწყნარება უსაფუძვლოდ მიაჩნდათ დამორჩილებად.

საქმე იმაშია, რომ ამ დროებაში ირლანდიელ პატრიოტებ შორის მოხდა განხეთქილება. ზოგი მათგანი შეიქმნა სტეფენსის მიმყოლი და ჰქადაგებდა პირ-და-პირს აჯანყებას, ზოგი კი ისევ ერთგული დარჩა „ახალ ირლანდიის“ დროშას და მშვიდობიანობის წესით მოქმედებას ურჩევდა

ხალხს. უკანასკნელებ შორის იყო სმით ო' ბრიენიც, რომელიც ახლად დაბრუნებული იყო ავსტრალიიდამ. გაზეთი ,,Nation" (,,ერი") მომხრე იყო ო' ბრიენისა. სტეფენსის თაოსნობით მისმა მომხრეებმა 1858 წ. დააარსეს ახალი იდუმალი საზოგადოება «Phenix» (ფენიქსი), რომელიც პირ-და-პირ გამოიწვევდა ხალხს მთავრობის წინააღმდეგ საბრძოლად. ამ ნაირს მზადებაში გავიდა რამდენიმე წელიწადი და თვალ-საჩინო ნაყოფი ფენიანების მოქმედებისა არსად იყო. მოთმინებიდამ გამოსული ირლანდიელი პატრიოტები ძალიან ემდუროდენ თავიანთ მოთავეებს საქმის დაუსრულებელ ჭოჭმანობისათვის. 1863 წ., სეკტემბრის დამლევს, ამერიკელი ფენიანები შეიკრიბნენ ქალაქს ჩიკაგოში და გადასწყვიტეს, რომ საქმეს მხურვალედ უნდა მოსჭიდებოდენ. სამშობლო უნდა განთავისუფლებულიყო უცხოელების მფლობელობისაგან, რაც უნდა სისხლი დაღვრილიყო. კრება ავალებდა ყოველს ფენიანების საზოგადოების წევრს, გაწვრთნილიყო იარაღის ხმარებაში და სამხედრო საქმეებში. საერთო საქმეში პატრიოტები მხოლოდ საზოგადო გარდაწყვეტილებას ემორჩილებოდენ და არა რომელსამე ერთის მოთავეს. ამ დღის შემდეგ სტეფენსს ძალიან მოაკლდა გავლენა თავის მომხრეებზედ და ვეღარ მოქმედებდა უწინდელის გამჭრიახობით თავის დაწყებულს შეთქმულობაში.

ფენიანები აღარ მალავდენ თავიანთ განზრახულობას. მათი ახალი გაზეთები «Phenix» და «Irish people» (ირლანდიის ხალხი) აშკარად ჰქადაგებდენ აჯანყებას. 1865 წ. გათავდა ამერიკელი ურთიერთშორის ომი (მონების განთავისუფლებისათვის) და მრავალი ირლანდიელი, რომელთაგანაც ცალკე ლაშქრები იყო შედგენილი ამერიკის ჯარში, მოვიდნენ თა-

ვიანთ სამშობლო კუნძულზედ, რათა იქაც მიეღოთ მონაწილეობა ირლანდიის თავისუფლებისათვის განზრახულ ომში. ზოგიერთი გაზეთები ამბობდენ — 200,000 კაცმა ჰფიცეს ფიციო, რომ დანიშნულ დღეს, როგორც ერთი კაცი, ხელში იარაღით ამდგარიყვნენ მამულის განთავისუფლებისათვის. ირლანდიის ადგილობრივი მთავრობა ძალიან დაშინდა ამ ამბებზედ.

15 სეკტემბრის საღამოს, დუბლინის პოლიციამ მიიღო მთავარ-მმართებლისაგან ბრძანება, გაეჩხრიკა „Irish people"-ის რედაქცია და დაეტუსაღებინა უმთავრესი ფენიანების მოთავენი. სტეფენსმა აქაც დააღწივა თავი პოლიციას, მაგრამ რამდენიმე თვის უკან მაინც დაიჭირეს და ჩასვეს დუბლინის სახელმწიფო საპყრობილეში. სტეფენსს სრულებითაც არ შეშინდა ინგლისის მთავრობისა, რადგანაც მტკიცე იმედი ჰქონდა თავისის მომხრეების მოშველებისა. მართლა და რამდენიმე კვირის შემდეგ სტეფენსი გამოეპარა, არავინ კი იცოდა როგორ, საპატიმროს მცველებს და გასწია ამერიკაში.

შეიტყეს რა ამერიკელ ფენიანებმა დუბლინის თანამოძმეების დატუსაღება, მაშინვე გადასწყვიტეს, რომ რაც შეიძლებოდა საჩქაროდ უნდა მიჰშველებოდენ ირლანდიის ხალხს. მაგრამ როგორ? ბევრის რჩევის შემდეგ, მათ განიზრახეს ინგლისის ამერიკელ კოლონიებში — კანადაში და ახალ-ბრაუნშვეიგში შესევა, რომ მმართებლობის თვალ-ყური იქით გამოეტყუებინათ და ამით გაეადვილებინათ ირლანდიის მებრძოლე პატრიოტების საქმე. კიდეც შეჰყარეს რამდენიმე ჯარი, შეესივნენ დანიშნულს მხარეებში, მაგრამ მაშინვე დამარცხებულ იყვნენ ინგლისელებისაგან და გაიფანტნენ აქეთ-იქით. ატეხილი მღელვარება მაინც ამით არ დაწყნარდა. მეტი ლო-

დინიც აღარ შეიძლებოდა და სტეფენსმაც გამოაცხადა, რომ 1866 წლის დამლევამდის ირლანდია უთუოდ გადუდგება ინგლისსაო. ჯარის მოთავედ მან მოიწვია ერთი ფრანციელი ღენერალი კლიუზრე. კლიუზრე დაჰპირდა სტეფენსს სარდლობას, მხოლოდ იმ პირობით, თუ ფენიანები მას მოსცემენ 10,000 შეიარაღებულს კაცს. მანამ სტეფენსი და კლიუზრე გაათავებდენ მოლაპარაკებას, მოთმინებიდამ გამოსულმა ამერიკის ფენიანებმა მოახდინეს ყრილობა, რომელზედაც გაჰკიცხეს სტეფენსი, როგორც სამშობლოს მოღალატე პირი და უარ-ჰყვეს მისი მოთავეობა. 1866 წლის დეკემბრის აქეთ აღარსად ისმის სტეფენსის ხსენება: არავინ იცის ეს კაცი მოკვდა, თუ ისევ არის სადმე ცოცხალი.

რაც უფრო დრო მიდიოდა, მით უფრო ძლიერდებოდა მღელვარება ფენიანების შორის. გენერალ კლიუზრეს თავსმჯდომარეობით შედგენილ კომიტეტმა, რომელიც ჯერ პარიჟში იკრიბებოდა და მასუკან ლონდონში, გადასწყვიტა რომ ინგლისის სხვა-და-სხვა ქალაქებში მყოფი მუშა ირლანდიელები უნდა შეყრილიყვნენ დანიშნულს დღესა და დასცემოდენ ჩესტერის არსენალს იარაღის ასაკლებად. მაგრამ მთავრობამ წინათვე შეუტყო დანაპირები და ფენიანებმა ვერ აასრულეს თავისი მოწადინება. კლიუზრემაცა ნახა, რომ შეუიარაღებელ და დაუმზადებელ ხალხით ვეღარას გააწყობდა ინგლისის ჯარის წინააღმდეგ, დაანება თავი ფენიანებს. ამათ მაინც არ დაიშალეს თავისი და 5 მარტს 1867 წ. რამდენსამე ადგილს ერთად აჯანყდა ხალხი, მაგრამ პოლიციელებმა მალე დაამშვიდეს. მმართებლობამ რამდენსამე დამნაშავეს სასტიკი დასჯა გადაუწყვიტა, და შემდეგ ამათაც აპატივა.

ასე დასრულდა ფენიანების შეთქმულობა. წადილი მხურ-

ვალე ჰქონდათ და ცოდნა, გამოცდილება და ხერხი კი არაფერი.

მაშ რომელს პოლიტიკურს პარტიას დარჩა დღეს ირლანდიის ბედ-იღბალის საქმის წარმატება?

„ახალის ირლანდიის“ მოთავენი 1848 წლის დამარცხების შემდეგ დაბრუნდენ თავის სამშობლოში და უფრო მომეტებულის გულ-მოდგინებით შეუდგნენ ირლანდიის კეთილდღეობისათვის მოღვაწეობას. ფენიანების შეთქმულობის დამხობის შემდეგ, „ახალის ირლანდიის“ პარტიის მომხრეების რიცხვი ყოველ-დღე მატულობდა. მათ გაზეთსა „Nation“ და და ფენიანების გაზეთს „Irish people“ შორის გამუდმებული ამბოხება იყო, შესახებ იმ ღონის-ძიებათა, რომელიც უნდა ეხმარათ პატრიოტებს თავის პოლიტიკურს მოქმედებაში. დღითი-დღე ნაციონალისტებსა და ფენიანებს შუა განხეთქილება მატულობდა.

მაგრამ შეხედეთ, გამოცდილებამ და სწავლის გავრცელებამ ხალხში, როგორ მოაწია მათი პოლიტიკური ჭაზროვნება (ტაქტი)! როდესაც საერთო საქმე ჰქონდათ ყველა ირლანდიელებს ინგლისის წინააღმდეგ, ორივე პარტია მაშინვე ივიწყებდა შინაურს უთანხმოებას და როგორც ერთი კაცი უგებდა პასუხს საზოგადო მოწინააღმდეგეს. ფენიანების ინგლისელებისაგან შეურაცხყოფა ნაციონალისტებს თავის-თავის შეურაცხყოფად მიაჩნდათ და გამოდიოდენ მათ მაგიერ მოპასუხედ.

რა უნდოდათ ნაციონალისტებს (სმით ო' ბრიენის პარტიას)? მათი პროგრამმა საქვეყნოდ იყო გამოცხადებული: საგვარეულოს უფროსობის (მაიორატის) კანონის გაუქმება, *)

*) მაიორატი — კანონია, რომლის ძალითაც მებატონეების მამუ-

რომლის ძალითაც დიდრონი მამულები თითო კაცის ხელში რჩებოდა; ახალი პირობების დადგინება ხიზნებსა და მებატონეების შორის; მიწის განაწილება გლეხებში; ერთის სიტყვით მიწისა და სარწმუნოებათა თავისუფლება.

ამ მიზნის ასრულება ნაციონალისტებს ბრიტანიის პარლამენტის საშუალობით უნდოდათ. მაშ ეხლა საქმე იმაში იყო, რომ ამ პარტიას პარლამენტში ბლომად მომხრეები ეშოვნათ და მათის დახმარებით გაეყვანათ სახელმწიფო კანონ-დებულებაში თავისი მოწადინებული რეფორმა. ამ ნაირად პოლიტიკურის გამოცდილებით ნასწავლი ირლანდიელები იდუმალ საზოგადოებათა შემწეობას კი აღარ ელოდენ, არამედ საქვეყნოდ და აშკარად მოქმედება ირჩიეს.

1870 წელს მაისში ირლანდიელი პატრიოტები შეიყარნენ ირლანდიის სატახტო ქალაქს დუბლინს, რომ შეედგინათ საერთო პოლიტიკური პროგრამმა. ამ საქმეში ირლანდიელებს შორის აღარ იყო გარჩევა; ვაჭრებმა, გლეხებმა, კათოლიკებმა, პროტესტანტებმა, ნაციონალისტებმა, ფენიანებმა—ყველამ ერთნაირი საზოგადო პროგრამმა დაადგინეს. კრების ორატორებმა სხვათა შორის წარმოსთქვეს: „ჩვენ ინგლისისაგან არც ძალით გადგომა გვინდა და არც მშვიდობიანი გაცალკევება; ეს კარგად იცოდეს ქვეყანამ. მაგრამ ჩვენ ხმა-მაღლივ ვამბობთ, ჩვენთვის ძალიან სავნებელია, რომ მთელი დიდ-ბრიტანიის სახელმწიფოსათვის ერთად-ერთი პარლამენტი იყოს. ნუ დავარღვევთ ინგლისთან ერთობას, მაგრამ ნურც იმას მო-

---

ლი არ უნდა გაყოფილიყო მემკვიდრეების შორის და მხოლოდ საგვარეულოში, ვინც ყველაზედ პირმშო იყო, სულ მთლად იმას უნდა დარჩენოდა.

ვითმენთ, რომ ჩვენი საკუთარი შინაური საქმეები ლონდონში ირჩეოდნენ..."

კრებამ ერთ-ხმივ დაადგინა შემდეგი გადაწყვეტილება: ,,კრება იმ რწმუნებისაა, რომ ნამდვილი წამალი ირლანდიის ტკივილებისა ადგილობრივის პარლამენტის დაარსებაა, რომელსაც უნდა სრული უფლებანი ჰქონდეს ირლანდიის საკუთარს საქმეებში."

ამ ახალ პარტიამ დაირქვა ახალი სახელი ,,homerule" (,,ჰომ-რული," ავტონომიის ანუ თვით-მმართველობის მსურველნი).

1874 წ. უცებ დაიშალა ბრიტანიის პარლამენტი და ახალი დეპუტატები უნდა ამორჩეულიყვნენ. ჰომ-რულები არ იყვნენ დამზადებულნი ახალის არჩევნისათვის, მაგრამ 103 ირლანდიელს დეპუტატებში ინგლისის ახლად ამორჩეულ პარლამენტში 60 კაცი მაინც მათი მომხრე იყო. ამას აქეთ ირლანდიის პატრიოტებმა თავის წადილის მისაღწევად პარლამენტურის წესით მოქმედება ირჩიეს. თვით ინგლისის ლიბერალურ დეპუტატებს შორის მრავალი მომხრე ამოჩნდა ირლანდიელების წადილისა. მაგრამ პარლამენტის უმეტესობა და ნამეტნავად პალატა ლორდთა არავითარს ყურადღებას არ აქცევდა მათს საქმეს. ეს იყო მიზეზი, რომ ამ უკანასკნელს დროს ჰომ-რულებს შუა ახალი განყოფილება შესდგა, რომელსაც ობსტრუქტივისტები (დამაბრკოლებელნი) *) დაარქვეს. მათ დას-

*) ინგლისის პარლამენტში წესად არის დადებული, რომ ვიდრე რომელსამე საგანზედ ყოველივე დეპუტატი, რომელიც კი ლაპარაკს ისურვებს, არ წარმოსთქვამს თავის აზრს, ამ საგანზედ სხვა ვერ მოისპობა.

დვეს თავის მიზნად, რომ იქამდის ებრკოლებინათ ინგლისის პარლამენტში სხვა საქმეების გარჩევა, ვიდრე არ მოაქცევინებდენ ირლანდიის საქმეებზედ ყურადღებას. მართლა და ირლანდიის მდგომარეობა პარლამენტის სრულს ყურადღებას მოითხოვდა. უწესური დამოკიდებულება მებატონებსა და ხიზნებს შუა არ მოისპო. შარშან ოქტომბერში ირლანდიაში რამდენსამე ადგილს შეტაკება მოხდა ბატონებსა და ხიზნებს შორის. მას აქეთ ამ მღელვარებამ იმატა და ეხლა ინგლისის პარლამენტმა არ იცის როგორ დაამშვიდოს ეს შფოთი. თითქმის მთელი ირლანდიის ხიზნები უარს არიან, რომ მისცენ მებატონეებს გადასახადი. საქმე ჯერ არ გათავებულა. ინგლისის პარლამენტში ამის შესახებ დიდი განხეთქილება სუფევს.

შემდეგ სტატიაში განვიხილოთ ეს უკანასკნელი ირლანდიელების მოთხოვნილება. ინგლისის პარლამენტი, რომელიც მებატონეებისა და მდიდარის ვაჭრებისაგან არის შედგენილი, ყოველთვის ირლანდიელ გლეხ-კაცობის სამართლიან მოთხოვნილების წინააღმდეგი იყო. აბა რას ეტყვის ეს პარლამენტი ირლანდიელების «ფაკტიკურს ძალას», 103-ს ეხლა საბრძოლად კარგა დარაზმულს და მტკიცე პოლიტიკურ პროგრამმის მქონე ირლანდიელ დეპუტატს?

ნ.

შინაური მიმოხილვა.

რუსეთი და მისი საპოლიტიკო საგანი—სახელმწიფო და ეროვნობა—მოხელეთა ერთგულება—სახელმწიფო ერთობას არ უშლის არც რჯულის და არც ენის სხვა-და-სხვაობა.—ეროვნობის საქმე რუსეთის ლიტერატურაში—ВѢСТНИКЪ Европы და მისი წერილი Восточная политика и обрусѣніе.—ახალი მოძრაობა აზრისა ეროვნობის შესახებ—სპასოვიჩი 2-ს თებერვალს—იქ უფრო ბნელა, სადაც ნათელი გვეგულება.—სამოსწავლო გეგმა ბ-ნ იანოვსკისა—ახირებული დასკვნა—ერთის თქმა და მეორის ქმნა.

რუსეთი ერთი იმისთანა სახელმწიფოა, სადაც სხვა-და-სხვა ტომისა და ენის ერნი ჰსცხოვრებენ და მერე ისე, რომ თავიანთ მამა-პაპეულ მიწა-წყალზედ შეჯგუფებულნი არიან და არა შიგა და შიგ გაფანტულნი. ამიტომაც ერთს უდიდესს საპოლიტიკო საგანს რუსეთისას შეადგენს ჯერ ის, რომ სხვა-და-სხვა ტომის ერნი როგორ უნდა მოეწყონ შინაობა-ში სათვითაოდ და მერე, როგორ უნდა მოთავსდენ სახელმწიფოსთან. დიდი ხანია მოსალოდნელი იყო ყველა თვალახილულ კაცისათვის, რომ დღეს თუ ხვალე ეს ფრიად რთული და მძიმე საგანი მთელის თავისის სიგძით და სიგანით წინ აეყუდებოდა რუსეთს და მის გადაუწყვეტლად მისი წინსვლა შეჰფერხდებოდა. ყველას უნდა წინასწარ ჰსცოდნოდა, რომ დღეს თუ ხვალე ეს საგანი თავისას მოითხოვდა; რომ დღეს თუ ხვალ რუსეთი იძულებულ შეიქმნებოდა დაენიშნა სამზღვარი სახელმწიფო მოქმედებისა საზოგადოდ და ეროვ-

ნობისა ცალკედ და ერთისა და მეორის მოედანი ცალ-ცალკე შემოეფარგლა. ამას მოითხოვდა არამც თუ მარტო ისტორიული მდინარეობა სამართლიანის აზრისა, არამც თუ მარტო შორ-მხედველობა დამჯდარის ჭკუისა, არამედ თვითონ სახელმწიფოს პირ-და-პირი ინტერესიცა. თუ რამ სამდურავი, გულის ტკენის ხმა, ჩივილი ისმოდა აწმყო მდგომარეობის შესახებ ამ ვრცელის იმპერიის სხვა-და-სხვა ადგილებში, ამისი მიზეზი მარტო ის იყო, რომ მთელი მოედანი საზოგადოების ცხოვრებისა მარტო სახელმწიფოს ეჭირა და ეროვნობა, რომელსაც თავის განსაკუთრებულს ცხოვრებაში თავისი საკუთარი საქმე აქვს, თავისი საკუთარი ჭირი და ლხინი, გულ-ხელ-დაკრეფილი იყო და ხმა-ამოუღებლივ სხვის მაყურებელი. რუსეთს არა ჰქონდა და არც დღეის აქამომდე აქვს გამოკვლეული და დადგენილი დედა-აზრი მასზედ—თუ სად თავდება უფლება ეროვნობისა და სად იწყობა სახელმწიფოსი.

მოხელეობა, რომელიც ხშირად მოკლებულია არამც თუ საზოგადო დედა-აზრებს, არამედ უმეცარია იმისიც, რაც ხშირად ფიქრად, თუ საგნად აქვს უმაღლესს მთავრობასა,—ამ უდიდესს საგანს ისე ექცეოდა, როგორც მისი ქეიფი იყო. ეგონა რომ ეროვნობის დევნა და ჩაგვრა თავი და ბოლოა სახელმწიფოდ მომქმედის კაცისა, საჭიროა სახელმწიფოს წარმატებისათვის და თვითონ უმაღლესი მთავრობაც ამისი მსურველი და მცდელია. ამ მხრით არავის ისეთი ვნება არ მოუტანია რუსეთისათვის, როგორც თავის ქეიფზედ მოარულთ მოხელეებსა: ორგულობას შვრებოდნენ და ერთგულობად კი მიაჩნდათ. და იმათი კადნიერება იქამდის მიდიოდა, რომ მთავრობას მუნათსაცა ჰსდებდენ. მათის მოქმე-

დების შემდეგი ის იყო, რომ რუსეთის სახელი შეაძულეს მათ, ვის საერთო სიყვარულზედაც უნდა აგებული იყო სახელმწიფოს ძალ-ღონე, კეთილ-დღეობა და წარმატება.

რადგანაც არსებითი ნიშანი ეროვნობისა, მისი გული და სული ენაა, ამიტომაც ტლანქი ხელი უმეცარის მოხელეობისა ყველაზედ უწინარეს ენას მისწვდა. თუ რომელსამე მოხელის ხელს ამ შემთხვევაში აზრი რამ ამოქმედებდა, ეგ ის აზრი იყო, რომ სახელმწიფოს ერთიანობა შეუძლებელია იქ, სადაც ყველანი ერთსა და იმავე სახელმწიფო ენაზედ არ ლაპარაკობენო. უგუნურება ამ აზრისა ცხადია. იყო დრო, როცა რჯულის, სარწმუნოების სხვა-და-სხვაობასაც ამასავე ჰსწამობდენ. იყო დრო, როცა ჰფიქრობდენ, რომ იქ, სადაც ერთისა დ იმავე სახელმწიფოს ერნი სხვა-და-სხვა წესით ადიდებენ ღმერთსა, ერთობა სახელმწიფოსი ვერ იხეირებსო და დაირღვევაო. რეფორმაციამ დაამტკიცა, რომ ეგ აზრი მარტო უმეცრების ნაყოფია; დაამტკიცა, რომ ერთსა და იმავე სახელმწიფოში ძალიან კარგად მოთავსდება სხვა-და-სხვაობა სარწმუნოებისა და ერთობის კავშირს სამირკველიდამ ერთს ქვასაც ვერ გამოაცლის. მოვა დრო და გვგონია დიდის ხნის ლოდინიც არ მოგვინდეს, რომ ენის შესახებაც იმას იტყვიან, რასაც ეხლა რჯულის შესახებ ბრმანიცა და თვალ-ხილულნიც ამბობენ ერთხმად. მოვა დრო, როცა უმეცარნი და ძალად-მაცხონე მოხელეებიც კი დაინახვენ, რომ ჩეხს შეუძლიან თავისი სკოლა, თავისი შინაური საქმეები თავისის დედა-ენის შემწეობით მოაწყოს და ავსტრიის იმპერიის ერთობა ამითი არამც თუ შეირყეს, უფრო გაძლიერდეს და განმტკიცდეს.

რომ ეს აზრი თან-და-თან ფეხს იდგამს და ფრთასსა ჰშლის თვითონ რუსეთშიაც, ამას გვიმტკიცებს თვითონ რუ-

სეთის ლიტერატურაცა. პირველი მესვეური ამ საქმეში იყო და არის რუსული, ყველაზედ უფრო ჭკუა-დამჯდარი ჟურნალი «Вѣстникъ Европы», რომელმაც ეროვნობის დევნის წინააღმდეგ საფუძვლიანად ხმა ამოიღო. სხვათა წერილთა შორის დავასახელებთ ერთს საბუთიანს წერილს, რომელსაც სათაურად ჰქონდა: „Восточная политика и обрусѣніе.“ თუმცა ამ წერილში არ არის განსაზღვრული ეროვნობის და სახელმწიფოს სამოქმედო მოედანი, თუმცა არ არის ნაჩვენები სად უნდა დაიდვას ამ ორთა შუა მიჯნა, მაგრამ აღიარებულია, რომ ეროვნობის უფლებას სახელმწიფოში თავისი ადგილი უნდა ჰქონდეს, თავისი ცალკე მოედანი ეჭიროს. მას შემდეგ რუსულს ლიტერატურაში კანტი-კუნტადღა ისმოდა ხმა იმავე საგანზედ, მაგრამ ერთ-ხელ ასე თუ ისე გაღვიძებული მართალი აზრი უნაყოფოდ არ ჩაუვლის ხოლმე ადამიანს. ამ აზრმა იარა, იარა და ამ ჟამად იმოდენად მომწიფდა, რომ თითქმის ყველა, დაწინაურებულმა ჟურნალ-გაზეთობამ რუსეთისამ ამ აზრს მიაქცია თავისი განათლებული ყურადღება. „Молва“, „Порядокъ“, „Голосъ“, „Вѣстникъ Европы“, „Слово“ და თვითონ, ყველაფერში უკან ჩამორჩომილი, «Петербургскія Вѣдомости»-ც კი ამ საგანზედ ბჭობენ და ლაპარაკობენ და მათ შორის ერთიც არ არის, რომ არ ჰქადაგობდეს ეროვნობის უფლების აღდგენასა სახელმწიფოში, როგორც ენის შესახებ, ისეც შესახებ შინაურის საქმეების გამგეობისა. არამც თუ მარტო ლიტერატურაში, არამედ ლიტერატურის გარეთაც, საზოგადოებაში ისმის ეგევე ხმა და ვრცელდება ეგევე აზრი რუსეთის უკეთესთა წარმომადგენელთა მეოხებით.

ბ-ნ სპასოვიჩის სიტყვას, თქმულს ამ საგანზედ იურიდიკულ საზოგადოებაში 2-ს თებერვალს, ასეთი ზედ-მოქმედება

მოუსდენია მსმენელებზედ, რომ ტაშის-კვრას ბოლო არა ჰქონია. ცხადი ნიშანია, რომ თვითონ რუსეთის საზოგადოებასაც შეუთვისებია ეს მოხელეებისაგან დევნული აზრი. სპასოვიჩს უთქვამს, რომ საჭიროა სამართალი იმ ენაზედ ჰსწარმოებდეს, რომელზედაც თვითონ ერი ლაპარაკობსო. ეროვნობა, როგორც თვით სარწმუნოებაცა პირადი, გრძნობააო. სახელმწიფოს საქმე ამ შემთხვევაში მარტო ის არის, რომ სხვა-და-სხვა ენებმა ერთმანეთის დაუშლელად იმოქმედონო. უფრო ადვილია ორიოდე მოხელემ შეისწავლოს ერის ენაო, ვიდრე მთელმა ერმა დაივიწყოს თავისი დედა-ენა და უცხო ენა ისწავლოსო. «თქვენი ხელმწიფება, უთქვამს სპასოვიჩს, დაამკვიდრეთ თქვენის კულტურითა და კეთილის გამგეობითა, და მაშინ ხელმწიფებას თქვენის ენისას წინ არა დაუდგება რაო. რომაელთა სამართალმა და ნაპოლეონის კოდექსმა ისე დაიპყრა ერნი, რომ მათთვის პირიდამ ენა არ ამოუგლეჯნიაო.» რუსეთის ლიტერატურის და საზოგადოების უკეთესნი წევრნი აღტაცებით და დიდის ქებით მიეგებნენ ამ სიტყვას, რომელიც ჩვენ ესე მოკლედ მოვიყვანეთ.

ამ სახით ეროვნობის საქმე რუსეთში ეხლა იმ მორიგ საგნად გახდა, რომელსაც რუსეთის დაწინაურებული საზოგადოება, თავისის მწერლების და მოღვაწეების შემწეობით, წინ უყენებს მთავრობასა განაჩენის დასადგენად ეროვნობის სასარგებლოდ. თუმცა ჯერ მარტო ენის თაობაზედ არის ლაპარაკი და სხვა მხარეს ეროვნობის საქმისას ბეჯითად არ წაჰსჭიდებიან, მაგრამ ენის შესახებაც ვხედავთ, რომ რუსეთის აზრმა ეროვნობის საქმეში ერთის ბიჯით კიდევ წინ წადგა ფეხი. წინად ენის უფლების აღდგენას მარტო სკოლის საქმეში თხოულობდენ და ეხლა ეგ აზრი იმოდენად განვითარდა და გაივსო,

რომ ერის შინაურ საქმეთა წარმოებასა და გამგეობაშიაც ით-ხოვენ.

აქ საკვირველი ის კი არ არის, რომ ეროვნობის საქმემ ეგრე სამართლიანად ფეხი მოიკიდა და მომხრეობა მისი გავ-რცელდა რუსეთის დაწინაურებულ საზოგადოებაში. ეს დღეს თუ ხვალ განათლებას უსათუოდ უნდა მოეხდინა. ამისათვის მარტო ხანი და დრო იყო საჭირო, რომ ჭკუა-გონება გაზ-დილიყო, ასაკში შესულიყო. ჩვენ მარტო ის გვიკვირს რომ იგი წრე რუსეთის საზოგადოებისა, რომელსაც სწავლა-განათ-ლების მიმდინარეობაში განათლების ლამპარი და წინამძღვა-რობა ხელთ უპყრია, სწორედ ის წრე ყველაზედ მეტად და ხან-გრძლივ ეურჩებოდა და დღესაც ეურჩება მას, რაც განათ-ლებას ეგრე აუცილებლად დღეს თუ ხვალ უნდა ზედ-მოჰყო-ლოდა. ეს ისე ცხადად და თვალ-საჩინოდ არსად არ აღმო-ჩენილა როგორც რუსეთის იმპერიიის განაპირებულ ადგილებ-ში, სადაც ენის თაობაზედ სკოლის საქმეში წაჯეგ - უკუჯეგის თამაშობა გამართეს სწავლა-განათლების მოხელეებმა. დიდ-ხანს ითამაშებენ კიდევ ამისთანა სასაცილოს თამაშს თუ არა, ეგ ჯერ ღმერთმა იცის.

აქ უნდა შევწყვიტოთ ჩვენის ნებითვე სიტყვა, თორემ სხვანი შეგვაწყვეტინებენ. ახლა იქნება მკითხველმა მკითხოს: ან ეგ რაცა ჰსთქვი, რადა ჰსთქვიო. რადა ვჰსთქვი!... პირვე-ლი, იმიტომ-რომ ენა ცოტად მექავებოდა, მეორე, იმიტომ-რომ... მეორეს კი უკაცრაოდ, ვერ მოგახსენებთ და იცით რა მიზეზით? იმ მიზეზით, რომ ჩვენც თვითონ არ ვიცით ვისთვის და რისთვის ვლაპარაკობთ, როდესაც ყველაფერი ოთხ-კედელ - შუა თავდება ჩვენში. ამას კი ვიტყვით, — ამ წე-რილს თირკმელები განგებ ამოვაცალეთ და შუა წელი გამოვს-

ჭერით რომ თავსა და ბოლოს მაინც ნება ჰქონოდა ქვეყანაში გამოსვლისა. საკვირველი დროა ეს ჩვენი დრო. იტყვი რასმეს, მაშინვე პირში მოგვარდებიან, რად ამბობო და არ იტყვი კიდევ, გიკიჟინებენ, რატომ არას ამბობო. აი ამაზედ არის ნათქვამი: გავიქეცი ქარიანი მქვიან და დავდგები—ლაჟიანიო. მოდი და ენდე ამ წუთი-სოფელსა.

ნუ თუ იმაზედაც ბოდიშის მოხდას მომთხოვთ, რომ «შინაურ მიმოხილვას» დაგპირდით და ლაპარაკი კი გარეულზედ გაგიბით. მაგრამ თუ ის საგანი, რაზედაც ჩვენ დავიწყეთ ლაპარაკი, შინაურ საქმედ არ მიაჩნია მკითხველს, მაშინ მგონია ბოდიში თვითონ მკითხველმა უნდა მოიხადოს ჩვენის ქვეყნის წინაშე და წინადვე გულ-დადებით დაჯერებული იყოს, რომ თავს ვერას გზით ვერ იპატიებს. შინაური საქმეა, ბატონებო, მერე ისეთი, რომ მაგ საქმეზედ არის დამოკიდებული იმისი პასუხი, რასაც ჰამლეტი თავის-თავსა ჰკითხავდა: ყოფნა, თუ არ ყოფნაო...

თუმცა შორი-შორს სიტყვა კია, მაგრამ ერთი რამ კიდევ უნდა მოგახსენოთ. ბატონმა იანოვსკიმ, რომელიც სწავლა-განათლების წინამძღვარია ჩვენს ქვეყანაში, ხომ მოგეხსენებათ, თავისი დედა-აზრი გამოაცხადა საერო სკოლების შესახებ და აღძრა სწავლების ენის თაობაზედ ბაასი, თუმცა კი აქ საბაასო არა იყო-რა. მეცნიერებას ეგ საქმე დიდი ხანია გაურჩევია და თავისი უტყუარი განაჩენი დაუდგენია. ეხლა ჩვენ ხელთა გვაქვს ერთი პატარა დაბეჭდილი წერილი *). ღირს-საცნობი წერილია, ჯერ იმითი, რომ დამტკი-

*) Объ учебномъ планѣ начальной школы въ средѣ туземнаго населенія и о постановкѣ въ ней русскаго языка.

ცებულია და მეორე იმითი, რომ დღეის ამას იქით საერო სკოლის საქმემ იმ გზაზედ უნდა იაროს, რაც იმ წერილშია ნაჩვენები და აღნიშნული. ბატონი იანოვსკი ამ წერილში ბძანებს, რომ გამოცდილებამ დაგვანახვაო, რომ ბავშვები სამსა და ოთხს წელიწადში ძლივს სწავლობენ კითხვას, წერას, ოთხს პირველს მოქმედებას არითმეტიკისას, მოკლე კატეხიზმოს და სამღვთო წერილსა, *) ამიტომაც... ამატომაც ჩვენში რუსულის ენის სწავლებას სადღა მოასწრობენო, იტყვით თქვენ. რა ვუყოთ რომ იტყვით? თქმა ყველაფრისა შეიძლება, მაგრამ საქმე იმაშია, თქმულში ლოღიკაც იყოს და ამაზედ ვინა ბძანდება უკაცრავოდ, თქვენა, თუ ჩვენა, არ ვიცით. ეს კი ვიცით, ჩვენს საეროს სკოლას გარდა იმისა, რაც მისი პირ-და-პირი საქმეა, ერთი ტვირთი კიდევ მოუმატეს. განა არ იცით, რომ ვინც ერთს ფუთს ძლივსა ჰზიდავს, იმას მეორე ფუთიც რომ ზედ დაადოთ, უფრო სუბუქად ივლის!

ზემო თქმულს წერილში ერთი ყურადღების ღირსი აზრიც არის გაყვანილი ბ-ნ იანოვსკის სახელით, სახელდობრ ისა, რომ საეროს სკოლის მესამე განყოფილებაში სწავლება უფრო უმეტესად რუსულს ენაზედ უნდა მიდიოდესო. ეს

Протоколъ засѣданія попечительскаго совѣта Кавказскаго учебнаго округа 12 Декабря 1880 г.

*) რადგანაც ამათ გარდა საერო სკოლის განსაკუთრებული საქმე მოკლე ისტორიის, გეოგრაფიის და სამშობლოს შესწავლაც არის, მაშასადამე საერო სკოლას სამსა და ოთხს წელიწადში ბ-ნ იანოვსკისავე სიტყვით, თავისი ნახევარი საქმეც ძლივს შეჰსძლებია. დიამც იყოს ის რაც «დროებამ» თავის პასუხში მოახსენა ბ-ნს იანოვსკის. ამ საბუთით ამბობდა «დროება», რომ აქაურ საერო სკოლებისათვის სამის წლის კურსით, რუსულის ენის დამატება მეტი საპალნეაო.

უბძანებია ბ-ნს იანოვსკის 12 დეკემბერს, Попечительскій совѣтъ-ს, რასაკვირველია, მიუღია და 22-ს დეკემბერს თვითონ ბ-ნს იანოვსკის წარუდგენია და მთავრობისაგან დამტკიცებულა. იგივე ბ-ნი იანოვსკი 28 დეკემბერს გაზეთს „Кавказъ“-ში № 348 ამბობს: „ყოველს კეთილად გაწყობილს პირველ-დაწყებითს სკოლაში სწავლება უნდა მიდიოდეს უფრო უმეტესად დედა-ენაზედაო“. ამას ამბობს საზოგადოდ და მესამე განყოფილების შესახებ არა ჴსცვლის ამ თქმულსა, მხოლოდ უმატებს, რომ რუსულად წაკითხული სტატიები დედა-ენაზედ არც უნდა ითარგმნებოდეს ამ განყოფილებაშიო, და საგნები და სტატიები შესწავლული დედა-ენაზედო, რუსულადაც უნდა ითქვასო. აქედამ ის გამოდის, რომ 12 და 22-ს დეკემბერს უპირატესობა საერო სკოლის სწავლებაში, მესამე განყოფილებაში მაინც რუსულ ენას დარჩენია და 28-ს დეკემბერს კი—დედა-ენასა. რომელი ერთი ვიწამოთ? რასაკვირველია, 12 და 22 დეკემბრის განჩინება, რადგანაც იგი თქმულიც არის და უკვე ქმნულიცა და 28-ს დეკემბრისა კი,—მარტო თქმულია და „Кавказъ“-ის № 348-ში დარჩება სახსოვრად იმისა, რომ ზოგჯერ ქმნა ერთია და თქმა მეორე.

რომ არევ-დარევა აზრებისა არავინ დაგვწამოს, ამ ორსავე საქმეს ბ-ნ იანოვსკისას ქმნულსა და თქმულსა, რუსულადვე ამოვსწერთ ერთმანეთის პირ-და-პირ.

ქმნული 12 და 22 დეკემბერს

«И наконецъ, въ III отдѣленіи преподаваніе должно вестись *преимущественно на ру-*

თქმული 28-ს დეკემბერს.

«На основаніи этихъ положеній, въ каждой благоустроенной начальной школѣ преподаваніе должно быть ведено *преимущественно на родномъ языкѣ.*

скомъ языкѣ съ переводомъ всего изучаемаго на этомъ языкѣ на родной.»

მას შემდეგ:

Въ третьемъ отдѣленіи учебныя занятія продолжаются при такомъ же распредѣленіи числа уроковъ на родной языкъ и русскій, съ тѣмъ чтобы статьи, читаемыя на русскомъ языкѣ, были излагаемы и на родномъ языкѣ, и чтобы предметы и статьи, изучаемые на родномъ языкѣ, излагались, по возможности, и на русскій.

ასე, ჩემო მანასელო,
ხან ისე და ხან ასეო.

ორიოდე სიტყვა გ.—თ—მ—ის სტატიის „შარშანდელ რუსეთი"-ს თაობაზედ.

(წერილი რედაქციისადმი).

წელს „ივერიის" პირველს წიგნში დაბეჭდილია სტატია «შარშანდელი რუსეთი». ის საგანი, რომელსაც ავტორი შეეხება, სწორედ ღირს-შესანიშნავია და ამისათვის მეც ჩემის მხრივ მსურს წარმოვსთქვა ჩემი აზრი ამავე საგანზედ და მით შეძლებისა-მებრ ავტორის აზრი შევავსო. ეს იმიტომ უფრო საჭიროა, რომ ჩვენს ჟურნალ-გაზეთობაში, თუ არა ვცდებით, ამ საგანზედ პირველად არის ლაპარაკი და ამის გამო საზოგადოებისგან იგი ნაკლებად ცნობილია.

უმთავრესად ჩვენ მივაქცევთ ყურადღებას რევოლიუციონერების პარტიის მოქმედებას, მის გაძლიერებას და მასთან მთავრობის ბრძოლას რუსეთში. ჯერ-ჯერობით ვრცლად და გარკვევით ცოტა რამე თქმულა ამ საქმის შესახებ თვით რუსულ ჟურნალ-გაზეთობაში, თუმცა კი, რუსეთის პუბლიცისტებიც, და ბ. გ.—თ—მ-იც ერთ-ხმად ლაღადებენ და გვარწმუნებენ, ვითომც რუსულს ლიტერატურას ამოდენა თავისუფლება არასოდეს არ მინიჭებოდეს.

შორიდგან არ დავიწყებ ამ საქმის განხილვას, არ შევუდგები რუსეთის ისტორიაში რევოლიუციონერთა პარტიის ფესვების ძებნას; მე მხოლოდ იმას ვიტყვი, რომ გ. თ—

მ—ი თუმცა მოსწავლე ახალ-გაზდობის ნამდვილს მდგომარეობას გვიხატავს მინისტრ ტოლსტოის ხელში, მაგრამ ის სცდება, როდესაც ახალ-გაზდობის ამ გვარს მდგომარეობასა სთვლის რევოლიუციონერთა პარტიის დაბადების ერთად-ერთ მიზეზად. რასაკვირველია, ამასაც ჰქონდა გავლენა საქმეზე, მაგრამ მიზეზი უფრო ღრმად უნდა მოიძებნოს. მე მაქვს მხედველობაში სოციალისტების მოქმედება მხოლოდ ამ უკანასკნელ ათის წლის განმავლობაში, ე. ი. 1870-დგან 1881-მდე. ეს ათი წლიწადი სწორედ შესანიშნავია და რუსეთის ისტორიკოსი მომავალში ამ ეპოქის განხილვის დროს, არა ერთხელ ნაღვლიანად დაფიქრდება, ვიდრე მასზედ თავის უკანასკნელს სიტყვას წარმოსთქვამდეს. ეს მღელვარე ეპოქა განუცხრომელის, გამწარებულის ბრძოლის დროა.

1870 წლის შემდეგ ახალ-გაზდობაში გავრცელდა ერთი მიმართულება, რომელსაც „სოციალური" დაერქვა. მიმართულების მომხრენი უარ-ყოფდენ საკუთრებას, მთავრობას, წოდებათა განსხვავებას, ერთის სიტყვით აწინდელ სახელმწიფო და საზოგადო წყობილებასა. ჯერ-ჯერობით ახალ-გაზდობამ ეს თეორია შეიმუშავა მხოლოდ სიტყვიერად და მასუკან საქმითაც შეუდგა მის განხორციელებას. ახალ-გაზდობამ თავის აზრის შესასრულებლად რუსეთში მხოლოდ ერთი გზა იპოვა: ეს გზა იყო: მდაბალს ხალხში წასვლა, ხალხში მოქმედება, და თავის დედა-აზრის გავრცელება. უმეტესს ნაწილს ამ ახალის პარტიისას შეადგენდენ არა გზა-შეკრული ყმაწვილები, რომელნიც საშუალო სასწავლებლებს ვერ გადასცილებოდენ. ეს ცხადია, თუ მივიღებთ მხედველობაში, რა მცირე ცოდნას აძლევს და რა მცირედ უხსნის გონებას ყმაწვილს ეხლანდელი საშუალო სასწავლებელი. საქმის დამწყობ სოციალისტებისთვის

კი ცოტაოდენი ნიჭი და ცოდნა მაინც იყო საჭირო. მერმე, როდესაც სოციალურმა მიმართულებამ გზა გაიკაფა სხვა-და-სხვა წრეში, რევოლიუციონერთა შორის ჩვენ ხშირადა ვხედავთ უბრალო გლეხს, ქარხნის მუშას, კურს შეუსრულებელ გიმნაზიის შეგირდს, ჯარის-კაცს და სხვას. მოთავე სოციალისტები გამოდიოდენ უფრო უმაღლეს სასწავლებლიდამ. ესენი ჯერ არა ხმარობდენ არც რევოლვერს, არც ხანჯალს, არც დინამიტს; მათი იარაღი იყო მხოლოდ წიგნების გავრცელება და სიტყვიერი ქადაგება. ამ მიმართულების მიმდევართ ჩაიცვეს გლეხური ტანისამოსი, დასტოვეს თავისი დედა-წრე, რომელიც მათ გარყვნილად მიაჩნდათ და წავიდნენ ხალხში, მასთან ჭირისა და მწუხარების გასაყოფად და თავიანთ აზრების გასავრცელებლად. იგინი არ ფიქრობდენ არც ქონების და სიმდიდრის შეძენას, არც სახელის განთქმას. თავიანთ მტრის მოკვლა იმათ მხეცურ მოქმედებად, მათის საქმის დამაბრკოლებლად მიაჩნდათ. ისინი ამბობდენ: ხეს ცუდი ნაყოფი მოაქვს; ამ ნაყოფის მოსასპობლად მისი მოწყვეტა და გასრესა საკმარისი არ არის, რადგანაც გაისხს კიდევ ამ გვარსავე მავნე ნაყოფს გამოიღებსო; ხის ძირიანად მოთხრაა საჭიროო.

ამ მიმართულების მომხრენი უბრალო ხალხს უყურებდენ, როგორც მტარვალებისაგან დაჩაგრულს უმანკო ქმნილებას, რომელსაც ვითომ ადვილად შეეძლო მათის ქადაგების შეთვისება. ეს მიმართულება სწორედ იდეალური იყო და არსებობდა ხუთს-ექვსს წელიწადს. მმართებლობამ მალე დაუწყო დევნა ამ მიმართულების მომხრეთა. როგორც ძლევა-მოსილმა მოპირდაპირემ მოჰხვეტა და გაჰფანტა სოციალისტების უმრავლესობა; დასძლია და შეასუსტა რევოლიუციონერების რაზმები. თუმცა მმართებლობამ სასტიკი ზომე-

ბი კი იხმარა ბრძოლაში, მაგრამ თავ-და-თავ მიზეზებს უც-ბად ვერ მიხვდა და მხოლოდ უფრო გააგრძელა, გაამწვავა ბრძოლა. ხშირად იგი ერთის წიგნის გარდაცემისათვის, რაო-დენიმე სიტყვის თქმისათვის, კაცს საუკუნოდ სჯიდა, მოზა-ვალს უსპობდა.

რევოლიუციონერების საქმე უკუღმა დატრიალდა: იმათ ვერ შეისრულეს თავიანთი წადილი, ვერ განახორციელეს თა-ვიანთი დედა-აზრი; მათი მოქმედება ფუჭი გამოდგა; მათს აზრებს—ოცნების ფერი დაედო: ხალხი ისე უმანკო არ იყო, როგორც სოციალისტები ფიქრობდნენ; არც ხალხის გონება იყო ისე გავითარებული და გამბედავი, რომ მათი აზრები შე-ეთვისებინა, ერთის სიტყვით, ცხადი იყო, — ისტორიით დადგენილი ცხოვრების წყობილება რამდენიმე წლის განმავ-ლობაში ვერ შეიცვლებოდა.

ამ დროს სოციალისტები შეჩერდნენ, კრიტიკის თვალით განიხილეს წარსული და თავიანთ რაზმები დაათვალიერეს. თუმცა დედა-აზრი არ უარ-ჰყვეს, მაგრამ სხვა ღონე მონახეს მის შესასრულებლად, სხვა პროგრამა დაადგინეს. დაიწყეს მთავრობასთან გამწვარებული ბრძოლა; მთავრობაც ფეხზე დაა-ყენეს და მძინარე საზოგადოებაც გამოაღვიძეს. თითქმის სამის წლის განმავლობაში ბრძოლა შეუწყვეტელი იყო; ხანჯალს, რევოლვერს და დინამიტს არ ზოგავდნენ; მაგრამ არც მთავ-რობა ჩამორჩა უკან: ასობით გადაჰკარგა ციმბირში, გამო-ამწყვდია ციხეებში. ბევრი დახვრიტეს, ჩამოახრჩეს.

სოციალისტებიც ასე სჯიდნენ: თუმცა ხე ძირიანად ვერ ამოვთხარეთ, მაგრამ, ვიდრე ამას შევიძლებთ, მავნე ნაყოფი მაინც უწყალოდ ვსრისოთო.

რევოლიუციონერებმა გაახშირეს იარაღის ხმარება, დაა-არსეს თვით რუსეთში რამოდენიმე იდუმალი სტამბა და ბეჭ-დვიდენ ურიცხვ წიგნებსა და გაზეთებს მთავრობის წინააღ-მდეგ.

ამ გაცხარებულს ბრძოლას საზოგადოება და ხალხი გან-ცვიფრებით შესცქეროდა და არავითარს მონაწილეობას კი არ იღებდა.

ლორის-მელიქოვის უზენაეს კომისიის თავ-მჯდომარედ დანიშვნის შემდეგ ბრძოლა თითქო შესწყდა; თითქო სოცია-ლისტების პარტია მიწასთან გასწორდა. კარგა ხანია არა ის-მის-რა რევოლიუციონერების მოქმედებაზედ . . . . . .

ამ რიგად რევოლიუციონერების მოქმედებაში ორს პე-რიოდსა ვხედავთ: ერთია — იდეალური, ანუ ოცნებების პერიო-დი; მეორე პრაქტიკული, მოქმედების პერიოდი.

ეხლა უეჭველია იკითხავთ: რა მიზეზებმა გამოიწვიეს რევოლიუციონერების მოქმედება რუსეთშიო? გ.— თ—მ—. მიზეზს მხოლო ახალ-გაზდობის დაჩაგრულს მდგომარეობაში ჰხედავს. მე დავამტკიცებ, რომ ეს აზრი შემცდარი აზრია.

უმთავრესი და უპირველესი მიზეზი რევოლიუციონერთა პარტიის განძლიერებისა რუსეთში არის თვით რუსეთის ცხოვ-რების წყობილება, ...

ხალხი უკიდურესს სიღატაკეში ჩავარდა; განთავისუფ-ლების დროს გლეხს მიეცა ცოტა და უვარგისი მიწა, რო-მელიც საცხოვრებლად არა ჰყოფნიდა. ხალხი მოექცა ორ

ცეცხლს შუა: ერთის მხრით ძველი უმეცარი მებატონეები აწუხებდენ და მეორეს მხრით კიდევ უფრო უმეცარი და უფრო უსინდისო გაიძვერაობით გამდიდრებული ქვეყნის მჭამლები (міроѣды, кулаки). ამას მიემატა სხვა-და-სხვა გვარი გადასახადი, რომელიც თან-და-თან უფრო მატულობდა. ხალხის ქონება ვერ აუვიდა ამ გარდასახადს: მრავალს გუბერნიაზედ დღესაც ბევრი გარდაუხდელი რამდენიმე წლის ხარჯი ითვლება.

ამ ათის წლის განმავლობაში გახშირდა რუსეთში შიმშილი, მოარული სატკივრები და თან სხვა-და-სხვა სისხლის დანაშაულობანი: ქურდობა, ცარცვა, მკვლელობა, თავის მოკვლა, მოწამლვა, გლეხების აჯანყება.

ხალხის განათლება კი, როგორც ამბობს გ.— თ—მ—. მეტად დაცემული იყო ტოლსტოის წყალობით, რომელსაც „ხალხის გონების დაბნელების მინისტრის“ სახელი უფრო შეშვენის, ვიდრე «ხალხის განათლებისა».

ლიტერატურასაც ოცის წლის განმავლობაში არავითარი თავისუფლება არა ჰქონია. რაღა საკვირველია რომ ლიტერატურაც დამახინჯდა, და სხვა საგანს უფრო გამოეკიდა, ვიდრე ნამდვილს სალიტერატუროს.

მეცნიერებაც შევიწროებული იყო; საშუალო და უმაღლესს სასწავლებლებში რიგიანად გონებას ვერ ასაზრდოებდენ. ერთის სიტყვით, რუსეთში ისეთი დახშული ჰაერი იდგა, რომ სუნთქვა გასჭირდა.

ვის უნდა ეგრძნო პირველად ეს შევიწროებული მდგომარეობა? რასაკვირველია, საზოგადოების იმ ნაწილს, რომელსაც ჯერ გრძნობა და გონება არ დაჩლუნგებია და რომელიც ცხოვრებას ჯერ არ გაუცვეთია; ეს ნაწილი იყო მოსწავლე ახალი თაობა და მართლაც პირველად იმან გამოაცხადა თავისი უკმაყოფილება.

ამ დროს ევროპაში ორმა რუსის განდევნილმა ემიგრანტმა გამოჰფინა სოციალური დროშა, დაჰკრა ნაღარა და მოიხმობდა ყველას, ვისაც კი შეეძლო ბრძოლის ველზე გამოსვლა. ისინი ახალ-გაზრდობას სხვა-და-სხვა თეორიებს უქადაგებდენ და რუსეთის წყობილებას კრიტიკის თვალით სინჯავდენ. ამ ორმა სოციალისტმა მიიზიდა უფრო მგრძნობიერი, გამბედავი ყმაწვილ-კაცობა და ასტყდა ბრძოლა.

რუსული ლიტერატურა განცვიფრდა; ჯერ ამ მოვლენის მიზეზები არ გამოეკვლია და სოციალისტებს კი ავაზაკობა, ყაჩაღობა დასწამა; ეს საქმის არევ-დარევა ზოგი პოლიციის ბრალიც იყო; მეტადრე ავად-სახსენებელის «მესამე განყოფილებისა».

მართებლობის წინააღმდეგი პარტიები მოქმედობენ ყოველს განათლებულ ევროპის ქვეყანაში; სადაც სხვა პოლიტიკური წყობილებაა, ბრძოლასაც სხვა ფერი სდევს, სხვა ხასიათი აქვს; იქ არა აქვს ადგილი იმისთანა უბედურებას, როგორიც ამ უკანასკნელს წლებში ეწვია რუსეთს.

ვიმეორებ, რომ ლორის-მელიქოვის გამგებლობის დროს

რევოლიუციონერების მოქმედება თითქო შეწყდა, თითქო სო-ციალისტების პარტია დამარცხდა ბრძოლაში, მიწასთან გას-წორდაო....

ა. ნა—ლი.

19 იანვარს.

ᲐᲮᲐᲚᲘ ᲬᲘᲒᲜᲔᲑᲘ.

დედა ენა, ანუ ანბანი და პირველი საკითხავი წიგნი სახალხო სკოლებისათვის, შედგენილი იაკობ გოგებაშვილისაგან. მესამე გასწორებული გამოცემა. თბილისი. 1881 წ.

ჩვენში წესად არის დადებული, რომ სწავლა-განათლების გამგემ გზავნოს სახელმძღვანელო წიგნები პეტერბურღის სწავლულთა კომიტეტში გასაშინჯავად. სწავლულთა კომიტეტი, რასაკვირველია, გადასცემს სახელმძღვანელოს მცოდნე პირს, და რასაც ეს მცოდნე პირი გადასწყვეტს, უფრო იმას ეთანხმება ხოლმე.

ამ ცოტას ხანში ზემოხსენებულს კომიტეტს გარდაუცია რამდენიმე ქართული სახელმძღვანელო ბატ. ცაგარელისათვის, რომელიც უფრო უმეტესად იაკ. გოგებაშვილის ორს წიგნს აქებს: «დედა ენასა» და «ბუნების კარს.» ის აქებს ამ სახელმძღვანელოების სტატიების სხვა-და-სხვაობას, გამართობლობას, მათს რიგიანს განაწილებას; მხოლოდ ენასა და შრიფთსა სდებს წუნსა და ნატვრას აცხადებს, რომ შემდეგში ამ სახელმძღვანელოების ენა და შრიფთი შეეფერებოდეს მათს სხვა ღირსებასსაო.

კომიტეტი დასთანხმებია ცაგარელის აზრს და სწავლის გამგეს ურჩევს ამ წიგნების ქართულ სკოლებში ხმარებას.

სწავლულთა კომიტეტის მოწონებამ იქნება უფრო გა-

ავრცელოს ეს წიგნები, მაგრამ უამრეკომენდაციოდაც პირველად და მეორედ გამოცემული «დედა ენა», თუმცა თვრამეტი ათასი ეგზემპლიარი იყო დაბეჭდილი, ეხლა ძვირად სადმე მოიპოვება გასაყიდი.

ამ დღეებში გამოვიდა მესამედ დაბეჭდილი, გადასწორებული «დედა-ენა.» ეს წიგნი გამოცემულია წიგნის მაღაზიის პატრონის გრიქუროვისაგან 18,000 (თვრამეტ-ათას) ეგზემპლიარად.

დიდ-ძალი რიცხვი წიგნისა და ის გარემოება, რომ გამომცემად ვაჭარი არის, რომელსაც მხოლოდ ვაჭრული ანგარიში მიუძღვის წინ, ამტკიცებს რომ ამ წიგნს ჯერ ბადალი არ გამოსჩენია ჩვენს საყმაწვილო ლიტერატურაში და ამიტომ თითქმის ყოველის მოსწავლე ბავშვისთვის აუცილებლად საჭიროა.

რომ ვამბობთ ჯერ ბადალი არ გამოსჩენიაო, ჩვენ იმის თქმა კი არ გვინდა, რომ მართლა ეს წიგნი საუკეთესო რამ იყოს. ბევრი, დიაღ ბევრი ნაკლულევანებას აქვს. თითონ ავტორი აღიარებს რომ ,,სასურველი სისრულე და უნაკლულობა წიგნს მხოლოდ მომავალში მიეცემაო.‘‘ უნაკლულობა მიეცემა თუ არა, ეგ არ ვიცით, მაგრამ, ჩვენის აზრით, კარგი იქნებოდა ,,ნაბაძვნი და ნათარგმნი‘‘ ლექსები მთლად ერთიანად ამოეშალა შემადგენელს და მათ მაგივრად იმისთანა მშვენიერის კილოთი დაწერილი ლექსები ჩაერთო, როგორც, მაგალითად, აკაკის ,,ნატვრაა.‘‘

ამავე მესამე გამოცემას მიმატებია რამდენიმე სტატია და ზოგიერთი ორ-სტრიქონიანი ხალხური ლექსები, რომელნიც სწორედ საუნჯეს შეადგენენ ჩვენის საყმაწვილო ლიტერატურისათვის. სასურველია რომ შემდეგში წიგნს უფრო ქარ-

თული ხასიათი ჰქონდეს და ეს ხასიათი სურათებსაც გადასდებოდეს, თორემ რასა ჰგავს ქართულს საყმაწვილო წიგნში რუსულის ქოხისა და რუსეთის ქალაქის დახატვა!

სტატიების გადატან–გადმოტანაში მეტად გარჯილა შემადგენელი. მეორე გამოცემასთან ვეღარ იცნობს კაცი ამ მესამე გამოცემას. ვინ არ იცის რომ წიგნის ხმარებას კლასში ძლიერ უშლის ეს წიგნების სხვა-და-სხვაობა. სტატიები ისე არეულ-დარეულია, რომ კლასში ორივე გამოცემის ერთად ხმარება თითქმის შეუძლებელია. ეს ამბავი არაფრად სასიამოვნოა იმ ბავშვებისათვის, რომელთაც მეორე გამოცემა აქვთ ნაყიდი, და ჩვენში ვისა აქვს შეძლება, რომ ერთი და იგივე წიგნი ორ-ჯერ სამ-ჯერ იყიდოს.

ზოგჯერ ეს გადატან–გადმოტანა საფუძვლიანია, რადგან ძნელი ბოლოს ქცევა და ადვილი წინ, მაგრამ, ვგონებ, ზოგჯერ თითონ შემადგენელსაც გაუჭირდეს იმის თქმა, ერთი სტატია წინ რად გადმოიტანა და მეორე უკან რად მოაქცია.

სხვაფრივ წიგნი ჩინებულად არის დაბეჭდილი; მთელს წიგნში კაცი ათიოდ კორექტურის შეცდომას თუ იპოვის, თორემ მეტს ვერა. ფასიც წიგნისა, ღირსების კვალობაზედ, ძალიან მცირეა — ექვსი შაური, და სასწავლებლებისათვის ეს ფასი კიდევ დაბლაა დაწეული.

წყარო, ყრმათათვის საკითხავი წიგნი № 1. ანთ. ჯუღელის რედაქციით გამოცემული. თბილისი 1881.

სწორედ კაი დარი დაუდგა ამ თვეში ჩვენს ყმაწვილებს. ორი საყმაწვილო წიგნი და ორივე რიგიანი. პირველს-დედაენას ეტყობა ერთის გამრანდავი ხელი, ერთის რედაქცია, მეო-

რეს თუმცა ყდაზედ აწერია «ანთ. ჯუღელის რედაქციითაო,» მაგრამ უფრო ერთი ერთმანეთზედ გადაკერებულს სტატიებსა და მოთხრობებსა ჰგავს, რომელნიც ისე განირჩევიან ერთი ერთმანეთისაგან, როგორც ცა და დედა-მიწა.

ეს წიგნი, როგორც ეტყობა, საზამთრო წიგნია. თუმცა ზამთარში წყარო არც გემრიელია და არც სასიამოვნო, და იმედია საზაფხულო წყარომ უფრო გვასიამოვნოს, მაგრამ ამ საზამთრო წიგნსაც იმდენი ღირსება აქვს, რომ სწორედ კაი შესაწყნარია ჩვენის ლიტერატურისათვის.

დავიწყოთ ლექსებიდამ:

ამ წიგნშია ორი ხალხური ლექსია: „მამუკა სავანელი“ და „აღზევნის ლექსი.“ ლექსში მამუკა სავანელი საომრად მიდის დილს მოელის, მეორეში—გუმბრში წასული მარილის მოსტა-და სიკვნად გვიამბობს თავის თავ-გარდასავალს. ორივეში სასიკვდილოდ გამზადებულები იგონებენ თავიანთს ოჯახს, ცოლ-შვილს, დედ-მამას და მარილის ქარხნის ქვეშ დაყოლებული თავის მარჩენელ ნიშა ხარსა და შავ-ზაქებსაც არ ივიწყებს:

„ჩემს ნიშა ხარსა შოლტეს ნუ მოუქნევთ
და ჩემს შავ-ზაქებს სახრეს ნუ დაჰკრავთ.“

ორივე ლექსში სჩანს ჩვენის გლეხ-კაცის განუსაზღვრელი სიყვარული თავის ჯალაბისადმი და ორივეს ბავშვები სიამოვნით წაიკითხვენ.

წმინდა ხალხური კილო აქვს აგრეთვე თ. რაფ. ერისთავის ლექსს „ზამთარი,“ პირველი ოთხი სტრიქონი რომ არ უშლიდეს. კილოს გარდა ისეთის მლიერის და გამომხატველის ენით არის დაწერილი და ამასთანავე ისე ადვილად შესათვისებელია ყმაწვილებისაგან, რომ ეს ლექსი სწორედ ფრანცუზები რომ იტყვიან chef d' oeuvre-ია.

დიდი სირცხვილია კორექტორისათვის, რომ ამისთანა ჩინებულის ლექსისათვის უყურადღებობით ლაზათი მოუკლია და არამც თუ რამდენიმე ასო, სტრიქონებიც კი გამოუტევებია.

არა უჭირს-რა აგრეთვე ნ. ლ—ისაგან რუსულიდამ გადმოთარგმნილს ლექსს; «ყინვა და პატარა შეგირდი,» მაგრამ საკვირველია, რად აირჩია მთარგმნელმა ამისთანა ლექსი, რომელიც რუსეთის სრული და გამოუწირკველი საკუთრება უნდა იყოს.

ამ პატარა წიგნის მოთხრობებში პირველი ადგილი უჭირავს, რასაკვირველია ლევ. ცაგელის „ქაჯანას.“ ეს მოთხრობა ბავშვების ცხოვრებიდამ და ბავშვებისათვის არის დაწერილი, მაგრამ დიდებისათვისაც კი საინტერესოა. მარტივად და ცოცხლად ნაამბობია, პატარა ქაჯანა როგორ შეაშინეს ბავშვებმა, შიშმა ენა როგორ ჩაუგდო, დედმამამ როგორ წაიყვანა წმინდა გიორგის ეკლესიასთან სალოცავად და ხელ-მეორედ შეშინებამ როგორ ამოუდგა ისევ ენა. რასაკვირველია, ყველანი, გარდა შემშინებლებისა, ასე უეცარს მორჩენას წმინდა გიორგის მადლს დააბრალებდენ...

ერთი უმთავრესი ჭირი ჩვენის ხალხისა არის ცრუ-მორწმუნეობა. ამ გვარ მოთხრობებს შეუძლიანთ შეამცირონ ეს ნაკლულევანება, რადგან იმისთანა ასაკისათვის არიან დანიშნულნი, რომელიც მალეც მიიღებს რომელსამე ჩვეულებას და მალეც დაიშლის. ცრუ-მორწმუნეობის გამავრცელებელ მკითხავებისა და ქადაგებისათვის ბავშვები კაი მოსავლიან ნიადაგს შეადგენენ, და თუ ეს ნიადაგი იმათ გამოეცალა, ეჭვი არ არის, ადრე თუ გვიან, მოისპობა ჩვეულებრივი ცრუ-მორწმუნეობა და მის მოსპობას მოჰყვება ბევრი სხვა ცრუ-მორწმუნეობის

მოსპობაც, რომელსაც ეხლა თავის უღელს ქვეშ ჰყავს ხალხი მოქცეული.

ენა ამ მოთხრობისა სწორედ საყმაწვილოა, მხოლოდ შიგა და შიგ შეხვდებით ღრმა რუსულიდამ გადმოღებულს ფრაზებს, რომელნიც ბევრჯელ წაბორძიკებენ ბავშვს კითხვაში. აი მაგალითი:

სიმონა კარგადა ხედავდა, რომ ამ სახელით (ქაჯანას დაძახებით) მისი დაცინვა ან გაჯავრება კი არ უნდოდათ, არამედ მასში იხატებოდა დაყვავება, ალერსი, სიყვარული მისდამი..

არ არის ურიგო აგრეთვე პატარა ამბავი: „მატლი,“ რომელშიაც ცოტა ბინდ-ბუნდად, მაგრამ მაინც გასართობად, არის მატლის ცხოვრება აღწერილი. დასაწყენი ეს არის რომ ავტორი ისეთის სიყვარულითა სწერს მატლის ამბავს, რომ გვგონებათ, სწორედ ამისთანა კეთილის-მყოფელი ადამიანსა და ადამიანის შრომით მოსულს ნაყოფს არა ჰყავს-რაო და ერთს სიტყვასაც არ ამბობს, რა დიდი ვნება მოაქვს ამ ცხოველს. ამ ამბის გვერდით მოქცეული მეორე ამბავი კი: „ანკარა“ მხოლოდ იმისთვის არის დაწერილი, რომ ბავშვებს შეატყობინოს, ანკარა ძლიერ სასარგებლოა, მავნებელ ბუზებსა და ჭია-ღუებსა ჰხოცავსო. სხვა ინტერესი ამ ამბავს არა აქვს-რა.

პირველადვე ვთქვით, რომ ამ წიგნში მოთხრობები შერჩეული კი არა, ერთი ერთმანეთზედ გადაკეთებული არიან მეთქი:

თუ არა გჯერათ, აბა წაიკითხეთ „ქაჯანა“ და მას შემდეგ „დედა და შვილი.“ ვისთვის და რისთვის არის ეს მოთხრობა გადმოთარგმნილი, გადმოკეთებული, თუ გადმომახინჯებული, არ ვიცი. ბავშვებისათვის, ეკკლესიაში საქადაგებლად, თუ სამეცნიერო კათედრიდამ წარმოსათქმელად.

ვინ დაუწყებს ბავშვებს ამ ენით ლაპარაკს:

„ვისაც უნდა „ტვირთ-მძიმე უღელიდგან" ხალხი გამოუშვას, და მისცეს მას თავისუფალი, გონივრული, ზნეობრივი მოქმედება... რომ იგი ევლტოდეს უფრო და უფრო უმჯობესობას, იგი, შვილო, უგუნურის ხალხის ფიქრით, ღირსია სიკვდილისა."

ან კიდევ.

„როცა შენ კარგა ისწავლი კაცის აგებულებას, პსიხოლოგიას, ფიზიოლოგიას, მაშინ კარგად მიხვდები, რითი ან როგორ შეიძლება კაცზე მაღლა ასვლა."

ან თუ არ მოგწყენიათ, ქსეც მოისმინეთ:

„სასუფეველს, შვილო, მოციქული პავლე ესე ხსნის: სასუფეველი ღვთისა არს სიმართლე, სული-წმიდის სიყვარული (რომაელ 14 17)" და სხვ.

აი ბასსის ნიმუშიც:

„ცოტა სიჩუმის შემდეგ სიმონა ეუბნება:
— სწორედ შენ როტგაში ხარ?!
— ე. ი. ნამდვილ სინამდვილეში."

არ გეშინიათ ბატონო მთარგმნელო,— ბავშვსაც კი იმდენად გაუჭრას ჭკუამ, რომ თქვენის თარგმანის წაკითხვის შემდეგ, პირველი კითხვა თქვენვე მოგმართოთ.

ანთ. ჯუღელი დიდის მადლობის ღირსია ამ ლაზათიანის წიგნის გამოცემისათვის, მაგრამ უფრო მადლობის ღირსი იქნება, ერთი რჩევა რომ ასრულოს. ის ბევრს იღვწის წიგნების გამოცემისა და გავრცელებისათვის და კარგი იქნებოდა მხოლოდ ამ ასპარეზზედ მოქმედება ქმარა, ყოფილიყო „წყაროს" გამომცემად და რედაქტორობა კი უფრო მარჯვე კაცის ხელში ჩაეგდო, თორემ აბა ვინ რას იტყვის მისი მოწონავე სტატია რომ წაიკითხოს. ეს მოწონავე სტატია გახლავთ, ერთის შეგირდისაგან მეორესთან მიწერილი, რომელ-

შიაც მიმწერი ერთს „წყაროში" დაბეჭდილს ლექსზედ ამბობს, მშვენიერი რამ არისო და უმატებს: ამის შემდეგ ოსტატმა მატლზე წაიკითხაო, მშვენიერება რამ არის ქსეცაო.

იქნება მატლის ამბავი მშვენიერება რამ იყოს, მაგრამ, ასე აშკარად თავის-თავის ქება მშვენიერება რამ არის, თუ არა, რა მოგახსენოთ.

ან როგორ მოგწონთ ზემოხსენებულს წერილში ნათქვამი აზრი:

ოსტატმა გვითხრა: „აიყვანე რამე მწერი, გასინჯე და გაათავე. ამ გვარი მწერი მეორეთ აღარ უნდა დაიჭიროთ, ამიტომ რომ ყველანი ერთ-ნაირნი არიანო."

როგორ თუ ერთ-ნაირნი არიან: პეპელა, ბუზი, ჭრიჭინა, ერთ-ნაირნი არიან!....

მაინცა-და-მაინც სულითა და გულით ვისურვებთ ამ გამოცემის სრულს წარმატებას და გაუმჯობესობას.

მოკლე ისტორია წმიდისა დიდებულისა და ძლევად შემოსილისა გიორგისა. თარგმნილი რუსულიდგან მელქისედეკ აბესაძისაგან. თბილისი. 1880 წ.

ცოლები დავკარგეთ, კომედია ორს მოქმედებად, თხზულება ალექსანდრე სვიმონის-ძე გარსევანოვისა. თბილისი. 1880 წ.

ესეც ორი საბავშვო წიგნი, მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ პირველი სამოც-ოთხმოცის წლის ბავშვებისთვის არის დაწერილი და მეორე კი დიდს ბავშვს შეუთხზავს. ბ. ალექსანდრე სვიმონის ძე გარსევანოვს წარმოუდგენია, ოღონდა ლაპარაკი იყოს წიგნში ჩაწერილი, წინ სახელები მოუსხდეს, მოქმედებად დაიყოს და კომედია გამოვაო.

ორივე ეს წიგნი იმისთანა მკითხველებს იშოვიან, რომლებზედაც ლოგიკას ძალა და გავლენა აღარა აქვს. მაშ მეტს აღარას ვიტყვით; ღმერთმა ამ წიგნების ავტორები და მათი მკითხველები ერთმანერთს შეაბეროს, თუ ჯერ არ შებერებულან.

იმედი. ყოველ-თვიური სალიტერატურო და საპოლიტიკო ჟურნალი. წელიწადი პირველი. იანვარი. თბილისი. 1881.

ამ ერთის კვირის წინად, დიდის ხნის მოლოდინის შემდეგ გამოვიდა „ჟურნალის იმედის" პირველი ნომერი. გვიამა ქართულს ენაზედ ახალის ჟურნალის გამოცემა, დავიწყეთ კითხვა თავიდამვე, წავიკითხეთ პირველი სტატია, მეორე... მოთმინებით შევიწუხეთ, დავსძლიეთ მეორე, მესამე სტატიასაც და ქანც-მოწყვეტილნი ჩავედით ბოლომდის. ჯერ გვინდოდა დაწვრილებით გაგვეცნო ჩვენის მკითხველებისათვის ამ წიგნის შინაარსი, მაგრამ როცა გადავიკითხეთ ყოველივე სტატია ცალკე, კინაღამ გვერდზედ მივაგდეთ წიგნი და კინაღამ სიტყვა მივეცით ჩვენს თავს, იმედზედ ხმა აღარ ამოგვეღო და მიგვეცა დავიწყებას, რა ბედიც, უეჭველია, უჩვენოდაც მოელის ამ „ჟურნალს."

მაგრამ ასეც არ იქნება:

ბევრი, ჯერედ არ გამოხასკვულის გონების პატრონი, მოწიწებით უგდებს ყურს ყოველს ბეჭდვით წარმოთქმულს სიტყვას, თუნდა ეს სიტყვა შემცდარიც იყოს; და თუ ეს სიტყვა შეხამებულია წარსულის უარ-ყოფით, საზოგადო ასპარეზზედ გამოსულ პირთ დაცინვით, კვეხნით, ტრაბახით, უცნაურის მომავლის დაპირებით, რომლისაც თითონ ავტორსაც არა გა-

ქგება-რა,—მაშინ დაბეჭდილს სიტყვას შეუძლიან ბევრი სუსტი გონება აღტაცებაში მოიყვანოს, ბევრი დააჯეროს, რომ ჩემი სიტყვა სიტყვააო და ჩემი დანაპირები უსათუოდ ასრულდებაო. აი ამ აზრით განვიზრახეთ ჩვენ ნელ-ნელა იმედის გადაფურცვლა და იმის შინაარსის გაცნობა. მაგრამ მარტო გადაფურცვლით რა იქნება; მკითხველსა ვსთხოვთ, გადიკითხოს თვითონ ეს წიგნი და დარწმუნდეს, რომ ბევრი რამ შეიძლება მოხდეს ჩვენში, რაც არც-ერთს ცოტათიც არის ფეხ-ადგმულს ქვეყანაში შესაძლებელი არ არის.

ერთი სტატია ამ ახალის ჟურნალისა ,,ივერიას“ შეეხება და იმედი გვაქვს მკითხველი არ გაგვკიცხავს ცნობის-მოყვარეობისათვის, თუ პირველად ამ სტატიას გადავათვალიერებთ.

„იმედის“ ბიბლიოგრაფია სინჯავს სათითაოდ შარშანდელის „ივერიის“ მეოთხე ნომერს და წრევანდელს პირველს; ყველა სტატიაზედ ცალკე ლაპარაკობს, ყველას ცალკე „უგებს ანდერძს,“ ყველას ცალკე «მიწასთან ასწორებს.»

დაწვრილებით ლაპარაკს არ შევუდგებით; მხოლოდ ზოგიერთს მაგალითებს დავასახელებთ.

შარშან „ივერიის“ მეოთხე წიგნში იყო დაბეჭდილი ვ. ო-ს ლექსი: ,,არის ადგილი.“ «იმედის» კრიტიკოსი ეუბნება ამ ლექსის ავტორს: ჩინებული პოეტი ბძანდები, მაგრამ ოთხს კითხვაზედ პასუხი მომიგეთო:

1) რამდენ ოქროდ ეღირება ის «ადგილი» და რაც იქ განძიაო.

2) ვისი და რამდენი კაცის ხელით არის ყოველივე ეს საუნჯე შეძენილიო.

3) რამდენი ჩაფი ოფლი დაღვრილა ამ განძის მოპოვებაში და

4) რამდენი დღიური მოირწყოდა იმ ოფლითო.

რას იტყვით ბატონო კრიტიკოსო რომ თქვენს ,,ჟურ-

ნალში“ დაბეჭდილს „პოეტურს ლექსზედ: „ოსეფას ანდერძი“ გვეკითხა:

1) რამდენი წლისა იყო ოსეფა ეს ანდერძი რომ დასწერა,

2) ოსეფას მამას რა ერქვა?

3) სრულს ჭკუაზედ იყო თუ არა ოსეფა ანდერძის დაწერის დროს?

ჭკუაზედ შეშლილს არ დაგვიძახებდით?

არა ბატონო კრიტიკოსო, თუ პისარიევსა ჰბაძავთ, ცოტა მაინც პისარიევისთანა ჭკუა უნდა გქონდეთ, თორემ ის ხანდისხან ცრუ აზრს გააჭეშმარიტებდა ხოლმე და თქვენ კი მაგ ცოდნითა და ჭკუით ცრუ-აზრს უფროდაც გააცრუებთ.

ჩვენს ჟურნალშივე დაბეჭდილის „ბაღჩისარაიის შადრევანზე“ ამბობს „კრიტიკოსი“: რა საჭირო იყო ჩვენს დროში პუშკინიდამ ნათარგმნი და მთელს ოც-და-რვა გვერდზე გალექსული ბაღჩისარაიის შადრევანიო... ზოგმა გიმნაზიის შეგირდმაც კი კარგად იცის რომ ბევრი და თითქმის უმეტესი ნაწილი პუშკინის თხზულებისა თავისის მარგალიტის ენით არის შესანიშნავი და არა მათში გამოთქმული აზრებით, იდეებითაო.

იქნება ზოგს გიმნაზიის შეგირდს კი ასე ეგონოს, მაგრამ თქვენ არ უნდა გეგონოთ ასე, თქვენ, რომელსაც ყოველთვიურის ჟურნალის კრიტიკოსობა გიკისრიათ. თქვენ უნდა იცოდეთ, რომ ძვირად შეხვდება კაცი პუშკინის ლექსს, რომელშიაც აზრი და იდეა არა იყოს-რა გამოხატული. „ბაღჩისარაიის შადრევანი“-ს აზრი თუ თქვენ ვერ გიპოვიათ, ეგ რა პუშკინის ბრალია! მოჰკითხეთ პირველს გიმნაზიელ შეგირდს და ის შეგატყობინებთ.

ვინა სწუნობს მერე ბაღჩისარაიის შადრევანს? „იმედი“ რომელსაც პოემისათვის „რიონი დ მტკვარი“ პირველი ადგილი მიუცია. რასაკვირველია, იმას არაფრად მოეწონება ხანის პალატისა და ჭარამხანის აღწერა პუშკინის კილოთი, ვინც ამ ლექსებით აღტაცებაში მოდის:

„მტკვრის ბაასი რიონთან.“

„შავი ფეწარი ლურჯ სახოვანსა
ცასა ნელნელა პირს ეხდებოდა,
მის მაგიერი თეთრი მანდილი
განიერს მხრებზედ ეხურებოდა.“

ან ესა:

„აი ამ დროსა როს ბუნებაში
ამბავი დიდი ესე ხდებოდა,
როცა შავს ღამეს ნათელ დღისაგან
სახე სრულიად ეკაწრებოდა,—
სწორედ ამ დროსა რიონთან მტკვარსა
ცხარე და გრძელი ბაასი ჰქონდა.
და რომ მე იგი მრთლად ამეკრიფა,
სწორედ ძვირფასი რამ იქნებოდა.“

„არის ადგილი“-სა და „ბაღჩისარაიის შადრევანის“ კრიტიკაზედ არა ნაკლებ შესანიშნავია „ვექჳლდის მოძღვრის“ კრიტიკა.

„იმედის“ კრიტიკოსს თავის-თავის იმედი რომ არა ჰქონია, ბელინსკის ზურგს უკან ამოჰფარებია და იქიდამ გამოიძახის, აი ბელინსკი რას ამბობს: „ვეკფილდის მოძღვარი“ ჩვენს დროში რაღა საჭიროა, მაგ თხზულებას თავის დრო მოუჭამია და ეხლა რაღა მნიშვნელობა უნდა ჰქონდესო.

სხვის ზურგის უკან ამოფარებაზედ რომ იყოს ჩვენც ტენის თხზულებას „ინგლისის ლიტერატურის ისტორიას“ გადავშლიდით და დავუმტკიცებდით „იმედის“ კრიტიკოსს, რომ ტენი აღტაცებაში მოჰყავს ამ თხზულებას. მაგრამ ჩვენ ეხლა ლექციების საკითხავად არა გვცალიან. კრიტიკოსს ამასა ვსთხოვთ, თუნდა აიღოს კიდევ ბელინსკის წიგნი, ორიოდ ფურცელი გადმოშალოს და გვიპასუხოს, რას ამბობს საზოგადოდ ამ თხზულებაზედ ბელინსკი: გამოჩენილს თხზულებას (знаменитое твореніе) უძახის, თუ არა.

მაგრამ თუ ჭკუაზედ შემომწყრალი არა ბძანდებით ბატონო კრიტიკოსო, არ შეიძლება თქვენ თითონ დაფიქრდეთ და განსაჯოთ, აქვს რამე მნიშვნელობა თუ არა ამ თხზულებას, რომელიც მთელს ევროპაში განთქმული არის, რომელშიაც ნამდვილის მოძღვრის ცხოვრება არის გამოხატული და არა ზოგიერთა ჩვენებურ ფულის თაყვანის-მცემელ მღვდლებისა; აქვს რამე მნიშვნელობა თუ არა ჩვენთვის იმისთანა კაცის ქცევას, რომელიც შინიდამ გაქცეულს და გარყვნილ მეზობლისგან შეცდომილს ქალი-შვილს მცირე საყვედურსაც კი არ ეუბნება და თავის უზომო სიყვარულით ისე ანანებიებს მის შეცდომას, რომ არც-ერთს სასჯელს, არც-ერთს მწარე საყვედურს არ შეეძლო იმ გვარი მოქმედება. აქვს თუ არა რამე მნიშვნელობა ამ მაგალითს ჩვენში, სადაც ზოგიერთა ხალხში გამოსული პირნიც კი ქალის უმაწვილ-კაცთან მცირედის თავისუფლად ქცევისათვის, ქალს ქვეყანას ასალმებენ, და იმისთანა მაგალითიც მოხდა ჩვენში ამ ბოლოს დროს რომ ერთმა „პატივ-ცემულმა“ პირმა „გალახა“ ორი ქალი, თავისი შვილი და ძმისწული, ამა-და-ამ უმაწვილ-კაცს თავისუფლად რად ეკიდებოდითო.

აი სწორედ თქვენზედ ითქმის, „შეგჱნდოთ შეცოდებანი თქვენნი, რამეთუ არა უწყით, რასა იქმთ.“

რისთვის შეყრილან „იმედის“ თანამშრომელნი ერთად, საერთო რა აქვთ, რა აზრები უძევთ თავში, რა ცოდნა და რა განზრახვა, რა დაუკარგავთ და რას ეძებენ?

აი რამდენი კითხვა გვიტრიალებდა თავში ამ „ჟურნალის“ გადათვალიერების დროს და ვერც-ერთისა კი ბეჯითი პასუხი ვერ ვიპოვეთ.

იცნობენ „იმედის“ თანამშრომლები ჩვენს ხალხსა თუ არა, იმ ხალხს, რომელშიაც იმათ ჭეშმარიტების სიტყვა უნდა გაჰფანტონ და სიმართლე დაადგინონ?

როგორ არ იცნობენ? აი რას მოგვითხრობს თვითონ რედაქტორი: ჩვენს ხალხს სხვა-და-სხვა ცუდი ჩვეულებები უნდა დავაშლევინოთო: ქელეხები, დიდი ქორწილების, ნათლობების გარდასვლა, დღეობებში წასვლა უნდა მოვსპოთო. თუ მოწინავე საზოგადოება დაუტევებს აღწერილ ჩვეულებათ, მდაბალი ხალხიც იმას მიჰყვება, რადგან მიბაძვითა სცხოვრობსო.

ეგ კარგი, მაგრამ თქვენი თანამშრომელი *** რომ სხვას გვეუბნება. რაც უნდა კარგად აუხსნა გლეხს, რომ ასე მოქცევა სჯობს და ისე არაო, მაინც ვერ დასძლევთ იმის ჯიუტობას; ის სულ იმას იძახის: ნუ დაჰკარგავ ძველსა გზასა, ნურცა ძველსა მეგობარსაო...

რომელს ერთს დაგიჯეროთ სიტყვა?

ჩვენ ვიცით რომელსაც,—არც ერთს, მაგრამ ბრალი იმისი, ვინც თქვენით ჭკუის სწავლებას მოინდომებს!

რა სწადიან „იმედის“ თანამშრომლებს? რითი უნდათ ჩვენი ქვეყანა ფეხზედ წამოიყენონ?

ერთი თანამშრომელი ფურგონზედ და ურემზედ ლაპა-

რაკის შემდეგ ამბობს: მეურნეობის ფეხზედ დასაყენებლად საჭიროა ყოველს სოფელს საკუთარი დეპო ჰქონდეს, საკუთარი ბაზარიო.

მაშ რაღად უწყრება ბ. აბდუშელიშვილი იმავე „იმედში“ როსტომაშვილს, როგორ თუ შენ გაბედე და „ივერიაში“ წარმოსთქვი დეპოები ძალიან საჭიროა ჩვენის სოფლელებისათვისაო.

რას ებრძვიან „იმედის“ თანამშრომლები?

ენის და ეროვნების დამჩაგვრელებს?

ეგ რა პასუხია. ვინ გვართმევს, „ქართულ მწერლობის“ ავტორის სიტყვით, ან ენას, ან ჩვენს ჩვეულებას? რა საჭიროა, იმავე ავტორის სიტყვით, იმის დაცვა, რასაც არავინ გვედავება.

მაშ რას მიედ-მოედებით „იმედის“ შინაურ მიმოხილვის ავტორო და იძახით, რომ ჩვენს ენას სასამართლოებში ველარა ვხმარობთო, ნევეროვმა მეშვიდე კლასიდამ ჩვენი ენა პირველ კლასში დააბრუნაო და ქართულ ენის მასწავლებელი ჯაგლაგ მოქირავეთ გაჰხადაო!

„იმედის“ სტატიებში უფრო შესანიშნავი სხვებზედ თავის „საფუძვლიანობით“ არის „ერთი მიზეზი ჩვენის სიღარიბისა.“ ეს სტატია თვითონ რედაქტორის კალამს ეკუთვნის და ამბობს, ჩვენმა ხალხმა უნდა მოსპოს ყოველივე ის ჩვეულება, რომელიც ბევრს ხარჯსა თხოულობსო: აღარც ქორწილის დროს უნდა გამართოს წვეულება, აღარც ნათლობაში, აღარც დღეობებში იაროს, რადგან ამ ხალხის შეკრებილებაში ჭურჭლის მტვრევისა და უბრალოდ ღვინის ქცევის მეტი არა გამოდის-რაო.

კარგია, თქვენმა მზემა! თითონ ეს განათლებული პირები, ზოგი ბალში დაბძანდება, ზოგი თეატრში, ზოგი სად

ატარებს დროსა, ზოგი სადა, და გლეხ-კაცს კი უნდა მოუს-პონ ერთად-ერთი დროს გატარება, სადაც იმას შეუძლიან სული მოიბრუნოს, თავისი მზგავსები ნახოს, პატარა ხანს დაობებულს ცხოვრებას თავი დაანებოს და იგრძნოს, რომ ისიც კაცია, ისიც ხალხში ტრიალებს, ტოლი და ამხანაგი იმასაცა ჰყავს.

ამავე სტატიაში „იმედის" რედაქტორს სხვათა შორის ორი ახალი რამ გამოუჩენია: ერთი ესა რომ თუჯი დედა-მი-წაში იპოება, მეორეც ესა, რომ სასიმინდოდ და საფეტვოდ შემოდგომაზედა ხვნენო.

აი ამისთანა პირნი გამოდიან ასპარეზზედ, მოაქვთ თა-ვი, რომ ხალხისთვის გული სტკივათ და იძახიან ჩვენ „მწერ-ლობას დავამწესებთ და გზაზე დავაყენებთო." შემდეგ ამბობენ:

«ჩვენ არც არავის ნიჭში გამოვეტოლებით, არც არავის სწავ-ლაში. ჩვენ თუ ჩვენი თავის იმედი მომეტებულათა გვაქვს, ეგ სულ სხვა მიზეზია. და ამ მიზეზის გამოკვლევაც დაგვანახვებს, რომ თუმცა ჩვენ ჯერ არავინ გვიცნობს, მაგრამ ჩვენსა და ჩვენ წინა-პრებ შუა ისე-თი განსხვავებაა, რომელიც უფრო ჩვენკენ ილაპარაკებს, ვიდრე ჩვენი წინა-პრებისკენ. არც ნიჭის საქმეა აქა და არც სწავლისა. ჩვენი იმედი დამყარებულია მხოლოდ ამ განსხვავებაზედ.»

უკაცრავად, მკითხველო, და კიდევ უკაცრავად, რომ ამ-დენი ხანი იმისთანა პირებზედ გელაპარაკეთ, რომელნიც თი-თონვე აღიარებენ ჩვენთვის არც ნიჭია საჭირო, არც სწავლა, ისედაც კარგნი ვართო. ნუ მოგიშალოთ ღმერთმა ეგ თქვენის თავის იმედი.